

G. Komoróczy Emőke

**„TEGNAP MÉG
VOLT REMÉNY,
HOGY LESZ JÖVŐ...”**

Benke László életművéről

G. Komoróczy Emőke
eddig megjelent művei

Kassák az emigrációban, 1920-1926,
Olvasó Munkás Klub, 1987

Felvonásvég a világszínpadon
– Határ Győző bölcséleti munkái, 1994

„Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam”
– Kassák és a magyar avantgárd mozgalom 1995
(Egyetemi jegyzet formájában is megjelent, 1996)

Arccal a földön a huszadik század
– Az avantgárd metamorfózisai, 1996

Bízom dolgom az időre – Határ Győző életműve, 2003

A szellemi nevelés fórumai – Kassák Lajos,
Tamási Lajos, Kárpáti Kamil „körei”, 2005

Egy par excellence közép-európai művész:
Szombathy Bálint, Napút füzetek 61

A „tűrt” és „tiltott” határán
– Az elmúlt félszázad háttérbe szorított alkotóiról:
A kilencek, Tamási Lajos köre, Körön kívül, 2010

„Nekem az irodalomban a művek jelentik az otthon...”
– Papp Tibor életművéről, 2012

„Ezer arccal, ezer alakban” – Formák és távlatok
Petőcz András költészetében, 2015

Avantgárd kontinuitás a XX. században
– A párizsi Magyar Műhely és köre, 2016

„El ne felejtse, aki él!” – Tamási Lajos legszebb versei –
1956 szellemiségének hiteles őrzői (Benke László
és G. Komoróczy Emőke közös munkája, 2016)

„Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő”
– Benke László életművéről, 2017

*A könyvek megtalálhatók a Magyar Elektronikus
Könyvtár – mek.oszk.hu – oldalon*

G. Komoróczy Emőke

„TEGNAP MÉG VOLT REMÉNY,
HOGY LESZ JÖVŐ...”

Benke László életművéről

Nemzeti Kulturális Alap

© G. Komoróczy Emőke

© Hét Krajcár Kiadó

ISBN: 978-615-5683-10-7

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2017

Felelős kiadó: a Hét Krajcár igazgatója

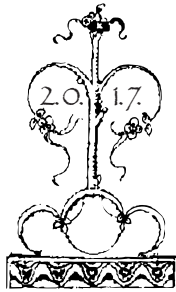
Borítóterv, tördelés: Benke Attila

Készült a Séd nyomdában, Szekszárdon,
felelős vezető: Katona Szilvia ügyvezető igazgató

G. Komoróczy Emőke

„TEGNAP MÉG VOLT REMÉNY,
HOGY LESZ JÖVŐ...”

Benke László életművéről

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

*„Nincs visszatérés és megállás sem,
sehol és soha”*

(BENKE LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉRŐL)

*„Te fájsz nekem földem menyasszonya,
tündöklő suhanás, piros barackfám,
én is megérintettem vércsepp szirmodat
még gyümölcs előtt – te fájsz nekem,
ifjúság, lelkem szegett szárnya,
mint fejszének kivágott fa, elárult képzelet,
szerelem lehullt virága, vesztett rózsaszín.”*

(VESZTESÉG)

Benke László (sz. 1943) élete, sorsa bizonyos értelemben szimbolikusan tekinthető. A kis somogyi falu, Újvárfalva paraszti családjának fészek-melégéből kamaszként kiszakadt „fellegjáró legény” 1959-ben, 16 évesen nagy reményekkel érkezett Budapestre. Rövid hányattatás után – az angyalföldi „Kapagyarban” mint segédmunkás kezdte, majd – betanított közsörűsként a *Csepel Műveknél* helyezkedett el, s élte a testvéri-baráti közösségre vágyakozó, küzdeni kész fiatal munkás életét. Tíz évig, a hetvenes évek elejéig dolgozott itt, megtalálván azt a tagadva vállalt munkasközösséget, amely hiteinek és kételkedéseinek fölnevelője lett. Sok-sok hasonló korú, a nehéz paraszti élet terheitől menekülni akaró fiatallal együtt ő is azt remélte, hogy majd neki(k) végre sikerül megvalósítani az emberiség ősi vágyalmát: az „emberarcú szocializmust”. Nem sejtették, nem is gondoltak rá, hogy hősi halottak nyomában járnak, s az emberarcú szocializmus álmát, sőt a nekik ígért szebb jövőt is épp az előző években temette maga alá véglegesen a történelem. Reményeik, várakozásaik aztán persze csakhamar lehorgadtak, s az eszmék és a valóság dichotómiájának feloldhatatlansága, eszményeik folyamatos devalválódásának megszügyenyítő átélése belső válságba sodorta többségüket.

Benke László költeményei hitelesen őrzik ezeknek a várakozással és útkereséssel, keserű megpróbáltatásokkal és illúziókkal-csalódásokkal teli esztendőknél az alapélményeit. Koraiifjúságától fogva verselgetett; még Újvárfalván, a család meghitt légkörében születtek első próbálkozásai (pl. az *Ünnep*, amelyben anyja készülődését – takarítgatását örökíti meg: „fehérlik a kicsinyke szoba / mint lelkiismerete. / Mégis imádkozik”). Már ekkor gyönyörű természeti képeket épít be verseibe – mint „Anyám / fekete ruhában / szomorúság. / Falevél-arcát időhernyó eszi”. Aztán Pestre felkerülve, Angyalföldön, majd Csepelen, egészen másfajta élményekkel szembesül: a munkasközösségben az együtt-munkálkodás öröme, szépsége ragadja magával. „Miközben végeztem a munkám – emlékezik később – sokszor átjárt a jól végzett munka 'arany öntudata', öröme. A falusi parasztyerek, az angyalföldi és csepeli munkás legbelül, majd legjobb

verseiben is ugyanazt az emberi lényeket élte át: hogy „közösen tehetünk valami jót magunkért, egymásért, hazánkért és a világgért, mert csak azt érdemes tenni, jót”. Verseik ekkor még a világgal való harmóniából születtek – hiszen, mint vallja, „az emberi léleknek legjellemzőbb vonása Újvárfalván és a Csepeli Szerszámgyárában egy és ugyanaz: hit a jóság – szépség – tisztaság erejében, s az ősbizalom, hogy „a maga értékét ismerő, a becsületos, munkaszerető, ’méltó ember’ nem bukhat el, még ha nehézségekkel, kudarcokkal kell is szembenéznie” (Botz Domonkos interjúja Benke Lászlóval; in: *A megöszült kert*, 2016; 121-140.o.).

Egy ízben aztán bevitte verseit a *Csepel* újsághoz, ahol az irodalmi rovat szerkesztőjében, *Tamási Lajos*ban atyai barátira, pártfogóra talált. A *Piros a vér a pesti utcán* ’56-os költeményéről „elhíresült” költő maga is az irodalmi életből való száműzetése miatt került Csepelre. Az ő irányításával alakult meg az *Olvasó Munkás Klub* (továbbiakban: OMK) 1962-ben, az arra érdemes, művelődni, sorsukat átlátni kívánó munkások bevonásával. Benke László előtt itt tárult fel az élet magasabb szellemi horizontja, e közösségben válhatott igazán kíváncsivá sorsa tágabb összefüggéseire, itt alapozta meg műveltségét. Itt, „a város peremén”, ahol a szellemi és a fizikai lét munkásai rendszeresen találkoztak, „gyanakvón s együtt” élhették – ismerhették meg egyéni és közösségi életük lényegi azonosságát, saját erejüket és gyöngeségüket. A klub-esti vitákon tanultak meg reálisan gondolkodni sorsukról, jövőjükéről, képességeikről és korlátaikról, a gyakorlati politika útvesztőjéről, amely az „alulról építkező” demokratikus társadalom eszméjének épp ellenkezőjét valósította meg.

Benke László később így idézi meg azt a sorsformáló élményt, amit számára az OMK-beli évek jelentettek: „Számomra egyenesen felszabadító volt a klub szellemi légköre, Tamásinak köszönhetően. Akkor láttam először eleven költőt”. Ott és akkor értette meg: „nekem, akár munkás vagyok, akár költő leszek, legfontosabb kötelességem az igazság keresése és művészi kimondása. /.../ Később sokszor átéltem azt a felemelő érzést, hogy a diktatúra napról napra hangoztatott akaratának követésénél meny-

nyivel mélyebb igazság a szellem igazsága, a költészet erkölcsi fölénye” (id. interjú, 126-128.o.). Benke tehát tudatosan olyan költővé kívánt válni, aki az alulra szorítottak (a „megszomorítottak és megaláztak”) nevében, érdekében szól, ugyanakkor tekintetét magasra emeli – olyan, aki híd lehet a „fent” és a „lent” világa között. Első versei a *Csepel* újságban, majd az OMK antológiáiban (*Szembesítés*, 1970; *Üzenet*, 1975), valamint *Piros barackfa* címen a klub műhelyfüzetében jelentek meg (1973). A klubtagok (*Bokor Levente, Fodré Sándor, Halász Imre, Papp Sándor, Schuch János, Szentpéteri Zsigmond* stb.) között a legifjabbak közé tartozott, s körükben valódi otthonra és eleven szellemi környezetre talált.

Érdekes és rendkívül tanulságos egy alakuló-érlelődő költői életművet végigkísérni egészen a kezdetektől a beérésig, majd a végső kibontakozásig. 1972-ben ismertem meg Benke Lászlót az Olvasó Munkás Klubban, ahova – győri tanárként, az ottani Kassák-kör ’költő-palántáival’ – Tamási Lajos kedvéért látogattunk el. Az irodalmi est utáni beszélgetésben a lázadó avantgárd kérdéseire, Kassák formabontó művészetéről cseréltünk eszmét; s nekem nagyon imponált, hogy ebben a körben mindenki nyíltan elmondhatta a véleményét (ami akkoriban, mikor „a falnak is füle volt”, meglehetősen veszélyesnek tűnt; de ezzel ott senki nem törődött: Tamási „tartotta a hátát” a vitáért). Attól kezdve figyeltem jobban Tamási és köre munkájára, amelynek elsődleges célja az volt, hogy a közéleti kérdésekben tájékozott, művelt munkásfiatalokat neveljen fel, akik majd a szellemi életben is megállják a helyüket. S akiben költői tehetséget érzett, azt poétikai fejlődésében, kibontakozásában is segítette.

Kassák példáján iskolázódva, Tamási kezdettől hitt abban – miután maga is „alulról jött” –, hogy a szellemi-közösségi nevelés megnyitja az utat a tehetséges, öntudatos fiatal munkások előtt a kulturális felemelkedés felé, s ők majd, mintegy „népképviselői” szerepet vállalva, küzdeni fognak a demokratikus átalakulásért. Tamási mindig azt hangoztatta: „Író csak olvasóból válhat. Aki nem tud olvasni, az nem tudhat írni sem” (A klubról

s kiemelkedő alkotóiról aztán később többször is írtam; legalaposabban *A szellemi nevelés fórumai* c. könyvemben, 2003.). Benke kezdettől mindmáig vallotta, vallja: a csepeli OMK felnevelő közösségében alakult ki közösségi-társadalmi felelősségtudata, szellemi igényessége.

Ifjú költő-palántánkat „éhe a Szónak / éhe a Szépnak” – és természetesen „éhe a Kenyérnek” – hajtotta-űzte Kassák és Tamási nyomán a műveltség bástyáinak meghódítására.

Az irodalmi életben ma már elsősorban mint *igazságkereső* költőt ismerik, aki keményen küzdött és küzd a társadalmi igazságosság, az alulra szorított rétegek iránti szolidaritás, segítség-nyújtás megvalósulásáért egy olyan korban, amikor már mindenki rég elfelejtette-eltemette ezt a fogalmat, s a Pénz és Hatalom megszerzésére irányuló mohóságában nem hallja, észre sem veszi az út szélén, az árokban hagyottak segélykiáltásait. Történelmi tapasztalatai Benkét arra tanították, hogy haladásról, fejlődésről csupán technikai értelemben beszélhetünk, hiszen a társadalom belső struktúrája korszakváltáskor csak átrendeződik; de a későbbi formációk nem „fejlettebbek” az előzőeknél (pl. a görögség polisz-demokráciája ma is mintaadó lehetne!). Az emberi lény természete, morális szintje eközben (immár évezredek óta) mitsem változik, sőt! – inkább csak süllyed. A gazdasági és politikai érdekharok minden korban át meg átszövik az Élet minden területét. Vagyis „ideális társadalom” legfeljebb vágyálmainkban létezik. Ez a felismerés természetesen kiábrándította Benkét, de bizonyos értelemben meg is edzette: egyre fontosabbnak tartotta / tartja az erkölcsi helytállást, a szembenállást / szembeszállást a Gonosszal: a mindenkori dehumanizáló erőkkkel s a Hatalom manipulációival. Egyre elszántabban harcol az általa fontosnak tartott értékek megvalósításáért, s küzdelmeiben mindinkább Istentől vár, kér s remél segítséget, védelmet.

Érthető hát, hogy költészetéből (már fiatalon) eltűnt a korai versek derűje, harmóniája; s egyre erőteljesebben lázadt a fennálló viszonyok ellen. Szerencsére nem önmagával, csupán a hazugságokra és képmutatásra épülő valósággal hasonlott meg; s a 60-as évek folyamán (különösen a '68-as

'prágai tavasz' vérbefojtása után) egyre indulatosabbá vált a hangja. A párt-állami diktatúra viszonyai között minden őszinte szót megtorolt a cenzúra. Benke számára ekkor már teljesen nyilvánvalóvá vált: a párt-szlogenek („Minden hatalmat a dolgozóknak!” – Magyarországon a munkás-paraszt hatalom keretében „építjük a szocializmust” stb.) harsányan eltakarják a pártbürokrácia könyörtelen uralmát, s a kiszolgáltatott népnek (se a munkásságnak, se a parasztságnak) nincs beleszólása saját jövője alakulásába. Az igazi költőnek tehát az a dolga – vélte – hogy ráébressze népét-nemzetét becsapottságára, hódoltsági állapotára. Ifjonti hévvel (ekkor még) úgy hitte: ha kimondja, amit gondol, megrendülnek a Hatalom bástyái. Meg is rendültek egy pillanatra – csak hogy nem abban az értelemben, ahogy ő gondolta.

I. KÉSLELTETETT KÖLTŐI INDULÁS

Egy Pince-színházbeli irodalmi esten 1970-ben elhangzik *Séta a Váci utcában* c. verse („Két öklöm: külvárosi kódarab. / Mit kezdjek veled? / Nézegetem a fényes kirakatokat. / A magamét törném össze veled?” Szinte fáj neki – mégsem üti be az üveget: „Szorítom a követ. Visszaszorít. Tétova öklömben sorsom kettéhasad”). Mert hát mi is történ/het/ne, ha beütné? A viszonyokon mit sem változtatna. Benke úgy véli mindmáig, hogy ezeknek az élményeknek a hatására tudatosult benne, hogy költő, és versben tud hitelesen kimondani minden fontosat. Az est után beidézük a hírhedt Gyorskocsi utcába és sokáig faggatják – nem csupán emiatt a verse miatt: főként az esten el se hangzott *Koszorúzás* áll a célkeresztben, amit még 1967-ben írt, az „októberi forradalom” (nov. 7.) – számunkra kettős áthallású – alságos ünnepén. A vers-beszélő undorral hallgatja a „pántlikák és zászlók között” harsogó szónok diadalmas szavait s a kivezényelt tömeg hozsannázását – miközben a *mi októberünk* fájdalmas leverettetése jár a fejében: „A földön átsütő csontokon / a bukás diadalmaskodik / a lélek megnyomorítottatik / elhatalmasodik rajtunk a hozsánna. //...// Térdig érő nyál. / Tömegméretű szélütés”. Később a megalázó kihallgatást is megörökíti költőnk – amivel persze tovább gyarapítja „bűnlajstromát”: „Jött az idézés / menni kellett / oda, ahova nem süts be a nap / ahol pecsét alatt / remegnek SZIGORÚAN TITKOS nyárfalevelek / igen, / mint a kígyó kése / várva alkalmas szisszenésre / várva a félelem konkrét kézbesítésére”. Nem tagadja: félt ő is. „Úgy ültem ott, mint az asztali lámpa / görbe lélekremegésben / poklom bugyrába kiabálva / bele a valóság szutykos fülébe: / máskor ne bízta rám / felséges titkait / mert kifecsegem!” Végül is elengedték – de ügynököt állítottak rá (*Beidéztek*).

Az ilyen és hasonló élmények mélyen megülték lelkét, s csak a dacot és ellenállást növelték benne. A nyílt lázadásig mégsem jutott el, hiszen nem akart az akasztottak sorsára jutni. Így hát csak a „Fentvalóhoz” fohászkozik: „Szorít a szíjad végtelen / lazíts, uram a kényszeren /.../ kegyelmet

kérni nem tudok, / húzhatod szíjad csontomig. // Ha majd a húsom elrohad / föl ne oldozd a csontomat / pribék, hogy meg ne öljelek. /.../ Tiéd ma még a győzelem” (*Az utolsó szó jogán*).

Benke László ekkori verseinek legjellegzetesebb sajátossága az erős drámaiság. Ezt a kontrapunktos szerkesztési móddal éri el: ahelyett, hogy „elmesélné” a történéseket, jelzés-szerűen utal rájuk, felmutatva az ellentétes nézőpontokat. Képei háttérében szinte kitapintható a robbanó indulat; de mindig eltalálja azt a pontot, ahol meg kell zaboláznia önmagát, nehogy „túlbeszélje” a situációt. A feszes, fegyelmezett versszerkezettel felfokozza a hatást – lázít, lázító szavak nélkül is. Nem csoda, ha a korabeli lapok, folyóiratok óvakodtak közlésüktől. Az *ÉS Új Hang* c. – fiatalok számára készített – mellékletében 1974-ben mégis megjelent egy csokorra való költeménye, Alföldy Jenő rovatvezető segítségével, Tamási ajánló soraival.

Az azóta neves irodalomtörténésszé lett Alföldy Jenő utólag így idézi fel a pályakezdő fiatal költő indulását: „A ’munkásíró’ éppúgy a népi írók örököse volt, mint Kassáké, József Attiláé. Formás verseket írt falusi gyermekkoráról, somogyi parasztsaládjáról. Innen hozta erkölcsi érzékét, és riasztotta a gyökértelenség. Nem akart kikerülni a természet vonzásköréből – költészetének állandóan visszatérő motívuma maradt a szépséget és életszerelmet jelképező, virágba borult gyümölcsfa. Ugyanakkor önérzetes költőként akart hangot adni a ’munkáshatalom’ állítólagos gyakorlóí, az igazi munkások hazátlanságának és reményvesztettségének, amely az ’56-os munkástanácsok szétverése óta a lehajtott fejű nép országává tette hazánkat” (A.J.: *Hiteles szó*; in: *Templomépítő*, Hét Kr. K. 2006; 78-82.o.). Benke számára nagyon fontos volt Tamási Lajos biztató-bátorító szava, s az a szeretetteljes vita-léggör, amely az OMK-ban a művek megbeszélésekor kialakult. Tamási „mérő és mérce” volt Benke – és a klubtagok – szemében. Önéletrajzi regényében (*Elöttem kiterítve*) így jellemzi őt ifjú pártfogoltja: „embernek és költőnek egy és ugyanaz. Emberi és költői magatartásáért vért és velőt fizetett”, de az irodalmi élet peremére szorítva is jelentékeny költő, sziklaszilárd jellem maradt. „A tisztesség nehéz vas-

páncélját viselte gyöngé testén”, mindvégig hű maradt ’56 szelleméhez. A vele való beszélgetésekben, vitákban értette meg s ismerte fel „védenca”: a magyar nép amnéziában szenved 1956-tal kapcsolatban, szándékosan temeti-feledi a forradalom emlékét. „Kapott előbb hatalmas ütések a fejére, hatalmas altató ütések, aztán mézet is kapott a szájába. Hadd fuldokoljon! Kapott azután, mikor úgy-ahogy magához tért, egy kézzel-foghatóbb jobblétet. De semmivel se szabadabbat, semmivel se boldogabbat, mint azelőtt. Jó altató lett a tele has”.

Tamási mutatta be szellemi „fia” – hosszas huzavona után végre megjelent – első önálló kötetét is az Írószövetség klubjában (*Csordítok nyírvizet*, 1978), az „elsőkötetes költők estjén” (amelyek rendszeres szervezését Fodor András biztosította a tehetséges fiatalok szóhoz juttatása érdekében). Hangsúlyozottan hívta fel Tamási arra a figyelmet, hogy „a tehetség kifejlődésének van egy optimális időszaka, amikor feltétlenül levegőre van szüksége, /.../ hogy az ifjú hajtás a maga sudárságában növekedhessen legjobb erői és vonzalmai szerint”. Mint fontos értéket, külön kiemeli, hogy Benke László „nem hódolt be a dekoratőrök drapériás kirakatainak”, a hamis és felszínes munkásromantikának, nem idealizálja a munkáséletet (*Gyár díszben* c. versére hivatkozik: „A csinnadratta mögött dideregye cipeljük a némaságot /... A vasra és reményre valahonnan köd szivárog / színpompás novemberi köd // Nem. Nem szivárog. Ráhömpölyög”). Az ifjúkori remények hamar lehamvadtak költőnk arcáról, – hangsúlyozza Tamási – hisz sorsa vereségről vereség, igazi pokoljárás. Kiemel néhány fontos verset (*Arcom magasában, Jó utat, Séta a Váci utcában, Koszorúzás*, stb.), amelyek lényegileg ugyanarról tanúskodnak: a cselekvésre és gondolkodásra született ember a felelősség és a düh kettősségében viaskodik önmagával – rétováznán, hogy meddig mehet el a társadalmi igazságtalanságok elleni küzdelemben. Ami „gyakran hamletti kétségekig fokozódik”. A kívül és belül egyszerre korlátozott ember szabadságigénye és szűkös lehetőségei ellentétéből fakadóan szótlantul, megalázottan viseli sorsát. Ezért

oly lehangoló és csendes a külvárosok világa: „A jövő elfáradt ideérni. /.../ A tűzfalak repedtek, ráncosak / itt-ott golyó ütötte seb. / Nem könnyű meghalni. / Ideszokott a szenvedés, hallgatag, / mint a küszöbre vert / szerencsepátkó” (*Gyárnegyed*).

A *Csordítok nyírvizet* már teljes érettségben ad képet Benke költészetének alap-témáiról, poétikai jellegzetességeiről. Legszebb – „legharmatosabb” – versei a gyermekkor Édenéhez, a hűsleges-hűtlenül elhagyott, kötöző-oldozó szülői házhoz és környezetéhez kapcsolódnak (*Hűség, Ünnepe, Elvágódás, Holdözön, Piros barackfa*). A kötet-címadó vers kisfiúját még mesebeli tisztaságvágy vezette, mikor a versbéli hajnalon fát irtani ment apjával az erdőre, magával cipelvén a József Attila-i fejszét („Ej, döntsd a tőkét!”). Ugyanakkor az anyja-apja (Mária és József) szeretetén nevelkedett gyerek már a havas erdőbe vezető Szentkirály mezején tudta: irtani – ölni nem szabad. Átéltte, a fejszecsapások nyomán szinte érezte a nyírfák remegését, a kavargó hóesésben hamar áttűnt a kép, s megváltozott a kezdeti ’döntögető’ szándék: „nyírfá a lélek, gondolom, / megeshet, én is nyír leszek, / nagyfejsze hüppög vállamon”. Csaknem harminc év múlva írt *Veszteség* c. versének záró képében köszön vissza az „elárult képzelet” jelképe: „te fájsz nekem / ifjúság, lelkem szegett szárnya, / mint fejszének kivágott fa...”

Örökre szóló élményként rakódott le gyereklelkébe a falusi ünnep áhítata, mikor a tisztára söpört faluban vasárnap délelőtt, szép ünneplőbe öltözve, mindenki családosan ment a misére. „A felejthetetlen meghittség lélekből fakadt, természetes közösségi élmény volt – mindenkinek erő adott az élethez, nekem a költészethez is” – emlékezik később (id. Botz-interjú; 122/123.o.). – „Ezt is jóval később értettem meg, de akkor éltem át. Ahogy az is csak később vált bizonyossá, hogy a becsületes élet itt, a szülőfalumban, abban a kis porfészekben vált mindennél fontosabbá, s csakis ilyesmire épülhet a költészet. /.../ Én láttam és átéltem az ökörnýállal felhúrozott szentkirályi és zaboskerti rétet csillogni a felkelő napban, megérintettem a hajnali sugarakat, gázolhattam az élet jónéhány csodájá-

ban. Ez benne van a nyelvemben, a verseimben – a jellemünkben, az életünkben, a vágyainkban. A jövőre várásunkban, az akaratunkban is”. Ezért tér vissza később is újra meg újra a gyerekkor világához: „Az embernek újra meg újra meg kell érintenie a földet, erőt kell merítenie a szülőföldből, amely, ha már meg is változott, átalakult, mégis él bennünk. Úgy van jelen bennünk, mint a vér és az emlékezet.. Amíg vagyunk. /.../ Házunk ajtajában a piros barackfa olyan nekem, mint az első szerelem. Már csak emlékezetemben él”.

Édesanyjától egykor azt tanulta költőnk: *Isten likas kötényében* vagyunk mindannyian, didergünk-fázunk, olykor ki is zuhanunk onnan, de a szeretet megtartó ereje minden viszontagságért kárpótol. Nem tud, nem is akar végérvényesen kiszakadni ebből a melegségből: „Szívemen átrobog a táj, / ez a darabka hazai föld. / Hogy is hagyhatnák el, / hőszikrába öltözött édesanyám! – / Szülőhazám a keménységével ideköt” (*Vonaton*). A nagyvároshoz fűzött illúziói már rég odavannak: „E modern korban öntörvénye szerint szövődik / fény, homály és megaláztatás. / Fázom ózüst sugárban, fővilágosító. / Rekedt reflektorodban podvás a fényhasáb” (*Ózüstben*). Holtig siratja az odahagyott természetet, miként az is elvesztett fiát: „Búzamező, búzavirág, / hová lett aranytrombitád? / Kék mosolyod, az a gyöngye, / sírdogál kérébe kötve” (*Kék mosoly*). Ugyanakkor azzal is tisztában van: a paraszti sorsba beletörődni, a város kínálta kulturális lehetőségektől elszakadni már nem tud, nem akar. Így hát – sorstársaihoz hasonlóan – ambivalens a viszonya mind az odahagyott, mind a választott életformához; csupán a költészet jelent számára menedéket. Örök belső tűzre kárhoztatva kell tehát élnie: „A napraforgókat rendre lefejezték, / sugaras fejüket sarlóval leszelték, / megrakták szekerünk koporsó formára, / felültettek engem a legtetéjére: / halál lángolásba / halál lángolásba” (*Hazatérés*).

Baán Tibor – Benke költészetének kezdettől fogva értő elemzője – az első kötetről így ír: a versekből világosan kirajzolódik, hogy „a városból megidézett falu, a falusi gyermekkor mint a személyiség lelki gyökérezete

védi az *ént* az elidegenedés, elordasulás következményeitől, attól, hogy 'beszélő szerszámmá' váljon (ahogy a munkásokat Marx nyomán sokan nevezték). Vagyis a profán várossal szemben a falu az Élet titkának az őrzője. /.../ Mindezzel együtt, a költő tudatában van annak, hogy a történelem kereké a hagyományok felszámolása irányába lódult. Épp ez a tény adja a versek lélektani feszültségét" (B.T.: *Költő napraforgóval*; in: *Nagylátószőg*, Hét K. K. 2010, 143-160.o.).

Az első kötetet nem egyhamar követte a második; így Benke nem kerülhetett be az irodalmi élet ismertebb köreibé. A kollektív felelőtlenség időszakában folyó durva szellem-csonkítás, az alkudni nem hajlandó tehetségek kifulladásának taktikája következtében csak 1982-ben látott napvilágot a *Változás*; akkor is erősen cenzúrázva – mint ekkoriban oly sokaké! Mottója megdöbbenő: „A magban másik oldalára fordul a féreg”. A változás – ha van is – csak látszólagos: nem hoz lényegi átalakulást. A féreg kiirthatatlan!

Az új kötet már egészében a számvetésé. Költőnk szembenéz múltjával, feltárja gyökereit és sorsa buktatóit (*Kihantolt emlékezet*, *Panelmagány*, *Szobám közepén*, *Az utolsó szó jogán*, *Hagyaték* stb.). Siratja a tovatűnt naiv-tiszta gyerekkort, amikor még anyja mellett üldögélve, „lámpafényben, mesék kellős közepében” az édes, frissen fejt tejre várt. Azóta minden megkopott, mintha valamiféle „gonosz Hatalom” megmérgezte volna „a tiszta forrást”: „Ki volt az a holdas árnyék, / ki lépte át küszöbünket, / mesék kellős közepében / ki itta el meséinket? / Édesanyám, / mért nem mondtad, / hogy a hóhér.” (*Gyermekkor*). A boldog védettség kora elmúlt, nem térhet vissza többé, bármily fájdalmas is. A szavak úgy hullanak-pe-regnek, mint könnycseppnyi virágyöngyök: „Gyöngyvirágként / könnyen voltam / levél-anyám védelmében / szüntelenül nem zokogtam” (*Ha felnő a gyöngyvirág*). A jelen – megalázó harcok, kudarcok színtere. Ezért – mintegy ellenpontként – a hajdani Éden boldog pillanatai az Idő árjában mint szilárd sziklatömbök magasodnak fel. „Úgy élt bennem apám és anyám alakja, szülőházam, cserebogaras udvarunk, a favágító, fölötte arany-

almával a szentiván almafa, a virágba borult barackfa házunk ajtajában”, mintha minden még mindig ugyanott, ugyanúgy lenne, mint egykoron. „Mögöttünk nagyapám és nagyanyám tágas udvara, vadrózsás kertjük a kis házzal. Oda jártam át kicsi koromban hallgatni nagyapám és nagyanyám izgalmas népmeséit (a *Fehérlófiát*, az *Alvilági griffmadarat*, *Genovévát* és a többit). Hallgattam mesélésüket kis szobájukban, ültem az ágy alól előhúzott kis fejőszéken, és mesehallgatás közben lopva néztem a nyílt titkot, a 12 stáció képeit körül a falakon”. Jézus is ekkor lett tehát meghitt társa, később: erőforrása az Élet megpróbáltatásai között (id. Botz- interjú 121/122.o.). Verseiben majd ezek az emlékek – képekké válva – vissza-visszatérnek.

A 70/80-as évek világával szemben felgyűlt jogos indulatait költőnk némiképp kénytelen megfékezni, ha nem akarja, hogy lemoshatatlanul ráragasszák a „deviáns” bélyeget (a korszak ugyanis előszeretettel minősítette így mindazokat, akik nem voltak hajlandók kiszolgálni a hatalmi elvárásokat; a legmakacsabbakat pedig elmeógyógyintézetbe záratta). Egyébként is felismerte: a szolgasorba taszított „alattvalók” csakis egymás ellen fordulhatnak, esélyük sincs fölötteseikkel szemben jogaik érvényesítésére. „Öljön újra szolga szolgát? / Ezt a kérdést jól föladták, / mióta trónt, bármekkorát / emel fölénk a szolgaság. / Emel s ledönt, emel s ledönt. // És így tovább...” (*Életrajzi jegyzet*). Ezért foházkodik tehát: „Segíts, / jó szenvedés, ma se vegyenek rá az öldöklésre / kik általam pusztítanak el ellenségeik / hogy háborítatlanul uralkodhassanak fölöttem / örökkön / örökké” (*Reggeli ima*). Frappáns satirikus versek sorában figurázza ki az anonim Hatalom megtestesítőit, akik rafinált eszközökkel alakítják ki és tartják fenn az „alattvaló-tudatot” a közemberi világban (*A csalhatatlanság tojásában, A fegyverkovács dilemmája, Tükrök fogságában, Kockakő a pokolból* stb.). Néhány igen fontos vers be se kerülhetett annak idején a kötetbe, de később – az életmű-válogatásban – keletkezési idejüket feltüntetve – „helyükre” illeszti őket a költő. A lengyel események jelentőségét már akkor – szinkronban – ’56-hoz, ’68-hoz mérte; 1981-et

is a visszametszett forradalom évének tartotta. „Haldokol, mint a megperzselt embererdő, / a szépség, jószág és szabadság / megdermedt ága. /.../ Statárium van a reményre, kijárási tilalom a gondolatra...” (*Lengyelország*, 1981). Szeretné életét visszavenni a „dögkeselyűk, hiénák, ragadozók” karmából – de hát ez lehetetlen! A *Kivilágított gyász* (szintén 1981-ből való) verse október 23-át siratja, a „rejtőzködő ünnep”-et: „Szívenlőtt utcák és szívenlőtt terek /.../ országos akasztófa, ahogy rázuhan, / szélütött hazánkon a csend / szétszíváro, / kivégzettek, meghazudtoltak, temetetlenek / kísértő árnyai /.../ élők hallgatása, holtak segélykiáltóása /.../ légett hit, az űr / hideg lehelete, /.../ hova futok itthon is idegenben?” *A legitimitás kérdéséhez* is kimaradt a kötetből egykoron; most – megfelelő helyére kerülvén – megdöbbenünk fogalmazásmódja merészségén: „Én nem bíztam rá, / te nem bíztad rá, / ő nem bírta rá, / mi nem bíztuk rá. // Ki bírta rá? / Hatalma gyökértelen. / Hatalma törvénytelen”.

Alföldy Jenő, aki „belülről” ismerte az „irányított irodalom” és a cenzurális viszonyok működését, idézett visszatekintésében hiteles képet ad a 70/80-as évek szerkesztői gyakorlatáról. „Benke verseiben nemcsak a bánatot érezték meg a szerkesztők, hanem a vádat is; ezért csak nagy ritkán hagyták jóvá a közlést”. Költeményeiből a munkásság „elviselhetetlen lét-helyzete” miatti panasz, a „magyarságukban megalázott állampolgárok”, „a kizsákmányolt bérmunkások és panellakók” sorsa elleni lázadó tiltakozás áradt – „nem csupán a maga nevében írt: másokat is képviselt”. „Képei és közérzetjelentései provokációnak minősültek”; hiszen „József Attila külvárosi versei óta alig írták le nyomasztóbban /.../ a peremre szorult léte”, „a lélek sorvadását, az önérzet megroppanását és a kilátástalanságot”, mint ő. „Mindig a saját bőrét vitte a vásárra. A kézirateit kommentár nélkül visszaadó nagy örökre elfektető szerkesztők biztos érzékkel olvasták ki verseiből a javíthatatlan ’revizionista’ bujtogató gondolatait. Úgy vélték: javíthatatlan reformista, ’ellenforradalmár’, nemhiába Tamási neveltje. „Nem éri károsodás irodalmunkat, ha politikai okokból közölhetetlen versei az asztalfiókban maradnak”. Az irodalmi élet útvesztőiben „ravaszabbul” eliga-

zodók, valamint „a steril esztétika irodalmpolitikai okokból felbátorított sznobjai pedig kárörvendően hallgattak, vagy segítettek az autodidakta költő fű alatti elgáncsolásában”.

Ilyen volt akkoriban a labirintusban tehetetlenül vergődő korabeli „írogató kisember” sorsa. Változtatni nem tudott – bárhogya is akart – a világ folyásán, de beletörődni is képtelen volt abba, ami körötte történt... Nem véletlen, hogy Benke László további könyveit sorra elnyelték a kiadói fiókok! – újabb kötete majd már csak a rendszerváltás után jelenhetett meg. A kiadók packázásai mellett az irodalmi életben való járatlansága és 1982-ben a Debreceni Irodalmi Napokon való felszólalása miatt (ahol is az irodalmi műhelyek, a tehetséggondozás hiányát és a cenzúra kártékonyágát tette szóvá), majd kiszáratva az Andrássy úti útlevélosztály politikai rendőrségének kudarcba fulladt beszervezési kísérlete nyomán végleg elvesztette a megjelenés lehetőségét is. Érthető hát, hogy egyre inkább belevetette magát a politikai küzdelmekbe. 1983-ban, Tamási Lajos nyugdíjba vonulása után ő lett az OMK szellemi irányítója (Szentpéteri Zsigmond klubvezető mellett), s a Klub tagjainak egy részével együtt bekapcsolódott az akkortájt már nyíltabban szervezkedni kezdő ellenzéki mozgolódásokba.

Tamási Lajos mind szorosabban bevonta őt a népi elkötelezettségű, '56-ban fontos szerepet játszó, majd '56 után meghurcolt, s később is, a „népi demokráciában” paradox módon ellenzékinék számító, eszméik mellett kitarító írók csoportjának féllégális munkájába. A nyolcvanas években Cseres Tibor, Erdei Sándor, Fekete Gyula, Gergely Mihály, Kuczka Péter, Molnár Zoltán, Varga Domokos stb. Tamási lakásán rendszeresen összejárnak beszélgetésre, a nemzet sorsának, jövőjének megvitatására – s ezeken az összejöveteleken olykor-olykor a náluk jóval ifjabb pályatárs is részt vehet. A nyolcvanas évek derekán az ő társadalmi tisztánlátásuk, nemzeti felelősségtudatuk erősen formálta a 40. életévén ekkor már túljutott Benke gondolkodásmódját, aki ezidőtájt ismeri fel és fogalmazza meg: „Ott van a jövőnk, ott van / meggyilkolt álmainkban, / a ránk roppantott éjben, / kiontott magyar vérben, / temetetlen múltban, / élve ott él a sírban” (*Ott*).

Egyre bátrabban és tudatosabban veszi fel a harcot a felszíni hazugságokkal, a késő-kádárizmus álszent és üres zsargonjával („a legvidámabb barakk”), s a „kicsinyke jólét” kedvéért a szabad és őszinte beszédet feláldozó meglapulókkal szemben. A kultúrpolitika korifeusai azonban egyre szorosabb kordont vonnak a rakoncátlankodó, a „három T” kategóriája ellen lázongó – a „tilt” mezőnybe szorított – rebellisek köré. 1986 őszén, az ’56-os forradalom 30. évfordulóján már izzik a levegő – érezhetően egy új korszak vette / veszi kezdetét. A „lomtalanítás” jelszavát kitűzve (ahogy azt *Elöttem kiterítve* c. regényében majd leírja) már a társadalmi „nagyta-
karítás” reménye is megcsillant.

A regény, a *Kihalt játszótér* verseskötettel együtt, természetesen fiókban maradt: Egyszerre kapta vissza a szerző mindkettőt 1985-ben Illés Endre és Kónya Lajos aláírásával a Szépirodalmi Kiadótól, azzal az indoklással, hogy „rendszerellenes”. „Válaszlevélben utasítottam vissza minősítésüket; megírtam: nem vagyok a szocializmus ellensége” – emlékezik Benke (id. Botz-interjú. 130–131.p.) – „Ezek az esetek kedvem szegték, kishitű lettem /.../ éveig nyalogattam a sebeimet, nem tudhatom, mit vesztettem. Amit akkor nem írtam meg, azt később már nem írhattam meg. *Az nincs.*” Így aztán költőnk belevetette magát a rendszerváltoztató megmozdulásokba: gyűlésekre, tüntetésekre járt, ott volt Lakitelken is a „Sátorban” (1987), s lelkesen küzdött a szabad, független, demokratikus Magyarorszáért.

Baán Tibor – idézett elemzésében – hangsúlyozza, hogy „Benke László kor- és társadalomkritikájában alapvetően azon az úton jár, mint a korszak ismert költői Nagy Lászlótól Utassy Józsefig, Ratkó Józseftől Nagy Gáspárig”; akiknek ugyancsak meggyűlt néhányszor a bajuk a politikával, de legalább az irodalmi berkekben nevük és vitathatatlan tekintélyük volt. „Benke László is fölfedezi, igaz, a maga sajátos nézőpontjából, a kiáltó ellentétet: hogy a hatalom mást mond és mást tesz. A folyamatos ideológiai agymosás korában egyre nyilvánvalóbbá vált számára a hatalom diktatórikus természete”. Csakhogy mindezt nem mondhatta ki nyíltan, hiszen meg se jelentek versei! – ami még inkább fokozta rossz közérzetét. Így csak

szűkebb környezete ismerhette fel tehetségét. Költészetének fontos ismérve „a megszenvedett hitelesség”. „Öngyötrő, létfaggató, számonkérő, néha egyenesen a roppant érzelmi szélsőségek között vergődő Adyt idéző piros-fekete indulatai a fájdalom megválthatatlan övezeteit világítják meg”.

S mivel maga Tamási is ki volt rekesztve a szélesebb irodalmi közéletből, Benke sokáig egyáltalán nem kaphatott publicitást.

1988-ban a Tamási köréhez tartozó írók (Cseres Tibor, Fekete Gyula, Gergely Mihály, Kuczka Péter, Molnár Zoltán, Varga Domokos stb.) megalapítják a *Móricz Zsigmond Emlékbizottságot*, majd a *Móricz Zsigmond Kör*t, amelynek egyik fő szervezője, titkára Benke László lesz. Olvasótáborokat szerveznek, lapalapításra készülnek, támogatókat gyűjtenek az egyre szaporodó alapítványoknak (Kölcsey, Bethlen Gábor, Illyés Gyula stb.). 1989-ben eufórikusan éljük át 1956 „népfölkelését” nyilvánítását, Nagy Imre újratemetését, okt. 23-án a Köztársaság kikiáltását, s a nemzet szinte egyöntetű „igen”-jét egy demokratikus, szabad Magyarország megteremtésére. 1989-ben jelenik meg Benke László szerkesztésében az *Oly sok viszály után* 1956-os antológia, amelyben végre Tamási Lajos 33 évre eltemetett *Piros a vér a pesti utcán* forradalmat-indító verse is napvilágot láthat.

Tamási halála (1992) és válogatott verseinek (*Hazatérés*, 1993) kiadása teremti meg az alkalmat és igényt arra, hogy a *Móricz Kör* írói létrehozzák a *Móricz Zsigmond Alapítványt*. Arra építik fel egyszemélyes vállalkozásukat, a *Hét Krajcár* Kiadót, amelynek ügyvezetője (mindenesen) Benke László, főszerkesztője pedig – egészen haláláig (2003) – Varga Domokos. A *Hét Krajcár* immár bő negyedszázados tevékenységének gyümölcse a mintegy 200 megjelent kötet. Ez Benke László életének, munkájának is eredménye. Pedig gyalogosan, kínkeserves szervezőmunkával, csak a maga fizikai erejére alapozva hordta-vitte, adta-vette sokáig a nagy nehezen, szinte semmi pénzből kiadott könyveket, árusítva – ajándékozva barátok-

nak, ismerősöknek, lelki-szellemi társaknak, szimpatizánsoknak. Ahogy versben is megörökíti: „*Vasalt ingben gyűrött lélekkel / teszem köreimet a városban, / cipelem gyönyörű és nevetséges terheimet, / viszem a könyveket. // Ó, ha eljuttathatnám / tízezreknek, százezreknek, millióknak / magyar nemzetemnek, / legalább öt-hat olvasónak / e mégis reménykedő szavakat, / mondatokat, képeket, gondolatokat! / Hurcolom álmaimat, / viszem barátaim álmaikat, / meg-megszámolom krajcárjaimat / s elvágódok pacsirtás ég alá...*”

2. ÚJABB CSALÓDÁSOK

A rendszerváltás sem azt hozta, amit költőnk várt és amit az ellenzéki mozgalmak vezetői, az irodalmi élet prominens személyiségei és a magyar nép reméltek. 1990-ben megalakult az első szabadon választott kormány, de a lavinaszerűen alázóduló gazdasági összeomlást már nem lehetett kivédeni. Emberek ezrei kerültek utcára, köztük Benke is; s miközben a régi és új gazdagok gátlástalanul garázdálkodtak (garázdálkodnak azóta is), nem szület(het)ett meg az a kívánatos társadalmi erő, amely képes lenne (lett volna) megakadályozni a nemzet szétesését gyilkos „szekértáborokra”.

Benke – már a későbbi fejlemények ismeretében – így emlékszik vissza eme eufórikus, a szabadságvágytól megrészegült esztendőkre: „1989-ben mindannyian hittük és akartuk, hogy végre jobb legyen az országnak és a népnek. /.../ Ott voltunk a Hősök terén, hatalmas élmény volt összekapaszkodni, átélni, hogy hazánk 1956 után 33 év múltán újra feltámadt. Az egész magyar nemzet együtt volt abban a gondolatban, amit Orbán Viktor kimondott a téren – t.i. hogy az oroszok menjenek haza”. Aztán ez is megtörtént. „Az oroszok elmentek. És jobb lett a magyar népnek? A hatalomhoz jutottaknak, a miniszterelnök uraknak, képviselő uraknak – kormányon és ellenzékben is – s a nagy vagyonokat könnyen és gyorsan összeharácsoló milliárdosoknak jobb lett”. De a nép mind méltatlanabb, kiszolgáltatottabb helyzetbe került. A Pénz és a Hatalom megszedítette a mohó új urakat – az eltelt negyedszázad során „az országot vicsorgó vadak ’szabad prédájává’ silányították. /.../ Ki fogadhatja el józan ésszel, hogy amikor itt eszmék és rendszerek omlanak össze, mindig a haza és a nép szenved meg az összeomlásokat!” 1956-ban, 1968-ban, majd 1989-ben összeomlott a totális diktatúra zárt, de belül rothadó épülete – „érdekes módon, lényegében mégis minden úgy maradt, ahogy volt a ’szocializmus’ évtizedeiben”. „A rendszerváltás eltorzult folyamatában mindenki sebeket kapott és adott”; „sértő és sérült” lett. A társadalom atomjaira hullt, s mindmáig nem sikerült megteremteni az egymás iránti figyelem elemi feltételeit, sem

pedig konszenzust teremteni abban a kérdésben: hogyan tovább? Még „családon belül sem sikerült lebontani a lelki gátakat”, nemhogy azon kívül, a csoportok vagy a pártok között. „Nincs közösség, nincs közös ihlet” (Bozók Ferenc interjúja Benke Lászlóval; in: *Hová lett aranytrombitád?* – 2013, 233-272.p.).

Benke szemlélete voltaképpen „történelem alulnézetben” (mint a 70-es években László Bencsik Sándor híres drámája); de ennek ma is van létjogosultsága – éppúgy mint volt a „létező szocializmusnak” becézett totális elnyomás idején. Az a társadalmi berendezkedés, amely cserbenhagyja, sárba tiporja az elesetteket, a nyomor alsó szintjére taszítja lakossága egyharmadát (ha nem a felét!), s munkanélküliek, hajléktalanok tízezreit ítéli éhhalál-közeli tengődésre – nem méltó arra, hogy „európainak” tartsa magát. Maradtunk a sok-évszázados „ázsiaiságban”, annak despotikus viszonyai között, megtagadva (ismételten, újra és újra) európaiságunk lényegét: a keresztény erkölcsöt, szolidaritást, a szeretet törvényét. Ady-megénekelte „betyár uraink” ma is visszavezérlik „kompországunkat” Ázsiába...

„A magyar többpártrendszerben a szabadság a gátlástalanok szabadosságá lett” – vélekedik Benke, nem egyedül a felelősséggel gondolkodó, nemzeti elkötelezettségű íróink közül. Az irodalom elvesztette addigi nemzet-eszméltető szerepét, „minimális pénzügyi tétellé alacsonyodva az állami mecenatúra könyvelésében”. Furcsa-groteszk fordulata a történelmi váltásnak, hogy azok, akik mindvégig az alsó néprétegek, az örök kisemmizettek és a perifériára szorultak érdekeit védelmezték, továbbra sem juthattak szóhoz, sőt, maguk is a „megszomorítottak és megaláztatottak” sorsában részesültek. Költőnk csakhamar felismerte: ő most is a vesztesek közé tartozik. „Boruljanak rám magányos esték. / Alul maradtam, bár felül lehetnék. / De nem tudtam én a magyar sárban / agyonverni és megtaposni társam” (*Helyzetkép*). Így hát most sem maradt más a számára, mint felölni az „örök ellenzéki” mezét.

Válogatott verseinek – már jóval korábban készült, de a kiadók által elutasított – gyűjteménye végül is a Változáshoz, előző kötetéhez képest

tíz év múlva, évtizedes 'jegelés' után az újonnan alapított Hét Krajcár Kiadó gondozásában jelent meg (*A kihalt játszótér*, 1993). Hosszszmetzetben ad képet egész addigi pályájáról, s az előző évek feszített történéseiről. A lírai én újraértékeli múltját, amelyben – akarva-akaratlan– viselnie kellett a megalázottság, a társadalmi lefojtottság, közéleti tehetetlenség szégyenét. A „kihalt játszótér” valójában mindnyájunk gyötrelmes élettere (volt évtizedeken át), ahol – kizárva a társadalmi folyamatok alakításából – fulladásos közérzettel cipeltük a mindennapok terheit (*Gyötrellem és átok*, *Mikor a csend zuhog*, *A félretaposott cipősök* stb.) A történelem gyalázata behatolt a magánéletbe is – hiszen hogyan adjon hitet, reményt másoknak, akár a gyerekeinek az, akitől elvették terét és holnapját, s aki legszentebb eszmé(nye)iben csalódnai kényszerült? Benke a nyolcvanas évek világát meglepő pontossággal felidézve, az átlagos „panellakó” családok életét, közérzetét jeleníti meg. Az otthon – „sírások és versírások” színtere – már nem is emlékeztet „múltba tűnt csöndes otthonokra”. Gyermekai – kik még nem érzékelhették, hogy a mindennapos „lakótelepi idill”, a szabvány-panellakások megfertőzik életszemléletüket – „szembekötősdit játszanak / ha már a játszótér kihalt”. S mindeközben „épül az ország, épül / madarak meggyilkolt dalából / pirosból, feketéből / hitekből, hitetlenségből /.../ sírkeresztekre temetők csendjéből, / fölszántott csontokra / megdermedt emlékből”. A „már nem” és a „még nem” szakadékában – dermedten, „hitetlenül hiába, / hittal is mindhiába ” várunk „létünk vasárnapjára”, ami soha el nem érkezik (*Az én otthonom*, *Szobánk közepén*, *Lakótelepi idill*, *A jövő nyomortelepén*, *Épül az ország*, *Az idő szakadékában* stb.).

Benke László képei rendkívül szuggesztívek, egyszerre elvontak és szemléletiek – tehetsége valódi arányai épp e kötetben sejlenek fel. A visszafogott indulat alakítja nála általában a verstestet; csapongó képzeiteit „geometrikus” szerkezetbe fogja (mint egykoron Kassák): „Lerajzolom a meggyilkolt szerelmet / a szívenlőtt forradalmat, / a maradék emberség rettegéseit. /.../ Rajzolok tágra nyílt pupillát, / mindent elnyelő fekete lyukat, / kiirtott játszótereket, / várakozókat, / reményteleneket / s csalásnak / édes

vigasznak / rajzolak égi rózsakerteket” (*A kép*). Valamikor azt remélte: a Múzsát – akit „szépségnek, tisztaságnak”, „tündöklő barackfának”, „gyönyörű szép lánynak” látott – karjaiban tarthatja egy életen át. De most keserűen ismeri fel: „mindenki ringyója” után sóvárgott; így hát inkább lemond róla, „imát és szitkot” egyszerre szórva a hűtlenre, aki cserbenhagyta őt. Szavait, melyek „sötét pincébe hajló gyertyafények”, egyre görnyedtebben, magányosan viszi-cipeli, nincs, aki meghallgassa őket. „Fényre vágytam, tiszta egyértelműsége, / s utánozni kezdtem az eget / s a csillagos menny után / csilláros mennyezet / alatt hajtottam egyre mélyebbre fejemet”. Már-már tehetetlenül megadja magát a sorsnak: „Ülök és várok. / Nem tudom, mire. / Ha csak nem a tél csontkezeire”. Megdöböntő képekkel érzékelteti csalódottságát (nemcsak a Múzsában, hanem általában: az életben): álmai „veszendőbbek az úton jajgató pornál”, „a megsértett élet víztükre” remeg lelkében, s „a lélek huzatos terméin” szél süvít át, szívét „a fényes sikolyokon vergődő Nap” sem tudja felmelegíteni. „Nyomorult porokat” kavarr földközébe maga körül, holott csendre és fényre vágyik; a szívén „gyorsan alácsorduló vércseppek” – mint „fényes, elszállni kész sikoly” – belülről marcangolják (*Csilláros menny alatt, Szavak a palotába, Félelem, Irgalom, Gyötremelem és átok, Tévedés, A várakozó, A veszendő por, Mikor a csend zuhog, Piros telefon* stb.).

Baán Tibor (id. tanulmányában) a rendszerváltás körüli időszak verseit így jellemzi: Benke lírája „a személyessé élt igazság kimondásával, saját önkínzó, létfaggató érzelmeivel vívott „metaforizált küzdelmének” feltárással segíti „a világ morális összefüggéseit kutató olvasót abban, hogy megszabaduljon a létszenyező hazugság mocskától”. Költeményeiből kiolvasható „az az érzelmi libikóka, amely pontosan koreografálja a küzdelem természetét: az életerő feltarajlását és a lemondás, elerőtlenedés hullámvölgyeit. Mindez együtt mint e líra természetes hullámmozgása következetesen árad a létezés mélyebb értelmének költői kifejezése felé”. Benke – mint egykor József Attila – „az igazság megszállottja”; a *szép* vers eszménye helyett *létverseket* ír”.

A kilencvenes évek aztán már kemény szervezőmunkával telnek. Költőnk lőt-fut a *Hét Krajcár* ügeit intézve, számlákkal szaladgál a nyomdától a szponzorokig, aztán a terjesztőkig, könyvekkel házal. Végül is sikerül a kiadót „felfuttatnia” (rövid 10 esztendő alatt mintegy száz kötetük jelent meg). Eközben járja az országot. Ismerkedik az emberek mindennapi gondjaival-bajaival, s a móríci hagyomány szellemében „felgyűjti” a mezítlásosok panaszait (*Gyalogos riportok*, 1995).

Benke, aki egész életében a „félretaposott cipősök” oldalán állt, nem tud belenyugodni abba, hogy a történelem nagy játszóterén övéi most is vereséget szenvedtek. Újabb verses-kötetében (*Halálíg szomjazom*, 2001) már „ezredvégi” távlatba állítja a történeteket. Magát az *Ezredvégi játékok* c. nagyszabású, *valódi* korszakváltásért esdő versét Nagy Imre újratemetése alkalmából írta; már ekkor kétségekkel telve, mégis reménykedően. „Ha már elénekelte Himnuszát és Szózatát a nép, / ha már a meggyilkoltak hosszú névsorát / felolvasta két színész, / s a kikölkent időt újra helyretolta az alacsony tömeg, / kié a mi nehéz szívünk, Uram, / s ki emeli fel? /.../ Mit ér az újra elosztott hatalom / és szabadság annak, akinek jut majd / belőle egy Uram-segélj? /.../ Mit ér a kérdés, a remény, az erény, / a hűség, az őrség, a fogság! /.../ Mire való volt annyi áldozat? / Mit ér az utca és mit ér a tér? / Mit ér a kövekre kiontott vér?” Már a fordulatkor kínzó sejtései vannak (amelyek azóta még inkább felerősödtek): az „alacsony tömeg” szellemi felemeléséért közel egy évszázada folyó küzdelem eredményei, Kassák, Tamási Lajos kulturális nevelőmunkájának, a 30-as évekbeli MUNKA-kör és a csepeli OMK sokirányú tevékenységének még az emléke is szinte nyomtalanul kiveszett a köztudatból. Az önérzetes, kulturált, morális felelősségtudattal élő munkásság ideálképe /talán/ örökre megfakult. Volt-e, van-e értelme „küzdeni erőnk szerint a legnemesbékért”? (Vörösmarty szavai mintha a mai kor fényében már elvesztették volna ’tömegvonzásukat!’).

Költőnk úgy érzi: ’56 eszmé(nye)i a jelenben sem jutottak/jutnak

érvényre. Hiábavaló volt hát ezernyi ember meghurcoltatása, mártírhalála?! Nagy Imre heroikus önfeláldozása, hűsége a forradalomhoz – a látványos újratemetés után – ismét feledésbe merült, hangja a föld alól tompán szól, nem figyelmez rá senki. A Nagy Imre emlékét megörökítő versek között az egyik legmegrendítőbb épp Benke Lászlóé – egyes szám első személyben, mintha a halott maga szólalna meg a síron túl, idézi fel kivégzését. Nyakcsigolyáját tapogatva fölsejlik előtte, mint roppantotta meg a hóhér, mint állt meg remegő szíve. „Nem kértem kegyelmet. / Letettem a nemzet kezébe sorsomat. / Azon járt az eszem, / Uram, te tudhatod, / hogy az én népemnek, / ami tőlem telik, / fölemelt fejemmel / valamit még adok. / Majd azután kicsit / kényelmesebben is / kinyújtózhatok” (*Hang a föld alól*). Az áldozatokat – a 301-es parcella halottait – eltemettük ugyan, s „lelepleződtek a gyilkosok” – de mi változott meg azóta? „Zengheti Himnuszát és Szózatát a nép” – valóban, ez azonban mit sem változtat helyzetén, sem a holtakén, akiket (újra) eltemettünk; de emléküket nem dicsőítettük meg azzal, hogy eszméiket valóra váltjuk. Október 23. nem lett közös ünnepünk – s november 4. sem lett közös gyásznapi. S a kivégzettek mint megdicsőült mártírok még ma sem kerültek be a nemzet panteonjába.

Költőnk azt látja-tapasztalja: az egész ország – hősi halottaival együtt – egy hatalmas meszesgödörbe temetődött, amelyből már nincs kitörési lehetőség. Nagyszabású, sírboltszerű kompozícióban (*Gödörben*) állít emléket mindazoknak, akiket a „bányaomlás” (a kellően elő nem készített változás) maga alá temetett; közöttük őt is. „Legalább nyolcvan éve haladkló terünkön / amint az istenverte rendszer lassan / és mégis villámgyorsan összeomlott, / s maga alá temette múltamat” – múltunkat – „örölnöm kellett volna, Uram?” Mindazok, akik már régóta az összeomláson munkálkodtak, a romok alá kerültek. „A köszörüsök is elszéledtek. / Nem törnek be kirakatokat, / nem éleznek késeket sem. / Kőtörők lettek, vagy meghaltak. / Én velük voltam, de te nem voltál velünk. / Régi helyünkön romhalmaz, / kő és kő és fájdalom maradt. /.../ Értük és velük dolgoztam /

énekeltem és imádkoztam / hogy jobb legyen az életünk”. De nem lett jobb – sőt! Nincs mit várni, remélni többé; helyzetük véglegesen a mindenkori vesztesek közé temette őket. És most mit tehetnek? „Gödromnyi hazámban, örökölt fogságomban / oly szomorúan, ahogy senki sem, / töröm tovább a követ. / Ahogy senki sem... / És mégis millió és millió-ennyien”. Mit tehetnek a kisemmizett, becsapott kőtörők, akiket „újra el lehet felejteni”? – s akiket „*jótevőik* /.../ egyre mélyebb gödörbe kényszerítenek”? Már semmit; hiszen amiért küzdöttek, megvalósult: *szabad* lett az ország. De mit kezdjen a szabadságával az, akinek nincs lehetősége semmire? „Apám kőtörő volt, anyám is az, / én sem születtem szabadnak. / Tegnap se tudtam, mi a szabadság, / ma sem tudom, mi fán terem”. Így hát „szomorú arcunk egyre szomorúbb”. Eddig legalább reményük volt – de most már a változás reménye nélkül törik tovább a követ... Holtukig.

Költőnk alázattal fordul tehát az Úrhoz, tőle – talán! – segítséget, irgalmat remélhetnek még az örök „kőtörők” is: „Beavatkoztál az életembe, uram / azt akarod, hogy világosan lássak. / Add vissza hát az elveszett költőt, / s az értelmetlenségben világosság támad” (*Ima az elveszett költőért*).

3. AZ ÉLET FORGATAGÁBAN

A társadalmi gondok-bajok közepette, a világváltozás eufórikus időszakában – annyi sürgős és fontos teendője mellett – Benke László nem volt képes úgy odafigyelni családjára, mint korábban. A sok-sok belső vita feleségével váláshoz vezetett; két kamaszodó fiuk árván s tanácstalanul vergődött a szülők között. Pénz híján új életfeltételeket teremteni a szétszakadt családnak – lehetetlen volt. A család tehát szétesett. Felelősséget érezvén a történekeért, ugyanakkor a sorserőkkel szemben tehetetlenül, költőnk a hozzájuk hasonló helyzetbe került „elvált szülők kallódó gyermekeinek” ajánlja *Kis magyar csillag* c. versét: „szégyenkezve és szorongva / sírdogál a csillagocska / anyjától s apjától elhagyottan /.../ ellene vétkezett anyját siratja / ellene vétkezett apját siratja / egyetlen könnyecppjével / testvéreit és barátait hívogatja”. Költőnk, elveszítve minden reményét, „kényszerzubbonyba kötözött” életéből visszavágyik „a zaboskerti erdőbe”, Malomárok mellé, ahonnan egykor csillag-reményekkel útra kelt: „Áldott napsugárban, / vagy ha levél zörren, / szóttan békességben / üldögelnek”, csodálva „a zöldebbnél zöldebb pázsiton” „méltóságosan lépegető napot”. Akkor talán újra tudna, újra érdemes volna verset írni, s emelt fővel állhatna Istene elé (*Városi akác sóhaja, A zaboskerti tölgy*).

Az öreg Életfa példájáról, helytállásáról, magára maradásáról, a Föld és az Élet pusztulásáról s mindenkori megújulásáról gyönyörű mesepéldázatot ír, amely akár nemzeti sorsunk jelképeként is olvasható (*Szélvízvölgye*). Bozók Ferencnek adott interjújában beszél arról, hogy az évszázados Öreg Tölgy még ma is ott áll szülőfaluja, Újvárfalva határában, a zaboskerti erdő szélén. Ő „az Élet fővezére, az Élet maga”. Amíg a Tölgy él, a falu is él, a maga természetközeli állapotában (id. Bozók-interjú, i.m. 264/65.p.).

Aztán, ahogy az lenni szokott, jöttek az új szerelmek – Mariann, Jutka, Anna, majd sokan mások... Benke László visszanyeri alkotókedvét. Verseik sorában köszönti, ujjongva, hálásan rajongja körül a nőket, akiknek ölelé-

sében újjászületik. Egyszerre anyát és szeretőt keres bennük (*Érintés, Üdvözlég, Megfejtethetlen álmom, Részlet, Kérlelő, Éjszakai eső után, Simogató* stb.). Majd jönnek a féltékenykedő civódások, szakítások, újra a „családtalanság” fájdalma, a keserű magány (*Az innenső parton, Egyetlen-Em, Sóhaj* stb.). Némiképp eltávolodván önmagától, valós élethelyzetétől – költőnk a széttört magyar családok sorsán, a nemzet alapvető létkérdésein töpreng.

Este az örök folyó felett c. nagyszabású kompozíciója a magyar költészet filozofikus vonulatába illeszkedik. A hegyoldalon üldögélve, „a hegyek koszorúzta folyó víztükre felett”, a Dunakanyar csodás panorámájában, a „csöndes és fáradt alkony” színpompájában gyönyörködve elmélkedik, miközben kedvese a kis rozoga faházban tesz-vesz. Hová, kihez tartozik, mi a célja s értelme életének? – töpreng a vers-én. „Végtére is magamat kellene elfogadnom / úgy, ahogy vagyok...” Megbékélni sokfelé ágazó útjával, a magyar történelem sorsfordulóival, saját paraszti múltjában gyökerező természetével, örök keresésre készítő belső nyugtalanságával, kielégíthetetlen szomjával, „mely az élet vizéért vezetett ide”. Feledni kéne végre a sok-sok kudarcot, a sérelmeket – „ahogy a fájdalomban született hegyek / fájdalmukat feledve állnak / az örök folyó felett”. S miközben egy-egy csillagot aláhullni lát, atyai barátaira gondol: „Legyen bármelyik, / élő vagy halott, / mindegyik ott van, ahol én vagyok. /.../ Nemzetemhez általuk / oly természetesen tartozom, / ahogy a hazai öcsi-hegyek / édes bátyjuknak hívják / a szent Kárpátokat”. S éppily szoros kötelék köti szüleihez, három – immáron felnőtt – fiához. De mi lesz velük? a családokkal? a nemzettel? – „ha ér, csermely és patak / kiszárad, s a vén folyam elapad?” Amíg akad „négy-öt magyar”, ki sorsunkon töprengve „esett, szép, szomorú fejekkel” összehajol (utalás az Ady-versre!) – talán van még remény... Az *Este* végül is meghitt-melegségre várakozva, ugyanakkor a megfeszített Ember szomjúságát felvillantó kérdéssel fejeződik be: „Szorongva nézek kedvesemre: / – Az élet vizéért jöttem, / s halálíg szomjazom?”

A párhuzamosan futó Anna- és Judit-szerelem idővel kezd megfakulni: igazi társra, akivel élete legsúlyosabb gondjait megoszthatta volna, költőnk

egyikükben sem talált. Mindegyiküknek csak a saját élete volt fontos, s nem akarta vállalni azt a terhet, ami párjára hárult (beteg édesanyja gondozásával). Így hát Benke végül most is inkább a magányt választotta; egyedül próbált megbirkózni súlyos feladataival.

Egyre több a betegség-közeleli élmény, szorongás, olykor rémült halálfélelem gyötri már őt is (*Folyóparton*). Nem véletlenül, hiszen szíve egyre jobban „rendetlenkedik”. Új család alapítására egyik hölgy sem vállalkozik: mindegyiküknek elég a saját elrontott életének gondja. Költőnk mind gyakrabban idézi fel atyai barátja, Tamási Lajos emlékét – sorsuk már-már összeér... „Itt sötét van és hideg. / És ott milyen lehet? / Te ott vagy, én itt vagyok. /.../ Míóta elmentél, / legtanítványabb – vagy leghitványabb – / tanítványodként / én itt majdnem olyan mélyen hallgatok, / ahogy te ott” (*Sírbeszéd*). Lassanként kezd megbékélni a halálgondolattal is, amint atyai pártfogói sorra távoznak. Mintegy vigasztalva az elhunyt(ka)t, a síron túlra üzen: „Ne félj, a cseresznyefán / akkor is lesz virág – / dönögve dolgoznak a méhek – / lesz rajta gyümölcs, lesz madár: / természet és romlatlan ének / egyensúlya majd helyreáll” (*Egyensúly*). Belső megnyugvást végül is munkájában talál.

Baán Tibor mély átéléssel, együttérzéssel méltatja (id. elemzésében) a költői lét eme új stációját: „Egyre több szintézis-vers születik”; „a sorsát faggató költő az öregség és halál mezsgyéjét járva azzal nyit új szakaszt költészetében, hogy a látókörébe került fákat, virágokat, flórát és faunát mint a létkérdésekre adott választ”, az emberi sors problémáit is megoldó természeti elnyugvást érzékeli. „Tagadhatatlan, hogy ebben a számvetésben a zakatoló, infarktus felé közelítő szív jelzései is benne vannak” – valamint „a rendszerváltással mégis átmeneti nyugvópontra érkezett lírai szabadságharc, a szerelem hol elvesztett, majd újra megnyert éltető energiája”.

Nemcsak versben – prózában is szembenéz Benke a halál-élménnyel. Édesanyja betegeskedése, öregkori magára maradása kapcsán döbben rá arra, milyen borzalmas sors vár az egyre jobban előregedő-elerőtlenedő falvak népére, sőt, az egész magyarságra. Megrázó, lírai ihletésű szocio-

gráfiai munkában, amely akár dokumentumregényként is olvasható, számol be édesanyja utolsó hónapjairól, akinek halála – fia szemében – az egész pusztuló Magyarország jelképe. Nem hagyta idegenben meghalni szeretett anyját; hazavitte, s ott volt mellette élete utolsó pillanatáig. Szép és nyugodt halála volt szerettei körében – amelyet kiérdemelt szeretettel teli, hűséges életével (*És hirtelen leszáll az este*, 2003). A könyv egyes részleteit akár lírai rekviemként is olvashatjuk.

Verseskötetét Benke egy megrendítően szép (korábbi) költeménnyel zárja: *Az Isten cseresznyefája*. Költészetének szinte minden jellegzetes motívuma összefut benne. Gyönyörű természeti képpel kezdődik, amely összefogottan sugározza életszemléletét: „Mikor a méhecskék az Úrnak dolgoznak, / virágról virágra boldogan poroznak / – magasságos egek! örvénylő mélységek! – / kékebbnél is kékebb foltozott kötényén / átsütő Napjával, zöldebbnél is zöldebb / pázsiton lépkedve fénysugár pálcával, /.../ maga az Isten jött”. „Felséges tenyerén” egy „virágjába lobbant cseresznyefát hozott”, s letette apja-anya „napfényes kertjébe”. A vers-én – „csaknem térdre hulltan” a meglepetéstől és csodálattól – boldog örömmel köszönti a jövevényt („Hozott Isten!”); imába kezd; mire az Úr leint: „Emeld föl a fejed, addig, amíg fönn van! / Nézegesd, gyönyörködj, ez itt a helyén van...” Valóban Istennel találkozott tehát? A költeményt akár allegorikusan is értelmezhetjük: a virágzó cseresznyefa Tamási Lajost és tanítványai körét (a fa gyümölcsseit) is jelképezi. A Mester, aki emberként-költőként maga is elmerült a Természet szépségének csodálatában, virágzó Pagony utcai kertje virágzó fái között – mint Paradicsomkertben, járt-kelt kedves növényei (növendékei) körében. Sürgette-biztatta, „fénysugár-pálcával” irányítgatta (lelki-szellemi) fejlődésüket, érlelődésüket. Idősb Benke József „napfényes kertjében” is megjelent a cseresznyefával; tanítványa ámulva nézte „az Istenfa” koronáját: „Mit mondjon az ember egy ilyen Istennek?” De élő Istene, Atyja a legtermészetesebb emberi módon üdvözölte, méltó társként magához emelte őt. A Természet pedig tette a dolgát: a méhecskék „dönögve dolgoztak, virágról virágra / mézért, cseresznyéért boldogan

poroztak”. Béke és nyugalom áradt szét a Földön. Ilyen (lehetett) az Éden egykoron. Nem véletlenül kerül be majd ez a költemény Benke minden további kötetébe is.

Hiszen költőnk – időszöveg – egyre inkább *bensőleg* azonosul elhunyt Atyai barátjával; s az ő szikár, tiszta egyénisége mind jobban felmagasodik előtte az Idő múlásával. Végül már valóban /szellemi/ Atyjának érzi őt, aki a pontos, tiszta és egyértelmű szókimondásra tanította, s mindenkor arra intette: „szavad mindig vagy *igen*, vagy *nem* legyen...” Akárcsak a Bibliában.

A Bozók Ferencnek adott (idézett) interjújában beszél arról, mennyire fontosnak tartja a tisztaságot s egyértelműséget – mind gondolkodásában, mind fogalmazásmódjában. Az idők folyamán rájött, hogy „a legnehezebb dolgokat valóban könnyen kell kimondani. A tiszta mondat tisztítja az ember lelkét, s ha tiszták és igazak a mondataink, tisztul emberi és írói jellemünk”. Úgy véli: „a költészet segít abban, hogy egyenesen tarthassuk gerincünket”. Éppen ezért „muszáj kimondani mindent, ami bánt, muszáj teremteni a való életnél szebb, nemesebb világot” – nehogy „meggömbüljön a világ gyémánttengelye” (i.m.262-267.o.).

Bár most már folyamatosan írt, dolgozott, a Hét Krajcár kiadói ügyeivel törődött, hosszú éveken át mégsem jelent meg újabb kötete. 2002 augusztusában megviselt szíve majdnem felmondta a szolgálatot: súlyos szívinfark-tussal kórházba került. Szerencsére azért életveszélyes betegségében nem maradt egyedül: korábbi szerelme, Mariann mellette volt és vele is maradt. Néhány éven át úgy tűnt: benne megértő társra talál. Mikor már állapota javulni kezd, legtöbbit a Hét Krajcár Kiadó ügyeivel foglalkoztatja, s próbálja rendezni fiai helyzetét, segíti őket az életkezdésben. A maga jövőjét is alakítgatja: Dánszentmiklóson anyja utáni örökségéből kis parasztházat vásárol, amelyet saját két kezével hoz rendbe, sőt új épületrészekkel bővít; gyönyörű gyümölcsös-kertet alakít ki, amely némiképp emlékezteti gyermekkorára színterére (Malomárok, Zaboskert). Azt reméli: hátralévő évei majd itt telnek munkával, békeben-szeretettelben.

2005-ben – erősen megrostálva és átrendezve – kiadja Válogatott verseit (*Veszteség*); amelyet egy sorsösszegző költeménnyel zár (*Életrajz helyett a Veszteséghez*), s benne hálát ad Istennek gyógyulásáért. „Az egész élet veszteség. / Mi pótolhatná hiányát? / A költészet?”. Nem tudhatjuk, mi, emberek: „*a világ gyémánttengelye* mivégre görbe, / s az egész élet mivégre veszteség”? – miért áll „*a boldog-szomorú emberiség / a szakadék szélén*”? De minden szenvedésünk ellenére: „Köszönet mégis, Istenem, / az egészért és minden részletért, / hogy 2002. augusztus 9-én / mikor a szívem megszakadt, / vigyáztál rám s elküldted értem / legjobb örangyalodat, / és visszaadtátok az életem. / Köszönöm, hogy velem van, / s hogy vele még egy kicsit / elnézegethetem / kertünk hol jeges, hol virágzó ágait.”

Retrospektív kötetének szinte minden darabja megjelent már korábbi könyveiben, de az összkép most egészen átformálódott. Az egyes fejezeteken belül átstrukturálódott a versek rendje, plasztikusabban kirajzolódott a tematikai összetartozás, s a háttérben egyfajta kronológiai linearitás is kitapintható (ugyanis a köteteiből annak idején „kicenzurázott” darabok bekerültek a megfelelő helyükre). A költemények sorrendje itt a belső érlelődés fázisait teszi plasztikussá. Így világosan nyomon követhető a szellemi fejlődés, a világgép folyamatos változása, s kibontakozik a poétikai megoldások egyre differenciáltabb bősége, árnyaltsága is. Örömmel ismerjük fel: a mindig árnyékban élő, sokáig a túrt / tiltott határmezsgyéjén botlogoló költőnk *jelentős* életművet alkotott.

A ciklusok rendje híven követi korábbi köteteinek megjelenési sorrendjét – így belőlük kibontható a teljes eddigi életmű; de már más aspektusból szemlélve, mint annak-idején. A gyermekkor Édenét odahagyva a korai lázadás verseitől a megaláztatások éveit megörökítő versekig, majd a remény éveitől a rendszerváltás kudarcaként megélt 2002-es fordulatig a költemények háttérében feltárul előttünk újra az egész megélt Történelem. *A félretaposott cipősök* hosszú hada vonul el szemünk előtt, „*az a sok / félretaposott, / földbetaposott / cipős a föld alatt / és a föld felett*” – a vers-én testvérei, holtak és élők. „Jönnek a korán kopogó / földbe taposott föl-

kelők, / csetlő-botló rengeteg, / megannyi gödörtöltelék, / leköpött mégis gyönyörű / nyikorgó földi hegedű, / elesett fölkelők / fölkelő elesők, / örök rokonaim: / földszagúak / gyárszagúak / könyvszagúak / tettszagúak /.../ kiirthatatlan sokaság /.../ vonul a történelmen át”. A végeérhetetlen menet remény és kétség között halad az útján: talán „még győzni is lehet!” 1987/89-ben voltunk – még semmi sem dőlt el: „Minden meglehet. / Eltaposhatnak. / Félretaposhatnak. / Meglehet, / nem marad más / e lánc-talpas földön, / csak egy-két pár / félretaposott cipő”. Aztán: győztünk is meg nem is – mint a mesebeli lány. „Ha fölnezek, ha lenezek / látok én sok sötétséget, / látok én sok fényességet. / Fogy a napom, fogy az élet; / próbálgatom: amíg élek / oszlatom a sötétséget” (*Költői napfogyatkozás*). A félretaposott cipősök továbbra is félretaposottak, a kőtörők is kőtörők maradtak – nekik elégtételt soha nem ad a Történelem. „S mit mondjak megzavarodott népemnek?” – töpreng a lírai én. „Hogy bűnös vagyok, mert hordtam a követ? / Bűnös vagyok, mert nem hordom tovább?”

Benke László nem tud belenyugodni abba, hogy a történelem nagy „játszóterén” övei most is vereséget szenvedtek. A *Veszteség* utolsó ciklusa (*Halálíg szomjazom*) a versek átrendezésével hangsúlyozottan előtérbe állítja csalódását és reménytelenségét. „Meghalt a költő, halott. / Meghalt a világ bennem. / Hiába virít a virág. / Világhiány a költészetben” (*Világhiány*). Már-már úgy érzi, mintha ő maga is, versei is elenyésztek volna az Időben: „Én és a világ / a világ és én, / ennyi volt a költemény egykor. / Két sor. / Mígnem kihúzta a cenzor” (*Két sor*). Alázattal fordul az Úrhoz, akitől még – talán! – segítséget remélhetünk (*Ima az elveszett költőért*). S hálát ad Istennek, hogy „e sajnálatos korban”, melynek – látszólag – nincs szüksége a költészetre, az ő termő fája mégis terem (*Életrajz helyett*).

A retrospektív kötetet a megrendítően szép, egész ifjúsága élménykörét összefogó korábbi költeménye zárja: *Az Isten cseresznyefája*, amely az idők folyamán mintegy egész életének – a termő-teremtő, soha meg nem romló életnek – szimbóluma lett.

4. KÖLTŐI BEÉRÉS – BŐ TERMÉSHOZAM

Benke László költészetének – talán – nem ártott a késleltetett kibontakozás. Így, egybeolvasva a poétai életművet: érett zamata van, mint az őszi gyümölcsnek. A bő harminc évnyi háttérbe szorítottság, a „versnyírógép” lankadatlan agressziója, amely beléfojtotta a szót, talán arra is jó volt, hogy megtanuljon meggondoltabban, pontosabban fogalmazni, ne lázadó indulatai vezessék tollát. A Természet türelemre, kitartásra intette, reménnyel töltötte el, hogy egyszer majd mégis révbe ér... Ha nem tér le a végre megtalált útról, talán még vár rá egy /kései/ kivirágzás – termés-betakarítás; mint ahogy sors-jelképei, kedvenc barack- és cseresznyefája a viszontagsággal teli esztendőik után is újra és újra bő termést hoz. Túl egy szívinfarktuson, vidékre költözvén, az „őszikék” békéjével tekintetében reméli, hátha megleli végre nyugalma, s új otthonra talál az elvesztett helyett... Rendületlenül hisz benne: „bajainkból a kiút *fölfelé* vezet” – csak meg kell találnunk (újra) a kincset, amelyet szüleink még őriztek: a feltétlen Szeretetet, az egymás iránti bizalmat – s az Otthon melegét.

A minden gondja-baja ellenére „örök optimista” Benke László csakhamar ismét írni kezd, hiszen infarktusa után visszakapta az Életet. Újabb kötetében (*Az Élet szerelme*, 2010) már egyértelműen Isten segítségét kéri a folytatáshoz: „El ne ess / velem, Uram / Istenem, segíts / föl / ha elesnék megint, / adj erőt; / meglódíthatnád / egy kicsit / jobban / a szívemet is, / doboljon /.../ vihessem még, / mit vinnem kell / bizalommal, / könnyedén” (*Fobás*). Új kötete egy mindig *megújulni*, az Életbe vetett hitét – minden viszontagság, nehézség, csalódás ellenére – újra és újra *megújítani* kész ember kiapadhatatlan életszomjának tanúságtevője. Nem eseményekről, tényekről, nem is konkrét élményekről ad hírt ez a „krónika”; sokkal inkább a benső tudati folyamatokat, a lelkiállapot hullámmozgását, változásait rögzíti. A psziché dinamikájának játéka hol le, a mélybe (elsötétülés, elkeseredés), hol fel a magasba (reménykedés, életöröm) lendíti a *versbeszélőt* mind a saját, mind a nemzet sorsára vonatkozó töprengéseiben.

Mégis, mintha a „világos” hangulat lenne a domináns/abb/: egyfajta biológiai optimizmus inspirálja a lírai ént abban, hogy kétségein felülemelkedjék, s ez megkönnyíti számára azt is, hogy népe-nemzete jövőjét illetően bizakodó/bb/ legyen.

Benke töretlenül *hisz* abban, hogy „az Élet szent okokból élni akar”; ezért emeli mottóul kötete élére a híres Ady-sort. *Bíz*ik az Élet örök, megszakíthatatlan folyamatában; abban, hogy lelki-szellemi energiáink szakadatlanul táplálják az Élet-áramot; felismeréseink gyarapítják mások, a többiek tapasztalatait, s megszenvedett igazságaink teljesebbé teszik az emberi életről való tudásunk. A kötetet bevezető versben (*Energiáim*) ez a hit, bizalom fejeződik ki: „Legjobb energiáim az univerzumban megmaradnak / s ha egy-egy lélekben, / kertben, fában, virágban / olykor fölrezegek, / nem éltem hiába e földön”. Természetesen ebbe a kötetbe is bekerül a korai versek egy része, de itt sajátos funkciójuk van: új összefüggéseket teremt általuk a költő korábbi s újabb élményei között. Segítségükkel mintegy felhívja a figyelmet azokra a sorsmeghatározó kapcsolatokra, amelyek további útján is elkísérték – de amelyekben mégis túllépett, hiszen belső fejlődésében akadályozták volna.

Az I. ciklusba (*Neked vallott a faluvégi rét*) a szerelmes versek kerülnek, mintegy láncfolyamatot alkotva a korai gyerekszerelemtől egészen az időskori újra-fellobbanásig. Függetlenül attól, hogy valójában kinek is írta őket, úgy tűnik, mintha magához a *Szerelemhez*, a szerelemről szólóknak. A ciklus-címadó vers az első ámulatot idézi meg: „Futottam utánad a falu alján hosszan / s úgy csillogott bennem a szerelem, / mint a Malomárok vizében a fény. / Te még akkor olyan kis boglya voltál / a vrácsiki réten, amilyen én”. Az idézett Bozók-interjúban derűsen idézi fel ezeket az önfelelt éveket: „nagyon szerettem a lány-játszópajtásaimat – Évát, Rózát és Annát, főleg Iduskát. Vele jó kis szerelmi fészket tapostam ki magunknak a búzában. /.../ Gyermekkoromban még egyben volt a világ...” (i.m. 233/34. p.). De aztán minden szétesett.

A szülői ház meghitt Édene s az ifjúkor fellángolásai után a későbbi

csalódásokat s az elvétett kapcsolatok fájalmát is megörökíti Benke (*Az otthon, Szilvafa lányok, A szilvafalány látomása, Tánc, A rajtakapott terem-
tés, Varázsolni próbálok* stb.). A Mariann-szerelemtől is búcsúznia kellett; pedig talán ez volt a legmélyebb szövetség addigi életében – ezért nagyon fájdalmasan érintette: „Mire elénekeltem életem, / már majdnem minden énekem, / annyi parazsat gyűjtöttem fejemre, / hogy olyan lettem, mint a leégett tűz. / Paradicsomkertemben akkor végképp / rám esteledett, s az asszony, akit szerettem, / még egy kicsit ott maradt mellettem / a tűz körül, de néma haragjában és fájalmában / lesújtott a parázusra botjával, / s addig verte szikráira tüzem az éjszakában, / míg el nem sírták összes fényüket a csillagok” (*Egy szerelem vége*).

Lelkiismeret-furdalása is van emiatt: ezt valahol ő rontotta el. Gyönyörű emlékkversben idézi fel nyolc évvel korábbi infarktusa utáni csodálatos élményét, mikor Mariann „sugárzó szeme” visszahívta őt a halál karjaiból. „Egyedül Te voltál, aki segítettél, áldozatot hoztál / értem, nem kímélted erőd, hited, véred, velőd / mindent nekem adtál”. Mariann mellett újra felragyogott benne az Élet Szerelme; megsejtette, hogy azért kellett visszajönnie az *oda*tól, hogy a szeretet tüzében felkészülhessen majdani halálára. Látta Istent „odaát a fényben” – de tudta: még van dolga a Földön... És azóta tud újra örülni a sarjadó Élet minden apró jelének, a gyümölcsöt hozó fáknak, a gyermeket váró nőknek, a kórház udvarán látott két fiatal kismamának, akik – mint M. Mester híres képén Erzsébet és Mária, a szívük alatt hordott Jövendővel – ott és akkor oly kedveseknek tűntek számára. Oda is szólt nekik: „Az Élet szentségét hordjátok hasatokban /.../ éljeteztek hát / és engedjétek élni a magzatot!” Ekkor tudatosult benne: „az Élet értelme a folytatásban áll...” (*Halálom oldalán*).

Rendíthetetlenül hiszi, hogy egyszer még kertjében, gyümölcsfái között, 3 fia, 8 unokája társaságában, egy hozzá méltó, hűséges asszonnyal élheti le élete utolsó szakaszát. „Tapasztaljuk a Törvényt: az Élet minden veszteségen, pusztuláson és halálon át megújul. Utunk az ’ismeretlen tartományba’, igazságunk, életünk az Ember Fiában, Krisztusban győz a halálon; a

kereszt jelével úgy emelkedik a halál fölé, hogy az ésszel fölérhetetlen teljes életben a halál csak epizód. Ez reményt, hitet, szeretetet – szerelmet – ad nekünk, csüggedő embereknek. A költészet: győzelem a világon, a pusztuláson. Verseimmel ehhez a győzelemhez próbálok hozzájárulni” (id. Bozók-interjú, i.m. 259/60.p.).

Új szerelem hozza lázba ismét költőnket; s azt reméli: ez már végérvényes kapcsolat lesz. Mintha egész élete csupán előkészület lett volna VAN-VAN érkezésére. A kései társra találás reménye új fénybe borítja az eltűnt Időt (*Előreküldött virág, Értelhetetlen szerelem, Mint kertemben a hó* stb.). Az időskori fellángolásban olyan meghittség, a testi-lelki összetartozás olyan mélységei tárulnak fel, amilyenek az ambivalens érzelmekkel teli ifjúkorban még nem is lehetségesek. Kapcsolatuk jellegén töprengve, költőnk úgy érzi: találkozásuk az Örökkévalóságban rendeltetett el: „Szívünkben és elménkben a Szeretet terve / már majdnem készen állt, / mikor megszülettünk, / de az egészről és a részletekről / lelkünkben még homály gomolygott. /.../ Jó hinni, hogy már akkor szerettél, / s még jobb, hogy már akkor szerettelek. / Kis fénypontként ott voltam valahol / a Mindenség égboltján, átellenben veled, / ragyogni készültem a terv részeként //...// s ahogy megérintettél, / boldog fény áradt a lelkemben szét” (*A Szeretet terve*). A népköltészeti és mitológiai képzetek bevonásával az Univerzum irányában tángítja a lírai alany saját lélekvalóságát; ezzel érzékeltetve, mennyire elementárisan érintette meg ez a találkozás.

2009 karácsonya elhozza kettejük számára a közös /újjá/születést. A lírai én ujjongva ad halát Istennek, az egész Teremtésnek, a Természetnek, hogy küzdelmes, zaklatott élete vége felé haladván, már-már begubózva az egyedülletbe, azt hiszi végre rátalált a magányát feloldani tudó társra. Ekkor már két szívinfarktussal a háta mögött, gyönyörű /Éden/kertjében, szerelme és a fák – virágok – madarak, illatos, mézízű gyümölcsök társaságában végre talán megpihenhet (*Ma havas verset sütök, Fecske házam fényes reggel, Napfényes tisztasom, Fészek alatt, Lugasban, VAN-VAN - versek*). Boldog, ha foghatja Kedvese kezét, nézheti szemét, ámulhat szépségén-jó-

ságán (*VAN-VAN szemé, Szépség és alkony, Jobb a Te csókod, Várakozás* stb.).

Egyik legmélyebb, az Élete egészét felforgató élményt ízekre szedő költeményében arról vall, hogy e szerelemben újratanulja a létéről való alaptudást, s most ismeri meg a valódi (szellemi-érzelmi) értékeket (*Hogyan kell?*). Kétszeri házasság és több partnerkapcsolat után végre Van, aki *élni* segíti: „Tőled tanulom, / hogyan kell elfogadni az életet, / a megmaradás akarásával / hogyan kell felemelt fejjel / élni / halni”. Ez a szoros összetartozás-élmény szinte újdonság költőnk számára; felszabadítja benne a régóta tudattalanul lappangó vágyat: „megnyugodni a szeretetben, / elhagyni szörnyű anyagom, / lenni lélekből valahol / talán egy / napfényes égi pagony”. Ugyanakkor még fontosak számára a test örömei /is/; így hát kitárulkozó boldogsággal várja hétvégeken Kedvesét: „Megtelt a házam étellel, / lágyan merengő Zsuzsannámmal, / fátyolos-kislányos mosolyával” (*Kísérlet különbségtételre*). Annyi természetesség, friss érzélem van ezekben a költeményekben, hogy szinte átéli az olvasó is azt a zavartalan, nyílt életörömöt, felszabadultságot, amit jelenkori költőink többsége restelkedve rejt a sorok mögé. Benke László világában még helye van a leplezetlen boldogságnak; ugyanakkor persze az érzelmi válságnak is.

A személyes boldogság és egymásra találás élményét, ugyanakkor a mégis kínzó kételyt *Az elcserélt magány* álomvízióban örökíti meg. A lírai én szorongva követi Kedvesét, aki mintha már csak őbenne, az ő lelkében élne. Rossz előérzet gyötri. „Valóság voltál? Vagy elképzeltetek? /.../ Alig hittem el, hogy / álmom bársonyán / egyetlen valóság lehetsz, / hogy találkozunk az úton / és elcseréljük magányunk piros bársonyát”. Lázasan keresi Szerelmesét, villamosról villamosra szállva; egy öreg jós biztatja: „Tengerre menjetek /.../ álmodozzatok és szeressetek”; s ő büszke rá, hogy nincs hozzájuk hasonló boldog pár se közel, se távol a környezetükben. Életük „éggő bársonyát” mintha mindenki irigyelné... S akkor hirtelen felriad álmából (de még ezt is csak álmodja!): „újra egyedül / mint a Hold / álomtalanul / megyek lefelé / VAgy állok valahol / állati mezteleN, / és nem tudom, / mért nem VAgy velem, / ha földön égeN csillagon / én

mindenhol ott vagyok veled”. A szorongó álmom később valósággá válik; a lírai én ocsúdik, sejtí: VAN-VAN útja másfelé vezet, vergődéseiben mégis még sokáig azt hiszi, újabb és újabb versekkel elvarázsolhatja, megtarthatja magának szerelmesét. De VAN-VAN újabb és újabb megtorpanásai nyomán vissza-visszatérnek rossz érzései, hogy a nő mégse tart ki mellette. Hiába remélte: „örökké most már velem maradsz. „El-elcseréltük magányunkat / hetenként egyszer, hétvégére. / Most visszavetted, ahogy adtad, / jöhet akár az élet vége”. (*Hogyan éljünk?*) A szerelmes élet hintájában gyakran úgy tűnik, minden rendben van velük, köröttük. Benke László (vélt vagy megélt?) biztonságtudattal tekint szét maga körül, érdeklődését (mint korábban szinte mindig) a társadalmi valóság kérdéseire fordítja. VAN-VAN jelenléte még segíti őt abban, hogy önérzetesen mérlegre tegye a politika történéseit, a magunk és nemzetünk sorskérdéseit (*VAN-VAN és Európa*). Most is, mint egész életében, a „megszomorítottak és megalázottak” fájdalomával és öntudatával teszi fel a kérdést: „Beérhetjük-e annyival, / hogy a szabadság zsarnoksága / káoszt teremt, / a rend zsarnokságot szül, / hogy tragikus hős a történelem, / közös gödör lesz a végzetünk?” *A ló meghal...* c. poemából átvett Kassák-bevágásokkal érzékelteti: Európa voltaképpen mindig cserbenhagyott bennünket, s mi mégis, újra és újra, reménykedő hittel nyújtjuk ki felé a karunk: „Segítsetek hát / testvérek / Európa hozzánk hasonló szerencsétlen fiai / segítsetek, segítsetek!” Az EU azonban közönyösen nézi vergődésünket. „Szerelmem, ó, VAN-VAN, / mi lesz velünk Keleten?” – és mi lesz Európával? „Fejünk felett hányszor elrepült / és mégis itt ragyog / az öntudatlan nikkelszamorvár”. És Kassák egykori álmai...

Az adventet (2010) VAN-VAN társaságában Bécsben töltve, költőnk megdöbben a császárváros giccsáradatán: a tömeg hamis káprázatokban gyönyörködik, s falja a kolbászt, issza a forralt bort – ünnepel. A Fekete Ember – az ördögi csábító – aranyat csörgetve kínálja tetszetős portékáját; s a szegény „megvezetett” magyar kirándulók ámulva-harsogva vetik bele magukat a jólét illúziójába. A vers-én szomorkás iróniával szemléli a forga-

tagot: „hogy mennyien vagyunk / s mint egy pesti kocsmában / otthonosan kurjongatunk! /.../ Fogyaszatok csak, véreim, / hagyjátok euróitokat / a vásárban, aztán / mehettek békével haza!” A Fekete Ember, lám, most is, mint annyiszor, törbe csalja „ártatlan” honfitársait: halálba táncoltatja őket. Sajnos, ma már nincsenek Betlehembe tartó bölcs és jó pásztorok, akik vigyáznának a nyájra. A versbeszélő szemrehányóan fordul az Atyához: „vezetőnek mért nem a Kisdedet küldöd, az Ember Fiát?” Hogy ne kelljen újra és újra, fekete báránként kóborolva, eltévednünk a Halál útvesztőjében... (*Advent Bécsben, Van-Vannal*).

Egyéni életének és a nemzet sorsának nagy kérdésein töprengve, a lírai én mind közelebb érzi magát Istenhez; tőle vár segítséget, s próbálja létének titkát megfejteni (*Úton*). „Lépkedünk az úton / elfogyó nyomokban, / nem tudjuk, ki vezet. / Jézus vagy a Halál? //...// Nem férhetünk hozzá / Teremtőnk titkához, / létünk értelméhez, világosságához?” Kételyei közt vergődve is érzi-sejti: ha elvétjük a Jézus-mutatta irányt, ha letérünk az Erkölc, a Tisztaság, az Értékek útjáról: a Halálba zuhanunk. De nem könnyű követni a Hit hívó szavát, mivel nincs semmi bizonyosságunk arról: „van-e még valahol / kisded és kis jászol?” A vers-én csak egyet tud biztosan: „soha nem voltam, / soha nem is leszek / Halálnak szolgája, / csakis az Életnek / adom, mit adhatok”. Hiszen „azért van a jóság / szépség és igazság, / ezért az Életért”. Így hát, ha Jézust követjük: jó úton járunk. Mert „Ő maga az Élet, / az Út és az Igazság, / Ő viszi keresztünk. / Velem van s én Vele, / Ő bennem s én Benne, / így érünk épp jókor, / íme, Betlehembe”. A giccses ragyogású adventi Bécs ellenpontjaként feltündöklök „rongyos istállóban / kisded a jászolban” – itt, a Szeretet világában lehetünk csak igazán otthon! A költő az Ómagyar Mária Siralom gyönyörű szavaival idézi meg a „mindenható Gyermeke” értünk égő Szívét, amely a mi szívünket is lángra gyújtja: „Te bennünk, mi benned, / virágok virága, / te örök folytatás”.

Az áradó, mindent betöltő „isteni Szeretet” fénnel vonja be VAN-VAN és a lírai hős kapcsolatát. És mégis, olykor mintha egy kis disszonancia

árnyékolná be az édeni boldogságot. Az őszi erdőben bolyongva szinte angyalszárnyak emelik-vonják őket fölfelé, a magasba („mi már csak arra menjünk, / amerre visz a lelkünk, / egymásért, / csak egyre feljebb, / selyemnövény, / aranysárga selyemnövény”). S ekkor valami váratlanul megzavarja az égi / földi szerelem harmóniáját: „lábam alatt, szívemben is / megreccsent egy gally”; a selyemnövény hirtelen elveszti aranyragyogását (*Hulló levelek alatt*). Költönket borongós sejtelem fogja el: az Angyal lilillanóban a földi világból – s neki követnie kell, vagy végérvényesen elveszíti őt... Egy percre még látta, amint „fehérbén állt ott, égi ingében, / áttetszett teste a hófehéren, / fény a szemében, valami lobbant, / felgyúltam érte én is nyomban, / suhant előttem, én meg utána, / s elizzottunk az éjszakában” (*Kezdet és Vég*).

Benke László természetesen nem tud, nem akar belenyugodni ebbe a Végbe. József Attilára utalva („Nagyon szeretlek, hisz magamat szintén / nagyon meg tudtam szeretni veled”) sóhajt és reménykedik: „Csak ne fájna hiánya, / mint kút mélyén a sötétség, / magát bárcsak szeretné / bennem, ahogy benne / magamat én megszerettem. /.../ Ahogy dérben, fagyban / rügyek, virágok, levelek / álmodnak fényről gyöngye ágakban / és álmukban lombosodnak / már a gomolygó semmiben, / úgy bolyongok érte sóhajomban” (*Érte bolyongók*). S nem hiába... De megritkulnak a találkozások. Most már tudja: Van-Van „kiszertetett” belőle. Az sem hiába, hogy új Angyal szállt le a Földre: bizonyára ő is megízlelte az Élet szerelmét. Amit nem szabad (nem is lehet) idejekorán felcserélni az Égi Szerellemmel, hiszen Isten a *földi* boldogságra teremtett bennünket. A földi Éden – ha Szeretet tölti meg – kicsiny előképe lehet a Mennynek; aki könnyelműen odahagyja, nem biztos, hogy megízleli az „örökélet” harmóniáját... A Van-Van szerelem vége felé megjelenik az új, az Éva-szerelem. (*Édenkertben*)

A II. ciklusba (*Akkor is énekelni kell*) bekerülő korábbi versek is „az Élet szerelméről” szólnak, de tágabb körben: a társas kapcsolatok, barátságok, a társadalmi kötelességek és a felelősséggel megoldott feladatok szintjén.

Benke László életének ez a küzdelmesebb, gondokkal, olykor alig elviselhető terhekkal teli része. Mégsem keserű kétségbeeséssel, hanem erős akarattal, reménnyel teszi, amit tennie kell. Tudja: ha ezer akadállyal kell is megküzdenünk, ha bármi történt, történik is velünk, köröttünk – „akkor is énekelni kell”. Akkor is, ha „a fűrészgépek a madarak nyelvét kivágták” – amint azt ciklus-címadó versében írja. *Költészetellenes korban* élünk; csak az ének tarthat meg bennünket. Ez a lélek vitaminja, amely nélkül „a népek megromlanak / mint a rosszul eltett lekvár”.

Költőnk, aki egész életében a költészetével politizált, e ciklusban felidézi az '56 utáni bénultságot, a „szíven lőtt forradalmat” követő csendtől a „puha diktatúra” fojtogató évtizedein át az eufórikus rendszerváltás nyomán kialakuló csalódottsáig, s az újabb megaláztatások sorát is. De ezt sem a történések, a leírás szintjén, hanem a benne lerakódott tudati-tudatalatti mozzanatok előhívásával (*A kép, Tünődés az örök folyó felett, Ezredvégi játékok* stb.). Már a 90-es évek elején-dereacán felismerte, s a rendszerváltás utáni félévtizedben még inkább tudatosodott benne (saját sorsában is megtapasztalva): nem tud talpra állni az ország a bolsevik, majd a liberális diktatúra nemzetpusztító fél évszázada után. Az élet alapjai lerombolódtak – az ezernyi sebből vérző ország mintha máris az intenzív osztályon fekédné, haldokolva, életmentő segélyre várva. De sehonnan nem kap segítséget. Ő, aki végigküzdötte egész életét, nyomasztó tehetetlenséggel szemléli az Élet általános leépülését, sorvadását (*Ma visszamentem régi gyáramba, Lehet, hogy úgy lesz, Undor és harag* stb.). Családja széthullása, majd két váratlan-gyors szívinfarktus után világossá vált előtte: az ezer sebből vérző ország remény nélküli állapotában az emberi élet, a Jövő is ellehetetlenült. A Halál kapujában azonban megérezte: ez még nem az ő órája.

Az Élet szerelme visszaszólította a Földre, hogy figyelmeztethesse övét, barátait: nem pazarolhatjuk el a nekünk kimért Időt; szeretetben, boldogságban örülnünk kell minden pillanatnak, amit még kapunk. Mert élni akkor is öröm, ha nehéz helyzetben vagyunk; ha maga a nemzet is „inten-

zív osztályon” fekszik, élet / halál szorítójában. Fél-ébrenlétben, fél-kábulatban súlyos létgondjainkon töpreng: „Szívroham-országban, agyér-görcs-országban / mért csattog az ostor? / Mért nem csavarjuk ki / ostoros kezekből, mért nem tapossuk el / kígyóinknak fejét, / mért nem verjük ki / diplomunkból, hazánkból / a szutykos emberárulókat?” Érti-tudja, hogy már csak Isten segítségével bízhatunk, ezért Hozzá fohászcodik: „Szeresd a népem is, / segíts most népemnek, / alig dobogó, remegő szívének, / segíts a magyarnak, / segíts most, Teremtőm, / emberi fajomnak!” (*Életem-Halálom oldalán, Élni infarktus-országban*).

Az ezredfordulót követő évtized megtépázta épp csak felhorgadt reményeinket, a kétségbeesés mélyére taszította megalázott, már-már mindenéből kifosztott népünket. Lassan a fél ország „levesen és segélyen” él, „pénz nélkül, szegényen”, „munka nélkül, gondok sötétjébe zárva / kilátástalanul és haszontalanul”. A Jövőbe vetett bizalmunkat mégse adhatjuk fel; „szépségre, jóságra, igazságra” vágyakozva élnünk kell gyermekeinkért, unokáinkért. Időközben felismertük: mi magunk rontottuk el a nekünk adatott történelmi lehetőséget; és tisztában vagyunk vele: újra nem kaphatjuk meg ugyanazt az esélyt, nem kezdhetünk mindent előlről. „Magamban és magunkban csalódtunk / talán mind a tízmilliónyian. / Bevallhatjuk végre, hogy erőtlenségünkben / mi magunk gáncsoltuk el önmagunk”. A történelmi „átok”, úgy látszik, feloldhatatlan: „Nincs áldás rajtunk. /.../ Gyáván és tehetetlenül foszlunk semmivé”. Mintha a Szózat víziója máris beteljesült volna – csakhogy a „nagyszerű halál” helyett szégyenletes lesz a pusztulásunk. „Megyünk hát, /.../ arcunkon az öngyilkosok elszántságával, / éppen oda, ahova / most és mindörökké / a győztesek terelnek minket. / Megyünk, míg el nem fogyunk”. Lesz-e még valaha „feltámadás” „kárhozott és meggyalázott, ezerszer elárult” hazánk számára? (*Vallomás testvéremnek*).

Sajnos, már egyre kevesebben vannak, akikkel költőnk megoszthatná aggodalmait a haza sorsa miatt (*Költőtársaimhoz, Testvéremnek*). Akikhez igazi fiúi szeretet kötötte, atyai társai, rendszerváltó barátai már nincsenek

az élők sorában – „lemondó legyintéssel költöztek a másvilágra”, miután felismerték: most is kátyúba jutottunk. Költőnk úgy szerette őket, „mint Jézust a tanítványai”; többségük (Tamási Lajos, Cseres Tibor, Varga Domokos, Fekete Gyula, Gergely Mihály stb.) remény nélkül, „megtörtten, betegen, egykedvűen távozott” (*Eltűntek*).

Az új évezred első évtizedének történései ('56 emlékének meggyalázása az 50. évfordulón; a magát európainak, „szocialistának” és demokratának hazudó kormány nép- és nemzet-ellenessége, a lakosság 60%-ának szinte teljes elnyomórítása) a lírai én számára egyértelműen tanúsítják: a valaha oly ígéretesnek tűnt demokratikus társadalom eszménye végérvényesen megbukott; a liberalizmus köntösébe bujt baloldaliság önnön ellenpólusára váltott (*A kormányomhoz, 2006. okt. 23-24.*). Az un. „szakértői kormány” ténykedését növekvő munkanélküliség, hajléktalanság, általános nyomor kísérte (*Nincs munka, 2009/10*). S mindez a „törvényesség” égisze alatt, könyörtelenül a mélységbe, éhezésbe taszítva, széthullásra ítélve a családokat. Azok, akik ezt tették, „egyeneseági leszármazottai / Jézus gyilkosainak”, kik „megölték a testét, de a lelkét nem tudták megölni”. Márpedig „csak azoktól kell félni, / akik a lelket és a testet is pokolra taszíthatják” (*Tűnődés törvényes dolgokról*).

A lírai alany egyre inkább kötelességének, feladatának érzi, hogy az ország szorongattatott helyzetében szót emeljen a haza, az elesettek, az immár menthetetlenül alulra szorult tömegek miatt. Örök Tiborcként panaszát az új urakhoz, a rendszerváltás haszonélvezőihöz intézi, leleplezve a hazugságösszjátékot, amely lassan beborítja és pokoli sötétségbe burkolja az egész országot. Nem restelli újraéleszteni a manapság már „elavultnak” tartott közéleti, *képviselési költészetet*, s kimondja mások helyett is: a teljes „elsötétedés” felé tartunk. Ugyanakkor „a mélypont ünnepélyén” (Pilinszky szavai) mintha felsejlene a hajnalhasadás reménye, amely a magyar költészetet Batsányi – Csokonai óta mindenkor élte. „E világon minél nagyobb a sötétség – vallja a Bozók-interjúban – a költőknek annál inkább az a dolga, hogy világoSSágot gyűjtsanak a sötétben. Különben elvértelene-

dünk, eltestvértelenedünk, eláruljuk egymást és magunkat, elárulunk magunkban, nem találunk utat egymáshoz. Önzőkké válunk, aztán már nem is akarunk eljutni egymáshoz: játékká, rejtvényyé, érdektelenné válhat maga a költészet is. /.../ A sötétség 'költői napfogyatkozást' idézhet elő – amikor már-már emberellenessé válik a költő maga is". De neki tudnia kell, hogy a Sötétség túldoldalán – a halál után – kigyúl az 'örök világosság' s a Szellem Birodalmát beragyogják a fények". De „addig is dolgozni kell, oszlatni a sötétséget” (i.m. 241.p.)

Benke László még ekkor is töretlenül hiszi: a Petőfi-megjövendölte „Szellem napvilága” egykor majd valóban „ragyogni fog minden ház ablakán”. Ahogy kora-ifjúságától elutasította „a Hatalom kegyeltjeivel” való parolázást, úgy áll ki most az elesettek védelmére. Istennel szinte úgy társalog – borozgatás közben – mintha önmagával folytatna párbeszédet: „Léteddel segítesz, / sejtem, hogy ki vagy. /.../ Csak jóra kényszerítesz. /.../ S mert nagy úr vagy, / rettentő nagy úr vagy, / s ú j t s l e r á m / ha megadom magam az aljasságnak” (*Ima pohárral*; a képvers-alakzat mintha a koccintásra emelt poharat idézné).

A vers-én képzeletében feltámad a 80-as évek végi izzó remény, szinte újraéli „a méltóság felkelése” eufóriáját – s VAN-VAN-nak meséli, hogyan is fulladtak kudarcba akkori álmaink. Az ország boldogan hallgatta akkor „egy fiatalember lelkes beszédét / a magyar szabadságról, s arról, hogy az oroszok / menjenek haza”. Utóbbi teljesült is; de mi lett az álmainkból? „Éreztük: valami tisztul, / de a magyar drámát / hatalmasabb erők rendezték újra, s játszatják velünk”. Mégis reméltük: „az ország talán jó irányba megy”. S most, két évtized múltán? – „Van cirkusz megint, / de nincs munka és nincs kenyér, / sok szegény asztalán morzsa is alig, / szeretet és igazságosság helyett / rablás és szemfényvesztés uralkodik”. S vajon mi lesz az egykori ígéretekből („most majd az igazi nagy bűnösökön kattann a zár”)? – valóra válthatók-e? (*Jó reggelt!*). Örök-bizakodó költőnk mégsem mond le a reményről, hogy talán végre *valódi* változás előtt állunk (új választások, új kormány). A *Becsületesebb magyarokhoz* intézi tehát szavát,

„sok-sok tapasztalat erejével”: ha nem tanulunk meg összekapaszkodva védekezni ellenfeleinkkel szemben, nemcsak kirabolnak bennünket, hanem „kionthatja vérét testvérenek testvére”. S akkor valóban beteljesül a Himnusz jóslata: „Lettél magzatod miatt magzatod hamvvedre”.

Ez nem sötéten-látás, csupán figyelmeztetés a ránk leselkedő /vég/ veszélyre. Nem véletlen, hogy Benke László *Jack Londonhoz, Az Élet szerelme* írójához intézi zárószavait (akitől kötetének címét kölcsönözte): „Te még tudtad: ’vagy a farkas, vagy én’; /.../ a küzdő fenevad / elharapta volna torkod, / de ahogy az övét te haraptad el / s vére szádba csorgott, / visszatért testedbe az élet szerelme – // Jack, Jack, / de hát miféle szerelem ez az Élet szerelme?”

Az Élet szerelme nem más, mint az *élni-akarás* konoksága. Annak ellenére, hogy tudjuk: bármely pillanatban a Halál leselkedhet ránk. De nem adjuk meg magunkat egykönnyen: se egyénileg, se a nemzet! Kötete fül-szövegében így összegez Benke László: „Agyérgörcs-hazánkban, infarktus-országban mint olyan sokan, én is kinyúltam a halál oldalán; de a tudás, a szeretet és a kegyelem újraindította a szívemet. Különösen azóta az Élet szerelmével ámulok, bizakodom és békülök”. Ha Angyala, őrangyala (Éva) mellette áll: a „csúf” valóság is megszépül (*Angyal a kertemben*). A Szerelme megtartó erejébe kapaszkodva *talán* az utolsó stációkon megbékélten haladhat át...

„Amíg élünk, remélünk” – tartja az ismert közmondás. „Oly sok vizály után” talán végre fellélegzik az ország. Ezt akkor (2010-ben) mindenki őszintén remélte. Azt hittük: végre megvalósulhatnak rendszerváltó álmaink. Az Élet szerelme ideköt bennünket; nem halni, hanem élni szeretnénk itt még újabb ezer évig. Benke László – tudatosítva bennünk két-évtizedes vergődésünk tévútjait – arra figyelmeztet, hogy az Igazság (igazságosság) és Emberség (emberiesség) útjáról soha nem térhetünk le. Ha mégis: akkor elveszünk.

5. AZ ÖSSZEGZÉS IDEJE

Benke László válogatott verseinek újabb gyűjteménye (*Hová lett aranytrombitád?* – 2013), frissen keletkezett verseivel kiegészítve a személyiség és az életmű kivételes összhangjáról tanúskodik. A ciklusok most is nagyjából a korábbi kötetek rendjét követik; viszont a versek maguk átrendeződnek az előző válogatáshoz képest – figyelmen kívül hagyva keletkezésük sorrendjét, a személyiség érlelődésének stációit rajzolják ki. A benső út háttérben világosan érzékelhető a történelmi változások dinamikája. A lírai én most már világosan felismeri: életünknek határozott „irányvonala” van; mintha kezdettől fogva minden úgy és azért történne velünk, ahogy történik, hogy azzá váljunk, akivé válnunk rendeltetett. Ha sikerül kibontanunk benső adottságainkat: életünk célba ér.

Alanyi költő alanyi lírája ez, de korántsem csupán a magánélet körein belül maradva: a vers-én személyes élményként élte, s éli meg most is mindazt, ami a társadalmi szférában történt, történik. Elsősorban a címben felvetett kérdésre keresi a választ: *hová lett aranytrombitád?* – *hová a gyermek- és ifjúkor sok-sok álma, a remények és a vágyak?* Hogyan és miért fakultak meg a világmegváltó szándékok ennyi év múltán? Éppen ezért néhány kiemelkedően fontosnak tartott költeményét hangsúlyos helyre teszi, így érzékeltetve, hogy amit évtizedekkel korábban megírt – lényegileg mit sem változott. Tehát semmit nem lehet zárójelbe tenni felismeréseiből, korábbi életszemléletéből; sőt: versei, ha lehet, még aktuálisabbak, és sajnos a jelenre is érvényesek.

Mintegy „felülnézetből” szemléli és rendezi át egész korábbi életművét – így új fénytörést kapnak a versek. Kötetszerkesztési módja egészen egyedi, egyéni: számára minden korábbi költemény egy-egy mozaik-darab, amelyet mindig máshova, másként illeszt be újabb köteteibe – így azok jelentésrétegei is másként bomlanak ki új helyükön. Szinte észre se vesszük, hogy korábbi versekről van szó: az új konstellációban egészen másként hatnak, mint a régebbieken. Vagyis minden kötetét úgy olvashatjuk,

mintha újraértékelte volna egész korábbi élményvilágát. Voltaképpen azt a néhány alapélményt variálja továbbra is, amelyek egész életét meghatározták (a gyerekkor Édene, szülei példamutató boldog házassága, a maga csalódásai és kudarcai – más síkon: az ifjúkorában megtapasztalt közösségi élmények, atyai jóbarátai, akik szemléletét formálták s emberi problémái megoldásában segítették). Mégse tűnik egysíkúnak költészete, hiszen az életézés folyamatos változásai (a válságok – megoldáskeresések hullámhegyei-hullámvölgyei) háttérben mindenkor érzékelteti a történelmi változások dinamikáját. Életeleme a közösség; egész szívével /ma is/ a vesztesek oldalán áll – hiszen bizonyos értelemben ő maga is az Élet vesztesei közé tartozik. Ekkor már tisztában van vele: nincs „boldogabb jövő”, amely felé lépésről lépésre haladunk; nincsenek tökéletes megoldások sem a magánsem a társadalmi életben, s fejlődésről is legfeljebb civilizációs értelemben beszélhetünk. Azt, amit ifjúkorunkban vágyképként magunk elé vetítünk, teljesen soha el nem érjük – de a külsőleg-belsőleg „rendezett” élet kialakítására mégiscsak törekedhetünk. S reménykedhetünk egyfajta profán „megváltásban”: a lélek derűjének helyreállításában, a harmonikus életvezetés egyensúlyi állapotában. Ami talán fontosabb mindennél. Éppen ezért válogatott kötetében mintegy „újrarendezi” élettörténetét, hogy megvilágítást kapjanak fontos sorsélményei.

Kötetéből így világosan kirajzolódnak a belső válságok, az útkeresés és a személyes problémamegoldások stációi. Úgy tűnik, belülről vállalt, a társadalmi tehetetlenségből fakadó életprogramjának mindmáig az /itt is/ újraközölt *Gödörben* című versét tekinthetjük, amelynek aktualitása mellbevágó: „mint kőbányában a rab / akit nem őriz senki sem / és mégsem hiszi el, hogy vége van: / szabad, elmehet – / gödrömnyi hazámban / örökölt fogságomban / oly szomorúan, ahogy senki sem / töröm tovább a követ. / Ahogy senki sem. / És mégis millió és millió-ennyien”. Baán Tibor (id. tanulmányában) írja: költőnk „a *Gödörben* vergődő ország, saját maga és sorstársai, a munkanélkülivé vált „kőtörők” ezreinek abszurd sorshelyzetét drámaian jeleníti meg”. Hiszen döbbenetes tény, hogy egy negyedszá-

zad nem volt elég ahhoz, hogy a bányaomlás sodrásában szakadékba került rétegek életkörülményei valamelyest javuljanak – sőt! Egyre többen élnek mélyszegénységben, reménytelenül. S köztük bizony a „középértelmiség” idősebb tagjai, akik nem kötelezték el magukat egyik politikai pártnak sem. Mit is tehetnének? – törik tovább a követ, mint tették egész életükben.

Benke László számára a magánélet, a szerelem, a társkeresés is mintegy a közösséghez tartozás, a nemzet sorsával való összefonódottság, a sorsalakítás része: társától elvárta s elvárná ma is, hogy teljes szívével vegyen részt az ő küzdelmeiben (s mivel manapság ezt nem sokan tudják vállalni, ezért – két házasság és több hosszabb-rövidebb ideig tartó szerelmi kapcsolat után – többször magára maradt. Éva azonban, a több versben megcsodált-megbíralt, betegséggel küzdő, fiát eleitől fogva egyedül nevelő, közhasznú munkán tengődő asszony újra és újra visszatért hozzá). Saját kudarainál-csalódásainál azonban jobban fáj a költőnek, hogy „levesen és segélyen” él az ország kétharmada, szegénységre, munkanélküliségre, igénytelen tengődésre kárhozható. Magyarország így nem tud talpra állni tengernyi erőfeszítés árán sem. Úgy érzi: a leromlott állapotú, ezer sebből vérző nemzet szívinfarktussal az intenzív osztályon haldokolva, légszomjjal küzdve oxigénpalackra vár – igen ám, de ki nyújt neki elsősegélyt?! A családok, közösségek szétestek – az állam megtagadta a szolidaritást az elesett rétegekkel – a megújulás honnan jöhetne? (*Élni Szívrohamországban, Levesen és segélyen, Kis magyar csillag, A csönd országa, Undor és harag* stb.).

Benke szellemi gyökerei – mint már szó volt róla – Kassák eszmeköréből táplálkoznak; amelyet annakidején Tamási Lajos körében ismert meg, ahol sorsos társai: a munkások iránti szolidaritás etikáját is elsajátította. Később, Kassák költészetét mélyebben megismerve és megértve, nyilvánvalóvá vált számára: ember és ember között (legyen bármily nemzetiségű, vallású, bőrszíne térjen bár el a mienktől) – nem tehetünk különbséget. Ő tehát *érzületében* az evangéliumi etika alapján áll ma is; ezért számára elviselhetetlen a frissiben és mohón meggazdagodottak lenéző és megvető magatartása a

társadalom elesettjei iránt. Hiszen nemcsak az ő hibájuk, hogy útszélre kerültek.

Kassák ezt már a 40/50-es években megfogalmazta, a nagy „kiközösítések”, majd „eretnek”- gyilkosságok, koncepciós perek idején (*Zsidók tragédiája, Törvényt ültek fölöttem, A mártírok temetője* stb.). Benke világosan látja: „Kassák mártírjai mindazok a végtelenül kiszolgáltatottak, akik mi is lehetnénk, bármelyikünk s mindannyian. Mi magyarok, ahogy vagyunk. Elképzelttem magam gázkamrába vetett zsidóként. Én mit tettem volna? Fellázdattam volna? S neki a gépfegyvereknek? /.../ Vagy a végsőikig reménykedtem volna, s mentem volna erőltetett menetben, mint Radnóti?” – akit „örök kísértek végig az úton?” De gondolhatunk Batthyány Lajos, vagy akár Nagy Imre mártírságára is – nagyszerű forradalmaink bukása után a közösségért, a nemzetért életüket megalkuvás nélkül feláldozó miniszterelnökeinkre, akiknek szellemfénye bevilágítja előttünk a földi tereket. Úgy véli: „legyünk bár zsidók – muzulmánok – buddhisták vagy keresztények: előbb vagy utóbb mindannyian átlépünk az árkon”, amely a Csönd országába vezet – s ott csakis *testvér*ként létezhetünk. Ezt felismerve, „talán még időben kigyúl bennünk az örök világosság, s a Szellem Birodalmát beragyogják a fények”(id. Bozók-interjú; i.m. 247.o.).

A Kassák-versek ihlette *A csönd országa* költeményben Benke megidézi mártírjainkat, s a jelenre is vonatkoztatva továbbgondolja a „hétköznapi mártírság” fogalomkörét: „Mint Kassák mártírjai, / aztán a Csönd országába értünk. / Pedig még élünk / egy oszlopon vagy árkon túl / és olyan álmodunk, / amiből valóban nincs feltámadás. // De álmodhatunk-e mást / mint amit azok álmodtak, / akik nem meghalni, / hanem élni akartak értünk?” S hogy mi továbbélhessünk: feláldozták életüket egy /elvont/ eszme oltárán.

E kötetben is hangsúlyos helyre teszi költőnk az *Egy kelet-európai magyar Nyugat-Európához* című monumentális kompozícióját (amelyet 2000. január 1-én, az új évezredre várva írt). Nagy nemzeti sorskérdéseinken töpreng: vajon mire futja még erőnköből? Képesek vagyunk-e felzár-

közni (újra, mint történelmünk nagy korszakaiban) Európához? – behozhatjuk-e több évszázadnyi gazdasági lemaradásunkat? „Bárhon is járok vágyaimmal, / sárga napot melengetek fázékony tenyeremben / és mégse hagy el a rettenet / mióta kivívtam függetlenségemet: / Fölfelé megyünk?” Avagy zuhanórepülésben (újra) lefelé? Észak és Dél csodái csábítgatnak, várnak ránk; bejárhatjuk az eddig előlünk elzárt fantasztikus tájakat – de ha nem vigyázunk, belezuhanhatunk (újra) Verdun szakadékába, vagy akár az Etna fortyogó kráterébe. Észak felé indultunk – s mintha most mégis Délnek tartanánk. A lírai énben föl-le hullámanak az érzelmek, indulatok: „Már gyérülő hajamban / fények és árnyak suhognak velem / s nem tudom feledni a reményt /.../ mely folyton előre hajt”. Máskor „mélybe húz a csüggedés /.../ mert lefelé megyek. / Mégis menni kell tovább, / bár dermeszt az út. / Nincs visszatérés, és nincs megállás sem / sehol és soha.” Menni kell, bár „nincs az embernek hová mennie”.

Kassák példája lebeg szeme előtt – aki a XX. század elején gyalogszerrel járta be Európát s jutott el Párizsba, a modern művészet fellegvárába. Fájdalmas kontrasztként éli meg a vers-én, hogy előtte ez az út zárva volt és zárva is maradt. A XX. század második felének gyermekeit sorompók rekesztették ki Európából; s mikor a sorompók megnyíltak végre, a pénzhiány, munkanélküliség, a (nemzeti) nyomorúság gátolta meg őket abban, hogy valaha is megláthassák csodás tájait, megismerjék népeit, azok nyelvét, kultúráját. Kassák világhíres költeményének, *A ló meghal, a madarak kirepülnek* egész sorait építi be költőnk vendégszöveggént a kompozícióba (‘mi is az hogy civilizáció’, Kasikám / ‘az ember bekeni magát valami zománccal / és irtózni kezd a tetvektől’ / S ‘mi az hogy családi kapocs’, Kasikám / már 57 éves vagyok / már 58 - / álmaimban élek / s lefelé megyek”). Ugyancsak átemeli a Kassák-alkotta emphatikumokat, álmai megvalósíthatatlanságát imitáló halandzsa-szövegeket (‘ó latabagomár és finfi’, ‘dzsiramári ó lébli, Bum-Bumm és finfi’ stb.). Hiába nyíltak meg előttünk Európa kapui – az nem neki, nekünk szól már: csak az újgazdag törtetőknek, a rendszervált/oz/ásból hasznot húzó szűk rétegeknek.

Mindennek ellenére Benke László még élni, tenni akar. Szívinfarktuszát túlélve így könyörög az Úrhoz: „Múltam s jövőm halála közt egy hazáért, egy életért, / családomért s magamért, szerelmeimért / nem hiába küzdöttem. / Segíts, Uram, hadd folytassam, bírnom kell még, / nem hagyhatom abba, / hogy lehetne meghalni, mikor száz dolog van! / Semmi sincs még készen!” (*Élni Szívrohamországban*). Számára a „szabadság, szerelem” volt egykoron a legfontosabb érték – mint Petőfi és Tamási Lajos számára is. Csakhogy Benke költészetében mindkettő *hiány*ként jelentkezik: a megromlott és megrontott emberi / közösségi kapcsolatok megmérgezik az élet minden területét. A lírai én létszemléletét ezért a harmóniavágy és a harmónia hiánya, az eufórikus pillanatok és a keserű csalódottság ambivalenciája alakítja. Szenved amiatt, hogy tehetetlenül kell szemlélnie a kulturális és erkölcsi értékek sárba tiprását, a milliókat nyomorba taszító anyagiasság szemlélet mohóságát. Amiből már nincs kiút.

A kötetben csupán néhány új verset találunk. Egészében új viszont a viszonylag rövid záróciklus (*Hétvégeken, létvégeken*), amelyben a lírai énnek Istenhez, az élethez-halálhoz, az Ideálhoz és a nemzethez fűződő legszemélyesebb viszonya tárul fel. Sok-sok szenvedés, remény és csalódás után felismerte költőnk: az életforgatag megannyi csillogó-villogó látszatszépsége után nem érdemes sóvárognia. Mintegy saját magától, útkereséseitől is eltávolodva, messziről nézi már, hogy a „földi Paradicsomban” „miként pörögnek pályájukon / növények, állatok, vizek és madarak, / halak, vadak és emberek / s hogyan véreznek el”. E hamis Paradicsom neki nem otthona: „messziről nézlek s közlőlől látlak drága Istenem” (*Én már e Paradicsomban*). Benső békéjét végre megtalálva, most tudatosodik benne igazán: útján valóban Őrangyalok kísérték, védték meg őt a valódi alázuhanástól. „Az ő szerelmük a végtelen élet / csendjének forrásánál fakad. / Véghez viszik, Jóság, a parancsodat. / Fejüket térdükre hajtva várnak. / Szárnyuk újabb szárnyalásra nyitva / Küldetésük a Teremtő biztosítja. //...// Gyötrelomból vannak és látomásból: / Hogyan mentsenek meg minket / a Gonosztól és az örök haláltól”

S bár felkészült már a végső „feladatra”, szeretne még némi haladékot kapni: „Élet helyett / születésem óta / halálra készülődtem. / Hol piszkítottam / hol tisztítottam a lelkem / mást alig tehettem”. Ez és a kis feladatok sokasága töltötte ki a lelkét. „Mit kellene még tennem / hogy kész legyek a nagy feladatra?” (*Üzenet*). Tudja: a nemzet sorsán való gyötrődéstől, a javítani szándékozó erőfeszítéstől nem menekülhet, amíg él. Számára tehát ez /lenne/ a „nagy feladat” – csakhogy nincs már „társadalmi megbízatása”, tere a küzdelemre, a beleszólásra. Ezért érzi magánosnak magát, ezért gyötrődik annyit nemzete sorsa miatt: „Sok rabságunkban és kevés szabadságunkban / megöregedtünk és mégis szeretünk, hazám. / Mi elme-gyünk maholnap, de neked itt kell maradnod / örökre és várni és várni évről évre, napra nap, minden éjszakán / kisdéd Jézuskáinkat, sok-sok magyar Messiást” (*Hazámhoz, karácsonykor*).

A kötetet mégsem ez a vers, hanem a *Pietász* zárja, amely az „örök Nőiség” arche-típusát idézi meg – az Asszonyét, aki egyszerre Anya és Szerető, amilyen Peer Gynt Solvejgje vagy Faust Gretchene volt. Aki talán megválthatná a férfit, de aki a valóságban szinte sohasem létezik. Mégse mondhat le arról a férfiről, hogy vágyképét újra és újra megalkossa – hacsak képzeletben is: „Anyám se szeretett jobban / mikor a kislány voltam. / De ő már elment, messze révül / te vagy itt nekem reménységül. / Pietász öledben látom / magamat innen s a túl-világon”. Úgy tűnik tehát, a sok női alakból végre összeszövődött költőnk lelkében a NŐ archetípusa, aki az életúton végigkíséri a férfit; hol egyik, hol másik alakjában. Ha ki tud tartani mellette a párja: mindketten elnyerik az üdvösséget már a földi tereken...

Gyimesi László a válogatott kötetéről írt recenziójában (*Hová lett aranytrombitád?* – 2013) a költő „érzelmi hátországát” adó alaptémákat emeli ki, amelyek oly sajátosan egyedivé teszik Benke költészetét. 1. „az édes-keserű ’hazajárás’, amely hazaszeretetének éltető forrása; „póztalan, közhely- és sallangmentes, tevékeny hazaszeretet ez, korántsem délibábos magyarságtudat. Az egyéni és közös tragédiák, remények verssé sűrítése mindig a

megnyomorítottak nevében szólni akarás belső késztetésével párosul – amivel Benke a *képviseleti költészet* folyamába csatlakozik be”. 2. Ugyanakkor a *kassági hagyomány* is éltető forrása. A kötet kimagasló darabja az *Egy kelet-európai magyar Nyugat-Európához* hosszú-vers, amely mélységesen személyes benső azonosulást jelez Kassák hajdani párizsi gyalogútjával (nem véletlenül épülnek be *A ló meghal...* képei, vendégszövegei Benke kompozíciójába). 3. Szerelmes versei is egészen különlegesek: Benkénél a szerelem nem egyetlen szeretett nőhöz kötődik – ő hódolattal fordul az egész női nemhez (anyához, feleséghez, szeretőhöz) – számára a Nő azonos a Természettel. 4. Istenhez való viszonya ambivalens: mélyen kötődik hozzá, kéri, várja segítségét; de gyakorta őt „hibáztatja” csalódásaiért, kudarcaiért, s azért is, hogy nem segíti jobban őt magát s a nemzetet.

Igen ám! – de hogy is segítené, ha a nemzet nem borul le bűnbánattal, alázattal előtte; sőt, elveti-megtapossa az „isteni” értékeket? A káini úton járva, szeretet és békesség helyett a gyűlöletet tűzi zászlajára, s a „pártoskodás”, egymás tűzzel-vassal való pusztítása lett vezérelve (mint már nem először a történelmünkben!). Maga hívja ki maga ellen az elkerülhetetlen Végzetet – „dicső” rendszerváltásunk végül katasztrófába fullad!

A kötet címre utalva, Gyimesi mégis mintegy „vigasztalásképp” írja: „Megyan az az aranytrombita, hogyne lenne. Szól is szépen, bár magányosan, fájdalmas dallamokkal díszíti didergő éjszakánkat. Költő fújja, nem akármilyen”. S valóban. Ez az életmű-válogatás egyértelműen bizonyítja: Benke László költészete az évtizedek során kiteljesedett, megérlelődött, élményvilága elmélyült. Ő, aki valóban a Fényt – Szépséget – Igazságot kereste kora-ifjúsága óta (amiről a *Harmatkor*, *Szavaim mélyén* ciklusok tanúskodnak), a Sötétség és a megpróbáltatások idején sem vesztette el a gyermekkorból magával hozott hitét (*Eltűntek*, *Ima az elveszett költőért* ciklusok). De az Élet minden területén csak csalódások és kudarcok érték (*Halálig szomjazom*, *Hétvégeken*, *létvégeken* ciklusok). Vajon tovább tud-e mindezekén lépni – s rátalál-e ifjúkori biztonságos hitére, életbizalmára? – ez életének és költészetének kulcskérdése.

6. ÚTBAN ISTEN FELÉ...

Benke László ekkor már a maga és a nemzet jövőjére nézve /is/ legfontosabbnak tartja a Férfi-Nő kapcsolat rendezését, a „hagyományos” családi élet helyreállítását. Ha ismét lennének szeretet-kapcsolatra épülő boldog és ép családok, (talán) megmenekül/het/ne a nemzet. A továbbiakban ezért egyéni élete rendbetétele a fő gondja – s ezzel összefüggésben töpreng nemzete sorsáról, jövőjéről is. *A szerelem erőterében* című kötete (2014) központi kérdése tehát: hol, mikor s miért romlott meg az élet; mi az oka a tengelyi válásnak, boldogtalanságnak, szenvedésnek?

Előző kötete fedőlapján gyönyörű, magános női angyal állt ég s föld határán, tekintetét merengve a lenyugvó napra vetve (Kurdi István munkája). Talán a költő őrangyala, aki épp elszállni készül? Az újabb kötet borítóján az ismert édenkerti jelenet: a bűnbeesett emberpárt lángpallosú angyal űzi ki a Paradicsomból (Reich Károly híres grafikája). S mint a Bibliából tudjuk: a kiátkozott pár megkezdi véget nem érő, bűnökkel terhes vándorútját. Vajon merre s hova tart? A földi Pokol, az egymást gyöttrő ellenségeskedés, vagy – szenvedésekben megtisztulva – a földi üdv felé, vissza az Édenbe? Ezekre a kérdésekre keresi a választ poétánk: újabb költeményei benső vívódásairól, szomorú-boldog lélekállapotáról tanúskodnak.

Korábbi kötetében már számot vetett életútjával, végigtekintve küzdelmein, csalódásain – keresve az élet-egyensúly megteremtését segítő támpontokat. Mélyen személyes élményként élte, éli át mindazt a gyötrelmet, amely az utóbbi évtizedekben lezajlott társadalmi változásokkal járt, szót emelt a perifériára került, nyomorgó milliók helyett s nevében – de már világosan látja: hiába. Új kötetében a vers-én tehetetlenül szemléli (hiszen mi más tehetne?) a társadalom – végérvényesnek látszó – szétesését, az egyes érdekcsoportok közéleti csatározásait, a munka nélkül vergődő százazrek kiszolgáltatottságát, a családok széthullását. A szélsőséges indulatok eluralták immár a mindennapi életet is, ember embernek farkasa lett; mint azt már régóta jelzi (ezért ideidézi most is korábbi verseit: *Hiénák,*

Dögkeselyűk, Pohár bor mellett, Padlásom deszkázása közben stb.). Költőnk – most is a peremre került, emberileg kiszolgáltatott, megalázott rétegekkel azonosulva – az általános romlás veszélyeire figyelmeztet: a nyomorúságos viszonyok közepette felörlődik az emberi lélek, megtörik védekező ereje, feladja céljait, álmait – ami végül is az egész társadalom mentális megroppanásához vezet/het/ (*Örökös veszedelemben*).

Lassanként ő maga is belefárad a reménytelenségbe: „Elgyöngült és elgyöngített országban élek / gyöngítenek és gyöngülök. / A szeretet és a boldogtalanság erőtlenségében /.../ szégyenszemre bujdosom, hazám, / s te szégyenszemre bujdosol bennem. /.../ Reményről reményre / süketen, némán, vakon és hallgatagon / faggatom sorsomat, / de nem tudom hová, és nem tudom minek / és nem tudom miért / miért és honnan csapnak le rám / hol az ellenségeim, / hol a tejtestvéreim”. A vers-én mintha „tízmillió gyertyaláng” között, temetőben bolyongana – mert tudja már: „szétrabolt hazánkban” a Tíborcoknak ma sincs, soha nem is lesz otthona (*Erőtlenségben*). És mégis... Mindennek ellenére: a nemzet ereje (még ma is) a kisemmizett milliókban, az „örök gyalogosokban” van, akikhez Benke – öregedvén és reményeiből kifosztva – mindörökre tartozik: „Már gyöngülő erővel / járom az utam, / de hűen magamhoz, barátaimhoz, / hazámhoz és testvéreimhez. // A világegyetem részeként / az én boldogságom az, / hogy amit még tehetek / a nagyobb rész boldogságáért / megtehessem azt” (*A hetvenedikén*).

A lírai ént egyre mélyebben és fájóbban foglalkoztatják magánélete kudarcai. A kötet élére emelt versben (*Erőtlenségben*) mintegy felméri saját léthelyzetét, a szakadékot hajdani álmai-vágyai és a valóság között, felismerve erőtlenségét élete eszményi és reális síkjának egymáshoz való közelítésére. Tekintetét a Magasba emelve próbálta mindig sorsát alakítani – s most szembe kell néznie azzal: semmi nem úgy sikerült, ahogy szeretete volna. „Ha erőtlen voltam, / a tisztaság tüzére vágytam. /.../ Sosem nyugodtam bele, hogy miért kell / elhamvasztani a lobogó lángokat, / alulmúlni a fehér csúcsokat, / szerelmet sárral összekenni, / egyedül sírba menni”.

Örök eszményként anyja-apja példája lebeg előtte, akiknek lépteit még Isten – a Szeretet – irányította, ezért nem tévesztettek utat megpróbáltatásaik közepette. Az egymásért és a családért érzett felelősségtudat hiányzik a mai emberi kapcsolatokból, ezért romlandók és rövid távúak. Szülei szeméből – fényképükön – még idős korukban is „önéret, szellem, tisztaság” sugárzott; fiuk, rájuk nézve, tekintetüktől maga is megtisztul. „El-elzsibbad szívemben a vágy, / hogy már övelük legyek. / És eltűnik arcomról a sár, / ha ők megérintenek” (*Anyám és apám fényképe alá*).

Benke László világlátása, egész érzelmvilága természeti alapokra épül; belső mércéjét a szülői ház békéje, segítőkész és egymásra figyelő otthonossága alakította. A hajdani Éden emlékei egyre intenzívebb erővel ébrednek fel benne, s mint szilárd sziklatömbök, magasodnak fel az Idő árában: „Úgy él bennem apám és anyám alakja, szülő-házam, cserebogaras udvarunk, a favágító, fölötte aranyalmáival a szentiván almafa, a virágba borult barackfa házunk ajtajában”, mintha még ma is minden változatlanul úgy lenne, ahogy hajdanában – idézi meg újra és újra a szülői házat (Botz Domonkosnak adott interjúja, i.m.: 121-140. p.). „Mögöttünk nagyapám és nagyanyám tágas udvara, vadrózsás kertjük a kis házzal. Oda jártam át kicsi koromban hallgatni nagyapám és nagyanyám izgalmas népmeséit (a *Fehérlőfát*, az *Alvilági griffmadarat*, *Genovévát* és a többi). Hallgattam mesélésüket kis szobájukban, ültem az ágy alól előhúzott kis fejőszéken, és meshallgatás közben lopva néztem a nyílt titkot, a 12 stáció képeit körül a falon”. Ekkor lett hát meghitt társa Jézus: eszményképe és erőforrása az Élet megpróbáltatásaiban. Társa „vándorlásaiban”.

Ehhez képest felnőttkori élete – hozzá illő társ nélkül – csakis töredékes lehetett. A Kígyó árnyéka vetült minden kapcsolatára; „édenien” gyönyörű Kertjében – dászentmiklósi otthonában – a szeretetben-szerelemben örök reménykedőnek, de mégis inkább magányosnak, megcsalottnak érzi magát. A Paradicsomból való kiűzetés átka nehezedik rá /is/: „Már hiába beszélünk egymásnak; / letértünk az útról. A gyümölcsöt / megettük, szabad akaratunkból. / Megkeseredtünk tőle. Tudásunktól / olyan üzöttek

lettünk, mint az állatok”. Az „örökélet” helyett a halált választottuk; „kereshetjük, de már nem találhatjuk meg egymásban / a boldogságot, se a szabadságot. Mert letértünk az útról” (*Sempre libera*). E verse mottójául a költő Mózes 5. könyvéből emel ki egy részt (30: 15-19), tudatosítván: az emberpár annakidején szabad akaratából választotta a Kígyó útját – így „nem maradt más hátra mint egy fájdalommal teli bűnbánat és szembenézés a büntetéssel”. Az ember, aki letért a szakralitás útjáról, csak a mély megbánás és eddigi élete felszámolása (metanoia) árán térhet vissza az Édenhez vezető útra. A vers-én, mindezt felismerve, a szimbolikus halál jegyében felperzseli Kertjét: „Szár az füvek és ágak lángolnak kertemben / kivágott, lenyesett almafáim és fenyőim, / mandulám is lobog, / remegve reszketek a szárazságban, / nem tudok ellenállni, / játszom a tűzzel, égek, lobogok, / égiek el kígyóval szennyezett kertemben én is” (*Egyenesen, mint a lángok*). S ha minden elég, ami a múlthoz tartozik, talán újra lehet kezdeni az életet. Van-Van után új kapcsolatban.

Benke László Édene már többször is felperzselődött – de most (úgy reméli) talán megadatik számára az újjászületés. Paradicsomi Évjával mintha rátalált volna az Istenhez visszavezető útra. Lírájában megszapornak a bibliai képek, amelyeket a legnagyobb természetességgel, magától értetődően vonatkoztat élethelyzetükre. Megértette immár: csak Isten oldhatja fel az ember mélységes benső magányát, csak az ő irgalmas szeretete vezetheti el a másik emberhez: Isten a *hid* a földi lelkek között. Ezért Hozzá fohászkodik: „Szeretem Évát, Istenem, / teremtményeid közül őt add nekem, / hogy őbenne még jobban szeresselek” (*Édenkertben*). Isten közelségében újraélik a bűnbeesés előtti boldogságot (*Éva csókja*).

A szerelem erőterében c. költemény nagyon magas hőfokú, sugárzó fénybe vonja kapcsolatukat. Éva ragyogása – elektromos erőtér, amely felszikkaszt mindent maga körül. Mint angyali látomás, tündöklük fel alakja költőnk előtt: „átsugárzol rajtam / s a boldogság erőterében / fényben és azúrban / repít minket a szerelmed, / Szerelmem. / Kicsit még hitetlenkedve, / de egymásnak kinyíltan, / teljes öröme készen, / elhagyjuk a sötétséget”. Isten

és a világ előtt is társául szeretné Évát, s az esti fényben térdre borulva a Krisztus-kereszt előtt, együtt imádkoznak megtisztulásukért, jövő boldogságukért. Éva sírva-remegve suttozja: „Mária szeretnék lenni, tiszta / mint Szűz Mária”, s kegyelemért esd a Megfeszítetthez, korábbi bűnei miatt. A vers-én szinte lángra gyúl Fiatal (nála 20 évvel fiatalabb) Kedvese közelében, akit nem csupán egy találkára hív: „Anyám arcát láttam és látom / arcodban, szemedben, / ellakhatnál ingyen házamban, szívemben, / légy a feleségem holtomig”. S mint izzó látomás, egy kép jelenik meg előtte: „gyűltek a népek / körülöttünk egyre többen / a kereszt körül forogva / áhítattal és közönyben / mintha csak minket néztek volna, / mintha nem is vették volna észre, / hogy hosszú csókunkban összeforrv / vágyott sorukat látják. //...// Ahogy felocsúdtam / e valóságból és látomásból, / azt gondoltam: a sokasággal együtt / valamit most megértettünk. / Azóta lázokban lángolok érted”. Szeretné, ha ez a mély összetartozás-érzet haláláig elkísérné, s az utolsó éjjelén kedvese mint Őrangyala állna mellette: „ismerős égi szép mosollyal /.../ mutasd az utat az ujjaddal fölfelé, / és rúgtass csak el gyorsan velem / ennél is boldogabb terekre / suhogó szárnyadon”.

Az Évával való találkozás tehát átformálja költőnk látásmódját, elmélyíti Istenhez való viszonyát, s bizonyos vonatkozásokban megújítja poétikai eszköztárát is. Elszakadva némileg a konkrét valóság síkjától, képzelete magasba szárnyal, s mitológiai burkot von élményei köré. Úgy éli meg az Éva-szerelmet, mint utolsó esélyét a boldogságra, a megnyugvásra – vele és általa rendeződhetne élete (s akkor „paradicsomi” kertje az üdvösség színhelye lenne: Isten fénylő szeretete hatná át mindennapjaikat).

A lírai én emlékezetében feltolul egy gyerekkori emlék, amikor súlyos betegségében, lázalmában a „tüzes ember” szikrázó ujjaival intett felé: kövesse. De ő már akkor nemet mondott a pokolfajzatnak, mert élni akart: Isten – „a legnagyobb magányos, a mindenekbe elrejtőzött nyilvánvaló” – fontos üzenetet bízott rá. Felnövekedvén, ez égi megbízatás tartotta benne a reményt, hogy a szeretet nélküli világban, megpróbáltatásai ellenére is tovább tudja adni. S bár „tünékeny álmok tűnnek hatalmas Hold

alatt, / szerelmek, barátságok / egy töről fakadnak és tűnnek / ugyanarról az ágról / ahonnan üzenetek fakadnak és álmok / mégsem adhatom fel /.../ mert üzennem kell és választ is várok” (*Üzenet*). Igen, választ. Mert csak Isten és ember, ember és ember találkozása a szeretetben, a XX. században végképp elnémulni látszó párbeszéd újraéledése oldhatja fel a végzetes magányt, amely Istentől és egymástól elválaszt bennünket. S ha a párbeszédet sikerül helyreállítanunk: szívünkbe (újra) édeni béke és otthonosság költözik. Éva mellett a vers-én mintha máris megízlelné e tündöklő érzést: „nagy szeme zöldjéből a természet nyugalma árad, / lelke mélyéből izgató sugárzás, / az édes, dús ajak rezzenő érintése a számon / ős-tudás szétizzik bennem, / remegve szikrázik érte a vérem” (*Éva arca*).

Benke László a szerelmet most elementáris természeti élményként éli meg (*Erdőszéli fényben*). S abban is, mint minden természeti jelenségben Istent keresi, látja: „hiszem, egyedül Te vagy tisztánlátó, / én pedig mindenütt Téged látlak, / szívemet lassan kitéárom előtted, / mert jó itt lenni, és jó hinni, / hogy ennél is jobb lesz ott nálad” (*A láthatatlan láthatóhoz*). A természeti léthez való közelsége erősíti meg benne az örök megújulásba, az újramegzés lehetőségébe vetett hitet (ahogy a Természet megújul minden tavasszal, úgy újul meg bennünk is a remény: az Élet diadalt ül a halál felett). A keresztre feszülés, a sok-sok szenvedés szinte mindig magában hordja a feltámadás ígését. „Valahányszor megfeszítettetek / nem hagytam a hitem / hóban, sárban, fagyban, mocsokban. / Bízatok az örök megújulásban, / ne legyetek átkozottak, / legyetek áldottak / virágban, gyümölcsben, borban, sárban, / bennem és magatokban” – biztatja testvéreit; hátha bennük is megújul a hit „Isten halált legyőző erejében” (*Húsvéti üdvözlés*).

Költőnk, aki mindig földközelen, a konkrét valóság síkján élt s az élet reális gondjait hordozta vállán, az Éva-szerelem által mintha átlépett volna egy légiesebb létszférába, amelyben minden lehetséges. Benső valója kitágul, mintegy magába öleli a teljes világot; s már-már otthonra talál a Mindenségben. „Az Örök Összetartozás Honában” szeretne élni

Kedvesével, akire születése óta várt „a végtelen élet csendjének forrásánál”; de tudja: itt és most kell élniük. Gyöngéden hívja hát szerelmesét: „add a kezed, járjuk be paradicsomi palotánkat újra, / nincs több terünk, nincs több időnk, / életünk élni csak itt lehet. / Veled ültettem, veled vetettem, arassunk együtt, / legy velem és kertem virágaival boldog” (*Hívogató*).

Csakhogy a páros lét boldog percei mellett (*Az öröm éneke*) ott vannak a mindennapok kínzó gondjai is: valamiből fenn kell tartani közös életüket. Éva munkanélküli, s van egy fia, akit neki kell eltartania, hiszen még iskolás. S hiába von költőnk fénysugarakból szőtt álomburkot szerelmese köré – mikor a fátyol lehull, kénytelen szembenézni a realitásokkal: milyen jövőt kínálhat egy hetvenéves ember a nála majd' húsz évvel fiatalabb Kedvesének? Tud-e számára valós életkereteket biztosítani? Mert az illúziókból, álmokból megélni nem lehet! Mióta lázadásunk miatt az Édenből kiűztünk, Isten átka kísér („Arcod verítékével...”) A vers-én ezt józanul fel is méri: „Lehet még veled pár évem, Évám, / sokszor le kell hajolnunk palántáinkért, / nincs más megoldás – öregszem, nézz rám! – / befektetni a földi paradicsomba / legyen elég annyi, hogy megéljünk. /.../ Mert az ő almájában ős-halált ettünk, / a Tilalomfa görnyesztő sugarában / úgy legyen hát, ahogy van. Örökké / dolgoznunk kell. / S hogy időnap előtt el ne vesszünk, / a halál halálán túl is muszáj szeretnünk”. De vajon Évája el tudja-e fogadni azt a „földközeli” életformát, amelyet szerelmese teremt köré? (*Az öregedő szerelem*)

Benke László élethelyzete, saját magához és szerelmeséhez való viszonya is bizonyos értelemben a „lepesztult ország” mentális és gazdasági állapotának függvénye. Éva – 50 éves múltán – már nem kap munkát sehol. „Fiával együtt éheznek. / Nem tudom, mit esznek öt napig, / telik-e nekik bármire is, / amikor nincsenek itt”. S öt egész héten át furdalja-gyötri a lelkiismeret: „annyi aprót se adtál neki, / hogy az utolsó vacsorán / legalább jóságos fiát / tudná jókedvre deríteni”. Büntudat kínozza azért, hogy neki magának se telik többre: Kedvese – hétfőnként, elmenvén tőle – „egy napra való ételt” visz haza; „főzjte nagyobbik részét / egész hétre itt hagyja

nekem”. József Attila sorai jutnak eszünkbe: ahogy a *Mama* „kis lábaskában hazahozta / Kegyelmeséktől vacsoráját” éhező gyermekeinek; vagy a költő-sors megrázó képe a *Mondd, mit érlel...*-ben: „Felesége a padlót mossa / s ő másolás után lohol” – hát ma is ugyanez a helyzet? Ez a magyar költő párjának „örök” sorsa? Ehhez a valósághoz képest a szerelem álma csupán illúzió lehet: „elámulok egy pillanatra még, / mert újra látom a bejárónőm / fájdalomban tágra nyílt szemét / s benne más világért csillanó drágaköveket” (*Eljárt hozzám létvégeken*).

Mindennek ellenére a lírai én megkísérli mégis *Egyensúlyban* tartani élete különböző síkjait – és ebben segíti a szerelem. Éva távollétében rá gondol sóvárogva: „Mit csinálsz éppen, Kedvesem? /.../ Mondd meg a csillagoknak is, / füttyüljenek, daloljanak, énekeljenek, / tested és lelked körül keringjenek /.../ bolyongjanak, fényeskedjenek, / ősharmóniában kényeskedjenek. /.../ Jó éjt, bolygók, jó éjt, csillagok. / Hajnalban is ragyogjatok, / fények a fényben felolvadjatok, / holnap találkozunk”.

A kötetet záró két versben a költő visszapillant a múltba, a gyerekkorba; összezsugorodik számára az Idő. A múlt átlép a jövőbe, a jövő visszahajlik a múltba – a köztes férfikor mintha tovatűnt volna. „Szeretem azt a jó kisgyereket, aki voltam, / akivel reggel fényes harmatot számoltam //...// övele vagyok a tisztaság kellős közepén / értünk vannak a fények, milliárd csepp a harmatban, / csendesen önekik fénylek /.../ öröm aranylik hajamban, / észrevétlenül s mélyen a szívemre szívom, / Isten, a szeretetedet, bár a nevedet se tudom”. Egykor otthon, Vrácsikon, Szentkirály fényes mezején, pöttöm gyerekként szüleivel szántott-vetett, harmatot szedett; kertjében önekik szed ma is harmatot a reggeli fényben, maga elé idézve apja-anyja – József és Mária – sudár ifjúkori alakját (*Akivel reggel harmatot szedtem*). És a hajdani karácsonyokat. Mintha ők hármásban lettek volna – lennének most is – az örök Betlehemben: „Fölém hajol / anyám, Mária, apám, József, / bölcsőben én a Gyermekek vagyok. / Bennük szeretet ragyog. / Az adventi csend / csillagot álmodott / földes kis konyhánkba. / Békésen alusznak a pásztorok” (*Karácsony*).

Erre a karácsonyra vágyunk, várunk mi is mindannyian – immár két évezrede! Vajon mikor hozza el, s elhozza-e nekünk a Kisded valaha is az áldott békét?

Benke László költészete az idők múlásával mind mélyebb s mélyebb lelki körökbe hatolt: a felszíni síkokról egyre inkább a legbenső rétegek felé. Ő, akinek egész lénye a reális világban gyökerezett, egyre inkább közeledik Istenhez – azaz önnön legrejtettebb *énjéhez* (C. G. Jung: „A psziché mélyén Isten lakik”) – a lét titkos és titokzatos lényegiségéhez. Megkísérli továbbadni az „üzenetet”, amit gyerekkorában rábíztak: az Élet értelme – a Szeretet; ez az egyetlen kincsünk, aminek értéke van Isten szemében. S béke nem lesz a világban soha, bármennyire sóvárgunk utána, ha nem tudjuk megvalósítani a legfőbb parancsolatot: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, és „Szeresd ellenségeidet” is.

Idősödvén, úgy tűnik, lassan megértjük e parancsolat értelmét: ha a gyűlölet sátáni elve, a „szemet szemért, fogat fogért” jelszava győz: a világ belepusztul. És senki számára nem lesz irgalom. A Bozók Ferencnek adott interjúban Istenhez való viszonyáról is beszél Benke. „Ez a földi világ túl kegyetlen és durva” – hangoztatja. – kell, hogy legyen egy magasabbrendű valóság. „Én inkább az Istenkereső fajtához tartozom, nem az Isten-találóhoz: odaátról, a transzcendensről, nincsenek misztikus tapasztalataim. Isten szeret – ez jó. Ha az ember is szeret – ez is jó. Bennem pozitív érzéseket szül az Istenről és a szeretetről való gondolkodás. A tagadásom is inkább közelít, semmint távolítana tőle”. Hiszen a Teremtett világban annyi szépség /is/ van a csúfságok mellett – s „Isten teremtményeinek pazar világát szemlélve mégiscsak azt mondhatjuk: a Teremtő a legnagyobb Költő” (i.m. 271.o.).

De sikerült-e Benke Lászlónak megtalálnia a neki rendelt társat? – Erről is vall következő könyvében, hol felszabadult örömmel, hol fájdalmas gyötrellemmel, őszintén. Úgy tűnik, ez a szenvedés, a sok-sok belső vívódás érleli meg igazán emberileg.

7. SZÁMVETÉS AZ ÉLETÚTTAL

A megöszült kert (2016) már-már életlezárásként hat, amint azt egyik kötetvégi verse is érzékelteti: „Szép volt, jó volt, kirándultunk egy kicsit. / Áldott légy, csönd, csillagfényben elcsitít” (*A kirándulás végén*). Új kötet az egész életutat átfogó-áttekintő igényű számvetés, amely a személyes élménykörökön túl társadalmi érvényű, az életút különböző szakaszaira vonatkozó tanulságokat is rejt magában. Előző két kötetének élményköreit *A megöszült kert* mintegy trilógiaszerűen zárja le. Az Életet szerető, a nehézségek és kudarcok közepette is mindenkor a Teljességért küzdő lírai én nyugalmat és békét keresett paradicsomi Évája oldalán, s remélte, hogy nemzete sorsa is jobbra fordul végre – rátalálunk arra az útra, amely a rendszerváltoztatás eufóriájában megcsillant előttünk. De egyre inkább úgy tűnik: élete mindkét síkján kudarcot szenvedett. Talán ezért válik lírája mindinkább meditatívává; kérdéseire választ Istennél keres. Bibliai szimbólumokkal érzékelteti, hogy most már az Élet legfontosabb problémájáról van szó: meg tud-e nyugodni az emberi szív a halál előtt, s miben keresi, látja, reméli élete folytatását?

Benke ez utolsó köteteiben az egész életét végigkísérő alapmotívumokat összegyűjti, új fénykörbe vonja – vagyis spirálisan magasabb szintre emeli. Így azok új értelmet nyernek; már-már az „örök világosság” magasából tekint vissza rájuk – mint aki túlélte kudarcait, vereségeit s megértette, hogy sorsát, sorsunkat magasabb erők irányítják, mind egyéni, mind társadalmi értelemben. Bánkódni – rágódni tehát a múlton fölösleges; a *piros barackfa*, mely életét végigkísérte, minden tavasszal újra és újra kivirágzik. Nem mi, hanem Isten alakítja a Történelmet s benne életünket; rá kell tehát bízunk magunkat (nemzetünket is!) a Gondviselésre, de tegyük meg azt, ami a kötelességünk, ami a személyre szabott feladatunk.

A Bozók Ferencnek adott (idézett) interjújában egyértelműen fogalmaz: „Egész életemben ellenzéki voltam, mindig a becsületes munkások sorsához mértem sorsomat. Apám se esküdözött, hogy én vagyok itt egyedül

magyar, hanem megállás nélkül dolgozott a családjáért – tehát a hazájáért”. S mindezt cserébe azt kellett látnia-tapasztalnia, amit mi látunk-tapasztalunk manapság: „a hatalomhoz jutottak élete máról holnapra felvirágzik, szinte egyik pillanatról a másikra dúsgazdagok lesznek. A maiaknak legalább nem tapad vér a kezükhöz, csak pénz tapad hozzá”. Elmentek az oroszok – és jobb lett a magyar népnek? „A hatalomhoz jutottaknak, a nagy vagyonokat összeharácsoló milliárdosoknak – kormányban és ellenzékben – igen, jobb lett”; de „ki fogadhatja el azt józan ésszel, hogy amikor itt eszmék és rendszerek omlanak össze, mindig a nép szenved meg az összeomlást? /.../ Sok mindennek kellett megváltoznia ahhoz, hogy *lényegében minden úgy maradjon, ahogy volt!*”. Plebejus szemléletű és elkötelezettségű költőnk természetesen a pénz hatalom által újkori rabszolgává züllesztett tömegek jövőjéért aggódik: „úgy tűnik, a belső és külső bosszúállás Mohács óta, az 1848/49-es szabadságharcunk bukása óta, Trianon óta, az 1956-os magyar forradalom eltiprása óta, az 1989-es csásás és árulás óta folyamatos; s nem tudjuk, mi lesz velünk saját hazánkban térdre kényszerítve, ha végképp elveszítjük a becsületünket is!” (i.m. 244-251.p.).

A kötet élére egy 12-részes *családtörténeti* kompozíció kerül (*Szenvedéstörténetünk*) – benne a szerző végigtekinti szülei példaadó életútját, a gyökerektől a lombot hajtó, majd gyümölcsöt hozó fa lassú sorvadásáig; háttérben a történelem nagy fordulópontjaival. Anyja-Apja – két egyszerű, dolgos, tiszta gondolkodású falusi ember – „muskátlis szerelme” 1936-ban virágzott ki, s nem is hervadt el 51 éven át, apja haláláig. Özvegyen maradt édesanyja még 20 éven át melengette emlékeit, ápolta muskátlijait. „Elégtek hitük és becsületes / szerelmük tiszta tüzeiben tiszta fehérré. / Egymásba olvadtak bennem. / Amíg csak élek, muskátlis álmuk ég a szívemben” – állít örök emléket önfeláldozó, hűséges kapcsolatuknak költő-fiuk. Pedig életük – történelmi léptékkal mérve – valódi szenvedéstörténet, Golgota-járás volt, a hozzájuk hasonló becsületes, egyszerű falusi emberekével egyetemben. „Apám és Anyám hozománya ’36-ban egy-egy

hold föld volt /'45-ben kaptak még öt holdat. / Hamarosan mind a hetet bevitették velük a téeszbe. / Alig egy emberöltő múlva szétvertük a téeszket. / Mehettek és mehetnek földjükkel az öregek / a föld alá, a mennyekbe, ahova akarnak...”

Az Apa, aki még Nagy-Magyarországon született 1910-ben, nagy történelmi sors-fordulónk közeledtén halt meg, épp június 16-án. Fia pedig eközben – amit szimbolikusan is értelmezhetünk – a Hősök Terén a reménykedő tömegben várta a „boldogabb jövendőt”. És mi lett azóta a várakozásból? Az álmokból? A szabadságból? Mint már annyiszor történelme folyamán, most is irányt vesztett a nemzet. „Huszonöt év alatt nyolc miniszterelnököt emeltünk föl / és ettünk a tenyerünkől. / Kölcsönökből, segélyekből éltünk – és még élünk!” Ki tudja, hogyan és miből és meddig?! Naponta kell szembenéznünk azzal, hogy „végünk van, végünk!...” A zárókép egész népünk sorsára /is/ vonatkoztatható: „Szegény Apám és Anyám / mint Krisztus a kereszten / túl sokat szenvedett. / Amíg csak élek siratom őket és vérzek. / De ők tiszta szívűen / mosolyognak ezen az egészen, / mióta valóban meglátták az Istent”. A sokat-szenvedett örök Tiborcok mindig megbocsátanak; talán ezért nyerik el végül jutalmul a Mennysországot.

Az I. ciklus (*Vezérlő csillagunk vesztén*) az irányt-vesztett nemzet jelenkori szakadékba-zuhanásának krónikája, s a megújulás eleven forrásainak reményteli fel- felcsillantása. A lírai én (a maga számára) a Természetben való megmerítkezést tartja a túlélés egyetlen lehetőségének: a napi kerti munka, „a növények szerelme”, a virágok megöntözése tartják még életben. Képzletben maga köré gyűjti népes családját: 3 fia, 7 unokája – értük teszi, amit tennie kell. Ő, „az akarat gyermeke”, így szolgálja a Jövőt. Apja-Anyja, elvált feleségei, korábbi köteteiből már ismert szerelmei (Anna – Judit – Mariann – Van-Van) mind köréje gyűlnek, s itt van Éva is. Miközben konokul ássa a földet, meg-megszédül: „mélység és magasság / feketedik-kékül vörösben és gyászban”; s hirtelen úgy érzi, mintha ősei

kertjéből most lépne át a Fénybe... Lelke kiszabadul kötelékeiből, s szinte boldogan gondol arra: „A múlt Időben / egyszer majd elválik, mit is kereshettem / s hogyan maradhatott leszúrva az ásó / kinn a fényes kertben. Ha majd a sötétség / elválik a fénytől égen és veremben” (*Ki a kertbe! Ásó a kertben*).

A kitágult Szeretet-kör persze csak a szédülés varázslatában vette körül. A társadalmi lét megalázó csapdáiból kiszabadulva, a vers-én egy pillanatra Teljesnek érezhette életét. De feleszmélve, újból tehetetlenül szemléli, mint sorvad-pusztul népe. „Mérgemben és fájdalmamban / úgy vérzek el, mint az alkony. / Pirosból jó feketébe / vérzik el a népünk lassan” (*Kívül*). Megbénítja a tudat, hogy bármennyit dolgozik is – a viszonyokon, saját élethelyzetén sem tud változtatni. „Szorgalmas és büntelen munkás voltam s vagyok” – de hiába minden. Egyetlen vigasza immár: „Veled Uram, a jó puha földben, amint leesik a hó, / örök világosságban fényeskedni jó” (*Nem a halál a legrosszabb*).

Akiben erős a társadalmi részvét, a szenvedők iránti szolidaritás, az nem nézheti közömbösen a szegények szenvedéseit, a hajléktalanok nyomorgását. Tudja: az irgalmas Isten az ő pártjukon áll – ezért esd hát az Úrhoz: „Veszítsd el, / Isten, / a bűnösöket, / a bünteleneken élősködőket, / de adj erőt / a szenvedőknek / balsorsuk túléléséhez. / Ments meg, Uram, minket!” (*Ima hajnali órán* – újsághír: 2016. január 1.-ig 40 ember fagyott meg Budapesten). Költőnk arcán megjelenik a tehetetlenség fájdalmas-ironikus mosolya: „út szélére sodorva / – nyolcvan százalékból egy! – / dehogy vagyok goromba. / Nadon ÜDESZ fiukák / minden gondunk megoldják” (*Magyar demokrácia*).

Benke ebben a könyvében is (mint már korábban) döbbenetes körképet fest az ezredforduló magyar társadalmáról (*Virág a roncsársadalomra*). A sok-sokezer, perifériára szorított roncsember képtelen megbirkózni helyzetével – megroppantott önérzettel, tehetetlenül, segítség nélkül vergődik (munkanélküli, hajléktalan, alkoholba vagy kábítószerbe menekül). A rendszerváltoztatáskor elkezdődött, s megállíthatatlanul tart azóta is ez

a folyamat. A roncstemetőben a sírokon csak gaz, nem virág terem: fogyunk, s már nem is kíséjük részvéttel ezt a kegyetlen „haláltáncot”. Valamiképpen mindannyian a roncsok alá temetődtünk – szerelme, Éva is ennek áldozata. Azelőtt gumibottal, ma vízagyúkkal fenyítik-oszlatják a lázadókat; de segít-e a lázadás? Bárkit bármikor „leselejtezhetnek”, megálázhatnak; az emberméltóság fogalmát már törölték a szótárakból is. Különbözik-e hát a jelen a (bolsevista) múlttól? – vagy egyáltalán: a régmúlttól? „Örömében és fájalmában velem akkor is / mennyi testvérem várakozott, látom magunkat / vérben és verejtékben, hullásra eleve készen / évszázadokon át külváros-szélien, Rákoson /.../ s ahogy a Nap kelt a rákosrendezői huzalok fölött / a fagyos síneken vérharmat csillogott. / Akkor még talán méltó lehetett volna a halál”. De ma? „A roncs társadalom ott és akkor úgy keletkezett, / hogy felszaggatták a gyárudvaron a síneket is. / Ki tette ezt? A megtévesztő / új tulajdonos”, aki „cinkos szolgálival /.../ már törvényesen rabolhatott. /.../ A roncsok alatt sírjaink virágoztak fel”. Az egykori kiskamasz – immár 73 éves! – „kezében virággal” térdel a roncsokon; „bűntelen bűnhődik” – de miért? s ki miatt? Várhatunk-e így feltámadásra?

Földi síkon, úgy tűnik: soha... A kötet végén, Botz Domonkosnak adott – idézett – interjújában Benke a társadalmi romlás/rombolás lélektani okairól is szót ejt: „A rendszerváltás eltorzult folyamatában mindenki sértett, és mindenki sérült lett. Nem sikerült megteremteni az egymás iránti kölcsönös figyelmet; egymás segítségéről is inkább csak beszélünk. Nem sikerült társadalmi konszenzust teremteni, lebontani a lelki gátakat sem családon belül, sem azon kívül, sem csoportok, sem pártok között. Nincs közösség, nincs közös ihlet. /.../ A szeretethiányos lét elsorvasztja belső erőinket, megbénítja cselekvőképességünket, így a társadalom fokozatosan atomjaira hull, és a „mindenki mindenki ellen” – nem pedig a „mindenki mindenkiért” – törvényszerűsége emelkedik érvényre”. Így nem csodálhatjuk, ha „az új népvándorlás korszakában, ebben a szakadék szélén táncoló világban” kis országunkból /is/ menekül, aki tud – a jobb

megélhetés igézetében. Az itthon maradó milliók, „az alacsony béren tartott, már nem is panaszkodó, fuldokló megaláztottak” – megnyomorítottak – pedig az éhhalál szélén vergődnek (i.m. 131/132.o.).

Benke László lírája – az idők folyamán a transzcendenciával mindinkább „barátságot kötve” – egyre inkább *látomásossá* érlelődött. Csöndes iróniával kezeli immár Kedvese s a maga megoldhatatlan léthelyzetét: a munkanélküliség társadalmi kelepccéből nincs szabadulás számukra sem. Félreszorítottan-kifosztottan, remény nélkül is, a vers-én „bujkáló-vezérlő csillagát” keresi-figyeli: „Nem pénzre – / sugárzó fényre, életre várok én is; / éltető reményre, hitre vár / sok-sok szétvert család minden elárvult gyermeke. / Ragadd meg szívünket, gondviselő Isten / vezesd vissza családbodba anyát, apát és fiát / vezess el minket Betlehembe” (*A bujkáló csillaghoz*).

Lelkifurdalás gyötri amiatt, hogy Évája sorsán nem tud változtatni: munkát nem adhat neki, fia gondját nem vállalhatja magára (hiszen saját középső fia is munkanélküli, ezért elválni kényszerült családjától; őt is neki kell segítenie!). Ez a mai magyar családok végzete. „Mért nem maradt arcod fenn a fényben? / mért kellett neked ide születni?” – gyötri szemrehányóan Kedvesét. „Menekültem, / hogy rád se nézzek többet. / Ne nyíljon riadt szemedből / életemre döbrentő ígézet: / 'Vállald sorsomat!' / Nem tudlak felemelni én sem. / Rád rontom inkább a szemfedőd, / színed előtt bevágom az ajtót, / s rémülten elfutok előled” (*Vádbeszéd*). Csakhogy hiába űzi el Évát, a lelkifurdalás vele marad (*Elűztem, Torzul lelkem, Büntudat* stb.). Istenhez fordul hát magányos gondjában-bújában, hátha Tőle választ kap kérdéseire. Hiszen most már csak Benne bízhat, remélhet: „Születésem óta hittem, / a lassan hervadó Semmin át / egyszer megszólít az Isten. // Ha majd fehérbe öltözöm / s nem kell vágyakoznom már: / öleld át a vállamat, / s hagyj egy kicsit még ideát” (*Merengés*). A szabadulás útját csak Isten mutathatja meg...

Ezért kapja a II. ciklus *A szabadulás iránya* címet. Nem véletlenül építi

be ide a szerző néhány korábbi /tév/újtját felidéző versét (*Ádvent Bécsben, A fegyverkovács dilemmája, Hazánk, Magyarország* – Bornemissza Péter modorában). Érti most már: nemcsak ő maga, a kertje, hanem az egész ország is „őszi” hanyatlásban van. „Itt mindig volt, aki nyakunkra hágott: / Szabad vagy – mondta; most aztán élj vele! /.../ S lökött a mi urunk nyakunkba jármot. / Szenteltessék meg, mondta, a nép neve! / Mert mindig volt, aki Magyarországot / s nem a hatalmat osztotta sokféle.” S most is azt szeretné „sok magyar urunk”, ha húznánk az igát „csendesen és önként”, lázadás nélkül „megszokva az önkényt” – ez hát népünk örök sorsa („betyár urai így nevelték” – írta már Ady a század elején). S aztán, ha beteljesedik végzetünk, „a cinikus idegenek /.../ azt mondják majd rólunk, csontjainkra köpve, / nem voltatok méltók a szent magyar földre” (*A cinikus idegenek igaza*). Folytatódik tehát a XXI. században is „szenvédéstörténetünk” – mind személyes, mind össznemzeti szinten. Ennek egyik újabb epizódja a ránk szakadó migránshullám (*Az újabb népvándorlásra*; 1916, Nagypéntek). Ez az ijesztő áradat elsöpri Európát – „ez volna hát szép fajunk végromlása?” Az életüket fenyegető Pénz és Hatalom kegyetlen szorítójából menekülő muszlim tömegek kétségbeesetten „keresik túlélésüket, keresik menedéküket, keresik új hazájukat”. Vajon mikor s „hol kezdődött a Nyugat alkonya?” Költőnk válasza egyértelmű: „A család, a haza, a hit bomlásában”. Vagyis mi magunk vagyunk okai végromlásunknak. Vajon meg tudnánk-e védeni magunkat egy ránk özönlő többmillió muszlim áradattal szemben? De „ha már magunkban sem bízhatunk, / kiben bízhatnánk, Jézus Krisztusom? / Jézus Krisztusom!” Csakis az Ő kegyelmében – mondhatnánk. De megérdemeljük-e az „ingyen kegyelmet”? – megérdemeljük-e egyáltalán az életben maradást? Az önző, csakis önmaga hatalmi érdekeivel törődő Európa letért Isten útjáról: hitehagyottá vált, megtagadta keresztény eredetét – van-e hát joga-oka „felsőbbrendűnek” hirdetni kultúráját, amely a széthullás felé tart?!

Kölcsey *Parainesis*ére hivatkozva („Kinek szívében a haza nem él / az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol, s lelkében üresség van”) vonja

felelősségre a lírai én mindenkori kormányaink hatalom- és pénzéhes politikai elitjét, amelynek nem a nép „helyzetbe hozása”, a nyomor felszámolása (volt és maradt) a fő gondja, hanem csupán saját pozícióinak megerősítése, fenntartása. „Nem lehet demokráciát csinálni, / sem biztonságot, sem szabadságot, / sem jókedvet, sem bőséget / a néped ellen, a néped helyett. // A népet becsaphatod, / munkanélkülivé teheted, / megalázhatod, / elűzheted, / kirabolhatod, / rabságban tarthatod / addig, ameddig / vereségében / a reményről is lemond.” Aztán? Aztán nincs tovább: a nép sorvadni kezd. Vagy, megelégtelve helyzetét, elkeseredetten fellázad – „hazájáért, becsületéért /.../ még ma vagy holnap / talpra áll, talpra kell állnia” – de akkor jaj lesz „törvényes” kirablóinak. „Minden emberben nemzeted pusztul” hányja szemére népe újdonsült „betyár urainak” – nem csoda, hogy ilyen viszonyok között egyre fogyunk, veszünk (*Hát te?*). *A szegyetelenekhez* intézi korholó, szemrehányó szavait: „Arcotokon szégyentelen gög, / zsebetekben szégyentelen pénz, / s nem vág képen benneket / sem az Isten, sem a koldus magyar nép”. *Egyelőre* nem. Mert még vár... Hiszen a nép türelmes, s reménykedik – ameddig lehet. De ha már nem lehet?

Maga a versbeszélő is csak álldogál, tanácstalanul várakozik őszülő Kertjében, „a csöndes november földig érő ezüstjében”; hisz tudja: egyénileg mit sem tehet hazája, népe, sőt még családjá védelmében sem. „Hallgatok és tűnődöm, / hogyan és mire ment el huszonöt év / megint úgy, hogy a fejszék csattogása / nem távolodik, hanem közeledik” (*Őszi gyümölcsösünkben*). Csak egyet tud: „Állnom kell tovább, / elesni nem szabad /.../ a népem halna meg, / ha egy golyó / szíven találna” (*Golyóálló*). *A megváltás reményét* nem adhatjuk fel – úgy kell élnünk, hogy tiszta lélekkel állhassunk majdan az Úr elé...

Benke László Ferenc pápa szavait véli iránymutatónak a társadalom humanitárius problémáinak megoldásához (*A szabadulás iránya*): „Amikor a tőke bálvánnyá válik, és ez vezérli az emberek döntéseit, amikor a pénz iránti mohó vágy uralkodik, az rombolja a társadalmat, /.../ rombolja a

testvériséget, egymás ellen fordítja az embereket /.../ és veszélybe sodorja közös otthonunkat”. Ezért arra kéri a keresztény fiatalokat: „Vigyázzatok nagyon Föld Anyánkra!” – s Isten áldását kéri rájuk: „Védjen meg utatokon azáltal, hogy erőt ad nektek talpon maradni; ez az erő a Remény, amely nem okoz csalódást”.

A lírai én maga is – felbuzdulva eme biztató szavakon – önvizsgálatot tart: miben vétett? „Magamban kicsit jajgatok / sírok néhány csepp harmatot, / hogy milyen is vagy, milyen is vagyok! / Én vagyok vagy te vagyok?” – s úgy érzi: Évájával együtt megtisztulhatna a Szeretet tüzeiben (*Sötétből fénybe*). Kedvesét is erősíteni akarja: „Jóság-vágyam aranyában / itt vagy te is mellettem / Egy-egy húr e földi lanton / külön-külön, mégis együtt / szólunk, zengünk csendesen. //...// Segíts nekem Szerelmesem, / testvérem és küzdőtársam, / vállalom az életed, / vállald el az életem. / S vigyázva jó Föld Anyánkra / öntözzük a növényeket / holnap is a hold alatt”. Hiszen az „ingyen megváltás” rájuk is vonatkozik: „Jézus az emberiségért akár most is keresztre feszítetteti magát, / hogy megmutassa nekünk az életet. / A megváltás reménye folytatásra vár” (*A megváltás reménye*). Korábbi kötetéből átemeli ide is a tiszta Szeretet verseit (*Akivel reggelente harmatot szedtem, Hívogató*); mintegy ezzel is jelezve, hogy a megtisztult ember /újra/ gyermekivé lesz, s ámulattal tekint a világra, amellyel egylényegűnek érzi magát: „Magányommal a hatalmas Istenhez / hozzátartozom öszülő kertemhez. / Adj nekem, Uram, hűséges társat, / engedd, hogy szerelmes Évámra várjak! / Ne fagyjon rá a remény sorsomra / büszke lehessen ember-voltomra” (*Magányom Istenéhez*).

Benke László tehát – annyi szenvedés és vívódás árán – felismerte, hogy magánélete gondjait csakis Kedvese teljes, feltételek nélküli elfogadásával, a megbocsátás – segíteni-akarás jóindulatával oldhatja meg. Túl kell lépnie az önzés körein: társát, a *másik* embert, ugyanúgy *belülről* kell vállalnia, mint ahogy azt ő is várná tőle. A bajban csakis a hozzánk közel álló embertől remélhetünk segítséget – ezért kell *nyitottnak* lennünk egymás irányában. Egy kapcsolat csak akkor teherbíró, ha a felek fenntartások nélkül,

kölcsönösen vállalják egymás gondját-baját, netán sérültségét, olykor rosszkedvű, vagy akár ellenségeskedő természetét. Akár az egész világ elleneben is kiállnak egymásért, közös életükért.

A *Vállalás és szembeszegülés* kompozíció a lélek és a társadalmi valóság mélyéig hatolva tárja fel eme ambivalens kapcsolat lényegét. A lírai én – legyőzve önmagában minden hiúságot, sérelmet, önzést, netán képmutatást – kendőzetlenül feltárja belső dilemmáit, ellentmondásos érzelmeit, aggodalmát Évája helyzete miatt (örök munkanélküli, olykor, rövid időre, közmunkát kap; mindig pénztelen, fiát egyedül neveli – s szorongásában-keserűségében időnkénti mélyre zuhan). „Az nem lehet, hogy gyengébb az én szerelmem / e halál-világnál, mely téged gyilkos kéjjel sárba taposott” – írja a versbeszélő, aki olykor maga-magának is szemrehányást tesz: „Mennyire szerettelek, de nem jól! S mennyit vacogtam miattad! / Hogy már megint összeestél a sarkon éhesen, betegen. / Elszirénázott veled a mentő, mint aki égbe szállna, / Menekültem tőled, / nem akartam pokolra menni érted, / szégyelltelek, szegény! /.../ Magamat sajnáltam benned, s kívüled is magamért rimáncodtam. /.../ Egyre nehezebben viselem / magamat, nem téged, hiszen te vagy a szépség, fiatalság, / királynőm vagy, szegényen is... / Mi történhetett, hogy ilyen mélyen elromlottam én is?!”

Szigorú önvizsgálatot tartva belátta: Évája sebzettségét elfogadva-vállalva, a jézusi könyörületet szeretet gyógyító erejével kell mellette állnia. Ez az Isten által rámért / rábízott feladata, kötelessége. Vagy *együttesen* sikerül úrrá lenniük nehéz helyzetükön, vagy mindketten a halál fiai. „Vártuk mindketten, mégse gondoltuk: pusztulni így fogunk, / halott virágok közt az őszi szürkéségben / holtan ragyogunk. / Rozsdás kertünkben kísértet vagy már / fényes feketében / magadban üldögélsz / az elveszett Éden hátsó szegletében. //...// Te Éva voltál, neked én Ádám. /.../ Arcod fekete keretben látom / egész testeddel-lelkeddel nézel / valahonnan, talán odaatról. / Mézelő virágok közt ültödben enyészél” (*Merülésünk őszi kertben*).

Megőszült kertjében a megőszült költő lassan búcsúzkodik. „Hull a

levél, / billen a fény / hamarosan / lelépek én. / Megöszültem / itt veletek, / sajnálom is / a kertemet. /.../ Lelépek én /s az ág hegyén / még egy kicsit / billen a fény” (*Hamarosan*). Élők s holtak körötte vannak (*Anyám, apám, fiaim s az unokák*), s őt büntudat mardossa: ahogy szülei sorsán nem tudott könnyíteni, úgy gyerekeién sem. „Három fiammal állok itt. / Mindhármuk szakadásig / állja helyét, dolgozik, majdnem úgy, / mint apám és anyám. /.../ Méltányolhatom dolgosságukat, / sirathatom rab-szolgátságukat”. S vajon unokái mit fognak itt még látni hatvan / hetven év múltán? „Idővel paloták, házak, erős várak, városok elromolnak... / csak én szerelmemnek, mint Pokol tüzének... nincs vége, égten ég az ember homlokán” – idézi Balassit. – Marad-e nyoma életének, mindannak, amit (a való világban s a szellemi életben) alkotott? Örökét fiára, tettei megítélését Istenre bízta: „Örizzé a fiam / és bocsássa meg, / hogy egy üveg / tintáért / eladtam őt. / Istenem, / te meg csak / tedd a dolgodat” (*Időm múlása*).

Még egyszer visszatekint ifjúkora két nagyszerű, tiszta emberségű példaképére, akiktől küzdeni-tudást, emberi tartást tanult: Tamási Lajosra és Varga Domokosra. Ők, akik teljes emberek tudtak maradni „e szerteszt szaggatott országban / szerteszt szaggatott világban” – a síron túlról is fáklyaként világítanak az ellentétektől szabdalt, gyilkos harcokkal teli irodalmi élet sötétségében. Benke László tőlük leste el a kitarító küzdelem szabályait: „tanultam, mi helyes, mi nem / ők voltak nekem a példaadók”. „Tudták, amit akkor én nem / de amit sejtve, kíváncsian, félve kerestem, / hogy hol van a törhetetlen lélek, / aki segít eszmélnem, s majd engem is erőssé tesz. /.../ Apámnál mindegyik több és kevesebb volt”. Költőnk az ő szellemsugárzásukban cseperedett férfit. S micsoda büszke boldogságot érzett, amikor sok-sok beszélgetés, „szemérmes, bátor, férfias találkozás” után mindketten Barátjukká fogadták őt, a nehéz sorsú munkásfiút! – s „a felszabadító öröm nevetésével” magukhoz ölelték mint egyenrangút! (*A példaadók – T. L. és V. D.*). Ifjú barátjuk igyekezett, igyekszik méltó lenni ma is emlékhöz.

S immár ő is a lemenő nappal barátkozik (pedig, remélhetőleg, az „ő órája” még messze van; bár a szíve egyre többször „rendetlenkedik”). Kötetét gyönyörű esti pillanat-képpel zárja (Egry József: *Táj, fákkal*): „Tiszta ég keretében aranysárga alkony / lágyul e tájban a fákra. / Az elmúlás fényes pillanatában / nyugszik a Teremtő e harmóniában”.

Bokor Levente *A megöszült kertről* írt elemző ismertetésében (*Advent a tengerparton*, AGRIA, 2016/ Tél) Benke megelőző három kötetét (*Az élet szerelme, Hová lett aranytrombitád? A szerelem erőterében*) a legutóbbit mintegy előkészítő, szerves egységként fogja fel. Az első: szerződés Erosszal, a Szerelem görög istenével, aki Khaosz – Gaia – Tartarosz mellett és után a legrangosabb főisten („a zeuszi genezis emelte őt a legbensőségesebb, egyben legátfogóbb világteremtő és világegyesítő erővé”). *A szeretet terve* valóban mindannyiunkban már „születésünk előtt majdnem készen áll”; az Angyal – őrangyalunk, fensőbb énünk – segíti e tervet megvalósítani (az Ígéret fáklájával bevilágítva utunkat). Aztán *A szerelem erőterében* rádöbbenünk: csak azok érhetnek célba, „akik szeretni valóban mernek”; hiszen számtalan próbatételt kell kiállnunk az életben – szerető társ nélkül ez nem sikerül. *Az Adventi várakozásban*, magányos gyötrelemben el kell döntönnünk: követjük-e a Hívást, az Angyal fáklafényét – avagy magunkra maradunk.

Benke egész lényével válaszolt a Hívásra: kertjében megfigyelve a fészekrakó fecskéket, „kik sárcseppet sárcseppre kalapálnak, be-beülnek a készülő műbe, próbálgatják, egymást hívogatják, összecsivitelnek, majd fölcikkannak az égbe újabb építőanyagért”. Aki ezt az utat választja – az megtalálja önmagát, életfeladatát. „Végtelen türelem kell a teremtéshez (*Fecskés házam fényes reggel*). Benke László bejárta ezt a *lélekatat*, s Teremtője utánzásával kötetről kötetre tölcserként szűkítette a keresett lényeg bekötőútját. Végcélja, hogy „átférjen az Élet igazságát összefércelő tű fokán is”. Így lett *A megöszült kert* „az egész életúttal való szembenézés, a kereszt vállalásának és hordozásának boldog diadala”.

A *Szenvedéstörténetünk* nagyszabású kompozíció a magyar nép és benne a Benke-család XX. századi keresztútja. A keresztre feszül fel a költői világtkép: a magánéleti és a közös politikatörténeti múlt; hiszen Benke a maga személyes sorsát mindig is a nemzeti sors dimenziójában élte meg. Egyetlen hű társa volt: a Piros Barackfa, „a szerelem mágikus nemtője, a költői lét utaskísérője”. „A Barackfa egykor a szülői ház előtt élte növényi életét; lelke azóta ereklyetartóba került: a *Piros barackfa* című korai vers nyelvi szelencéjébe. /.../ Az Örök Tavaszt szellemítette meg, Flórát, a virágok istennőjét”.

Benke László tehát 75-éves korára egy spirálisan felfelé ívelő pályát futott be. Sok-sok keresés után rátalált önmagára, a tudattalanjában ifjúkora óta őrzött-megsejtett küldetésére; s a maga számára is mintegy meglepetésszerű, hirtelen felismeréssel tudatosodott benne: életfeladata az „elvesztett Éden” visszahódítása, a tradicionális értékekhez való visszatérés. Költészete: ez út „tanulságainak” rögzítése, továbbadása. Amit igen kevés költőnknel láttunk eddig; hiszen vagy a tradícióban belül maradtak mindvégig, vagy – kilépve abból – nem is igen kívántak / próbáltak ahhoz visszatalálni (ez a modern költészet életérzésbeli alapja). Esetleg a bűnbánat szintjén /felismerték, hogy tévúton jártak. Benke viszont küzdelmei s kudarcai árán megértette: ha nem talál vissza az „örök” értékekhez, ha nem tudja rendezni maga körül a világot (legalább *saját* világot!), akkor *üressé* válik benne-körötte minden – akkor egyszerűen nincs *értelme* az életének. Tehát haláláig, újra és újra ostromolnia kell a Teljességet.

Épp ez indítja arra, hogy még egyszer (talán utoljára?) átrendezze-megrostálja egész életművét, megkeresve most már, mi volt személyiségének alapjellemezője – mi volt az a mag, amely köré élete minden mozzanata összpontosult. Végül *A TŰZ IGÉZETÉBEN* címen állította össze legújabb kötetét; amelyet végeredményben szellemi hagyatékának /is/ tekint.

Mindenféle kronológiai rendet mellőzve, tematikus ciklusokra bontja a könyvet, amely így nyilvánvalóvá teszi: egész életében „a Tűz igézetében” élt, ebből fakadtak konfliktusai, harcai-kudarcai, de sikerei is. Végül is –

Isten kegyelméből, nagy erőfeszítések árán – elérte és megvalósította mindazt, amit fontosnak tartott az életben; s ha társával (és Istennel) végérvényesen rendezni tudja kapcsolatát, talán eljuthat a külső és belső Harmónia megtalálásához, az önmagával való teljes megbékéléshez. A Tűz az ő költői szemléletében nem a sok-sok poétánkat hevítő forradalmi láng, hanem a személyiség alaprétegében rejlő, a különböző életszférákat átítató /bergsoni/ *életlendület*, ahogy ezt a Jack London-hoz írt verse (Az Élet szerelme) is érzékelteti, az önmagával és a világgal szemben konzekvens küzdőképesség gyümölcse. Így hát új könyvének ciklusrendje egy-egy életseletet, a valósághoz való viszonya és emberi magatartása különböző szféráit öleli fel – vagyis a költő belvilágát tárja elénk.

Ez a tűz táplálta költészetét kezdettől fogva: a *lángsugarú napraforgó* sorsjelképe lett, éppúgy, mint az életét végigkísérő *piros barackfa*. Mesékkal szépített gyermekkorából magával hozott bensőséges hite segítette a megpróbáltatások elviselésében; s a hamissággal, a hazugságok világával szembeszálló lángoló dac kalapálta keményre egyéniségét (*Piros barackfa*, *Az én otthonom*, *Szavaim mélyén* ciklusok). Az '56-os eszmények sárba-tiprása, a „félretaposott cipősök” társadalmi kiszolgáltatottsága elleni lázadás, a rendszerváltás sikertelensége miatti (hamu alá fojtott) keserűség parázslík föl a következő ciklusban (*Ima az elveszett költőért*); majd a tájhoz, a Hazához kapcsolódó gondolati költeményekben izzik fel a tragikus magyar történelem minden fájdalma (*Este az örök folyó felett* ciklus). A *Szenvedéstörténetünk* ciklusban mind egyéni – nemzedéki, mind pedig társadalmi kiszolgáltatottságunk, a „roncstársadalom” miatti keserűsége kap hangot – a nemzet sorsának jobbra fordulására már nincs benne remény. Végül *A szerelem erőterében* záróciklusban feltárul szenvedélyes és lángoló egyéniségének titka, amellyel mindhalálig a *méltó* életért, *méltó* társért s közös életük megteremtéséért küzdött és küzd. Végző erőfeszítése-éhez Istenben keres támaszt; a nehézségeken a megtalált hit ereje lendíti tovább.

Néhány kivételesen nagy verse a magyar költészettörténet gondolatív-

hez kapcsolódik. Nemzetünk, népünk sorsa és reménytelennek látszó jövőnk miatti aggodalma filozofikus líránk (Berzsenyi – Kölcsey – Vajda János) pesszimiztikus és fájdalmasan vívódó vonulatának szerves része (Gödörben, Este az örök folyó felett, *Az újabb népvándorlásra*, Élni infarktus-országban, Egy kelet-európai magyar Nyugat-Európa-hoz stb). *Szenvedéstörténetünk* c. kompozíciójában pedig egészen kivételes költői erővel vetíti egymásra családja, a magyar nép és az ország történelmének tragikus sorsfordulóit.

Most, az életút végéhez közeledve, egyre tisztábban látja: valóban *küldetése* volt. Hajdani illúziói, álmai szertefoszolván, Benke László megértette: mind az egyén, mind a nemzet s az ember/iség/ sorsa Isten kezében van. „Tökéletes társadalom” soha nem volt és nem lesz, hiszen éppen az emberi természet bírvágya, akarnoksága, mohósága akadályozza megvalósítását. Mit tehet akkor mégis az, aki az emberiség jövőjéért aggódik, és előbbre akarja vinni az emberi nemet a „tökélesedés” útján? Nem többet és nem kevesebbet, mint amit Arany János hagyott ránk szellemi útravalóul: „Ember lenni mindig, minden körülményben”.

Benke László az volt, és az is maradt. A „legnemesbékért” küzdő ember (ahogy Vörösmarty kívánta); megtette, amit tehetett, önmagáért, a kultúráért, a nemzetért.

Végigtekintve Benke László költői útján, ma már világosan kirajzolódik az az egyenes-vonalú pályáiv, amely a paraszti, majd munkássorsból kiemelkedve, léthelyzete és a valóság szellemi-érzelmi megértéséig, feldolgozásáig vezette őt. Életútja mintegy igazolása a kassáki nevelő koncepciónak: aki megismeri a kultúra emberformáló, sodró erejét, és igényesen élni tud vele, nemcsak a maga, hanem „sorsos testvérei” javára is – az, bármily nehéz legyen is élete, a társadalom építő, előrevivő tagja lesz. „Kollektív individuum”, önmagáért s másokért felelősséget vállaló etikus lény – nem pedig csak a maga hasznát néző, másokon élösködő, esetleg mások kárán meggazdagodó akarnok, aki könyörtelenül sárba tiporja azt, aki ellenáll, és

irgalom nélkül tekint a megtiportakra. Költészete tehát a „közösség” egészét /is/ képviseli: a kismimizett milliók szószólója kívánt lenni indulása óta. És ebben rangos Mestereit követte mindvégig.

Ahogy az Időben haladt előre, úgy ismerte fel egyre inkább költői feladatát, megértve, hogy gyökerei eltéphetetlenül népéhez kötik. És ez a mély gyökérszál táplálta, táplálja szemléletét, nyelvét /is/, amelynek eleven képi-sége a magyar természetlíra jelenkori legszínvonalasabb, legplasztikusabb vonulatához tartozik. Kassákos szabadversei érdekes módon olvasztják be magukba a népköltészet képkincsét, nyelvi gazdagságát, így – különös módon – a kassáki beszédmódot mintegy „visszavezeti” gyökereihez, a természetes nép-nyelvhez, lenyesegetve az avantgárd képalkotásmód „vadhajtásait”. Szintézist teremt az avantgárd létszemlélet és a „közérthető” kifejezésformák között. Vagyis visszahajol oda, ahonnan vétetett: az „egyserű emberek” számára ismerős képnyelvhez.

Az OMK-ban látottak – hallottak – tanultak végérvényesen beleszövődtek tudatába. „Ott láttam és ma is ott látom – emlékezik – Kassák élő, eleven alakját a mi körünkben. Majd csak később, személyes hatása alá kerülve olvastam el nagyversét, *A ló meghal-t*, ismerkedtem meg költészetével és regényeivel. Kassák nekem elsősorban az Élet, és csak az után az irodalom (mindmáig). Veres Péterrel és másokkal ugyanígy vagyok. A 60-as évek elején életem nagy ajándékát ezektől a nagy szellemektől, már-már elkésve, az utolsó pillanatban kaptam, ifjúságom még fogékony korszakában; történetesen akkor, amikor még akasztottak. /.../ Kassák nyomán Tamási Lajos mindenkinél jobban akarta, hogy a magyar munkás *művelt* emberré legyen. Ebben látta az ország és a világ ezer gondjára-bajára az orvosságot. Igaza volt” (id. Bozók-interjú; i.m. 252.o.).

Rangos Mesterei intelmeit, példáját követve, a magyar néppel való azonosulás büszkeségével vállalta tehát Benke László is a sorsát, és a sorsa által rárótt feladatokat. Elviselte, amit sorsa rámért, és kereste mindig azt a keskeny ösvényt, amelyen haladva továbbviheti azon eszményeket, amelyeket Mesterei ültettek a szívébe (de amelyek valójában már ösztönösen is

benne éltek). Felemelte '56 lyukas zászlaját, és nem lett hozzá hűtlen megpróbáltatásai idején sem.

De mi a poétikai hozadéka ennek az egyenes ívű életpályának? Mi az a minőség, ami többletet jelent a hozzá hasonló származású, indíttatású (nem kevés) költővel szemben? Mi teszi *egyénivé* hangját és tematikáját?

Először is: mindenkor keresi a saját, egyéni életéből fakadó válaszokat a kor kérdéseire. Szembefordul az un. „tömegkultúra” sztereotipizált megoldásaival, s a külvilággal vívott folyamatos küzdelemben alakítja a maga nézeteit, amelyekhez aztán következetesen ragaszkodik. A mindenkori elvárás-rendszeren fölülelve, sikerült megőriznie szellemi függetlenségét (szemében nem vált „áruvá” az irodalom, és nem lett „adható és kapható” a becsület). Az idők folyamán egyre inkább szemlélődővé vált (ami jót tett költői hangnemének is!); s ma már spirituális magaslatról tekint alá a létharc iszonyatos könyörtelenségére: indulatait visszafogva, az emberszeretet, a testvéri segítőkészség jóindulatával szemléli a valóságot. Mint *tanúságtévő*, egyre mélyebben hatol be korunk elleplezett manipulációinak rejtelmébe, s tárja fel álságos hazugságait. Nem formakísérletekre, hanem az Igazság kimondására koncentrálja szellemi erejét; ugyanakkor mindig megtalálja a gondolataihoz illeszkedő poétikai formákat. Átvilágítja korunk mindent átható hazugságszövevényét, a „kétfejű elit” ravaszságait, s lendületes, de nem lázadó-lázító hangnemben, hanem hol szenvtelenül, hol szenvedélyesen és keserűen leleplezi a társadalomból kivetettek iszonyatos nyomorúságát (ami csak a József Attila *Hazám*-jában megjelenített körképhez fogható). Ugyanakkor erőt és biztatást is kínál nekik a talpra álláshoz, a tennivalók meglátásához és elvégzéséhez. Így válik sorsa példamutató szimbólummá a nép köréből kiemelkedni vágyó tehetséges emberek számára.

Azt lehet mondani, hogy Benke László költészetének kiapadhatatlan forrása volt és maradt a kamasz lélekbe jókor elvetett szülői intelem: – Fiam, jó légy! – 1959 nagyon hideg januárjának hajnalán jó talajra hul-

lott; majd a sors különleges ajándékának tekintendő az is, hogy fogékony fiatal munkás korában Benke olyan példaadóval találkozott, amilyen nagy és tiszta lélek Tamási Lajos, az ő első atyai jóbarátja volt. A Teremtő akaratából Tamási után ugyanolyan nagy és tiszta lélek volt Benke László második atyai jóbarátja, Varga Domokos, ő is élete utolsó pillanatáig.

Benke László nem véletlenül tekinti önmagát becsületes igazságkeresőnek. Élete talán legfontosabb eredményének pedig azt tartja, hogy olyan ember és olyan költő lett, aki hű maradt mindvégig önmagához, ahhoz a végtelen feladathoz, amelyre származása és költői sorsa predesztinálta, ami az embert az embertelenségben is megőrzi, jellemében és tetteiben erősebbé, gazdagabbá teszi, s hite és szándéka szerint költészetével önmagát, a népét és nemzetét emeli.

*Van-e, lesz-e otthona
nemzetünknek
a XXI. század Európájában?*

(BENKE LÁSZLÓ PRÓZAI MUNKÁIRÓL)

I. PÁLYAKEZDÉS A CSEPELI OMK-BAN; AZ ELSŐ ÍRÁSOK

A Csepel Vas- és Fémművek munkásotthonában 1960/61-ben kezdett szerveződni Tamási Lajos költő – a Csepel újság *Olvasó Munkás* irodalmi mellékletének akkori szerkesztője – körül egy kis szellemi kör az érdeklődő, olvasó-írogató munkásokból, újságírókból. A Vasmű XXI. kerületi Rákóczi úti könyvtárában – meglehetősen elhanyagolt környezetben, az inkább akadémikusodó, semmint támogató vezetőkkel szüntelen vitázva – tartotta rendszeres megbeszéléseit a melléklet szerkesztésében közreműködő gárda; s az érdekeltek minden héten kíváncsi izgalommal lesték, ki(k)nek az írása került be a lapba? Mert „az *Olvasó Munkás* mellékletben megjelenni óriási dicsőség volt, de előtte biz’ pokolra kellett érte szállni” – idézi fel eme izgalmas éveket az egyik ottani könyvtáros. „Vérrel és verítékkal összehordott írásainkat Tamási ízekre szedte, rámutatott fogyatékoságainkra, nem kerülte el figyelmét egyetlen suta mondat, pontatlan szókapcsolat sem. Éles szemmel vette észre ugyanakkor a tehetség legpislálakóbb jeleit is. Minden egyes szám a remekmű-alkotás igényével készült, közös munkával, lázas izgalomban. A szava szent volt számunkra, lubickoltunk szűken mért dicséreteiben, és ha megkívánta, javítottunk, újrafogalmaztunk... Fizikai munkások képezték a derékhadát ennek a kis csoportnak /.../ az egymás segítése és becsülése iratlan alaptörvényünk volt.” (Meiszner Tamásné: *Egy barátságforrásvidéke*; in: Tamási Lajos *Születésnapomra* kötetének *Tanítványok* c. része; Csepeli Munkásotthon, 1983; 220–222. p.). Szentpéteri Zsigmond pedig így idézi fel a klubalapítás heroikus időszakát: „Jöttünk minden kedd délután beszélgetni a világ dolgairól, életünkről, magunkról, munkánkról. Jöttünk örökösen csörömpölő daruk árnyékából, sivító esztergapadok mellől, poros öntödékből. Próbáltuk birtokba venni a világot – a könyveken, baráti beszélgetéseken, és akikben megvolt az erő, az íráson keresztül is” (*Bevezető* Schuch János: *Az öreg trénpárancsnok* c. kötetéhez).

A melléklet köré csoportosuló, viszonylag állandó gárdából aztán kialakult az *Olvasó Munkás Klub* (továbbiakban: OMK). Az alapító tagok

közt voltak fiatalabb és idősebb, tapasztalt munkások, s a mintegy 30–35 fős „törzsgárda” – amely némileg fluktuált: többen elmentek, helyettük újak jöttek – több mint három évtizeden át, jóban-rosszban kitartva, minden kedden megtisztelte jelenlétével a klubot, amely a hetvenes években már a Csepel Művek újonnan épült, tágas és szép munkásotthonában tartotta foglalkozásait. Tamási Lajos célkitűzése – a kassáki szellemi nevelés programjával egybehangzóan – az volt, hogy a kultúra által ráébressze szellemileg nyitott munkástestvéreit a magasabb rendű emberség, az erkölcsileg igényes és társadalmilag hasznos tevékenység személyiséget gazdagító-formáló jelentőségére. Rá akarta vezetni őket ügyes-bajos problémáik közös (egymást segítő) megoldására, tágabb (szellemi) érdekeik képviselőtének fontosságára, sorsuk alakításának felelősségére. Mindemellett pedig fel akarta szabadítani bennük az önkifejezés bátorságát, azt a formáló erőt, amellyel életük keserveit-örömeit, a világban való vergődéseik, helykeresésük – helyretalálásuk élményeit megfogalmazzák. Ugyanis Tamási valóban *hitt* abban (s nemcsak hirdette!), hogy „a dolgozó nép okos gyülekezetében – József Attila szavaival élve – hányini-vetni meg száz bajunk” megvalósítható program, s a demokratikus, alulról építkező társadalom megteremthető (lenne, lett volna). Hitt abban is, hogy minden embernek egyenlő joga van az élethez; hitt a bensőleg szabad emberek méltóságtudatának széttroncsolhatatlanságában, a társadalmi igazság és esélyegyenlőség megteremthetőségében, s abban, hogy „az anyag gyermekei” őszinte kíváncsisággal, eligazító szóra várva szeretnék megismerni – megérteni sorsuk magasabb összefüggéseit, s bizalommal tekintenek arra, aki az *emberi* emancipáció perspektíváját kínálja nekik („emeljétek fel szívünket, azé, aki felemeli”). Időközben természetesen kiderült: mindez csak illúzió! De ez nem von le semmit a klub tevékenysége értékéből, hiszen mindazok, akik az OMK-ba (rövidebb-hosszabb ideig) jártak, beépítették személyiségükbe az itt tanultakat. „Írni annyi, mint cselekedni” – vallotta Tamási; s rendkívüli műveltsége, az irodalom és a társadalom kérdéseiben való széleskörű tájékozottsága imponáló „húzóerőt” jelentett a klub tagjai számára.

A törzstagok (András Ida, Barcs János, Benke László, Berecz Miklós, Bérczessi B. Gyula, Bíró Ferenc, Bodor Miklós, Bokor Levente, Cserjés János, Csillag Tibor, Csőregh Éva, Fodré Sándor, Földesi József, Keppel-Adorján Gyula, Kiss István, K.Kovács István, B.Kulcsár János, Lendvai Sándor, Pap Sándor, Prohászka László, Sári Kázmér, Schuch János, Szántai Sándor, Szabó Lajos, ifjú Szabad József, Szentpéteri Zsigmond, Szombathy Lajos, Vadász Ferenc, Varga Dezső, Varga István, Vas István Vilmos; később: Szemes Zsuzsa, Bottyán Kis Mihály, Madár János, Molnár M. Eszter stb.) kivétel nélkül mindannyian fontosnak tartották, hogy legelőtöbb kérdésekre közösségi választ kapjanak; így írásaikat a klub elé vitték, s a keddenkénti vitaesteken mindenki véleményt formál(hatot)t a többiek munkájáról. Benke László így idézi fel ezeket a jó hangulatú, mindnyájuk számára tanulságos esteket, amelyeken Tamási a *közösségformálást* tekintette legfőbb feladatának: „Volt ő már igen magas posztokon, de nem tudom, abban több öröme telt-e, mint bennünk? Hogy az OMK-t nem lehet hasonlítani valamely országos fórumhoz? Meglehet. Annyit azonban teljes bizonyossággal állíthatok, hogy velem, velünk sehol, semmilyen fórumon, senki nem törődött annyit – töredékét sem – mint ő, és éppen ott, ahol lennie kellett. Tamási a mi közösségünk megteremtésén és megtartásán évtizedeken át munkálkodott” – és nem eredménytelenül! (vö: Tamási *Hazatérés* kötetében Benke *Mérő és mérce* c. emlék-idézését).

Az OMK kibővített vitaestjeire, esetenként a munkásotthon színháztermében rendezett író-olvasó találkozókra gyakorta hívtak meg vendégelőadókat: a szellemi és a társadalmi élet kiválóságait, akiknek példájából s szavaiból erőt meríthettek saját útkeresésükhöz. E rendezvények előkészítését, lebonyolítását a klub tagjai szinte személyes ügyüknek érezték; előre felkészültek az előadó munkásságából, szakterületének ismert eredményeiből, s kérdéseikkel, egyéni véleményük nyilvánításával hozzájárultak ahhoz, hogy a vendégek otthonosan érezzék magukat körükben, s mint jó ismerőseikhez, máskor is eljöjjenek hozzájuk. A klub naplójában mindegyikük otthagya kézjegyét s köszönetnyilvánító sorait. Többnyire fényké-

pes beszámolóik is készültek az estekről. A fiatal Benke László voltaképpen ezeken az esteken „iskolázódott”: ismerkedett meg az élő magyar irodalom legjelentősebb alkotóival, s vált az olvasás élete mindennapi részévé.

Az első meghívott természetesen *Kassák Lajos* volt, majd közvetlen utána *Veres Péter*, hiszen mindkettejük sorsát, életművét magukhoz közelállónak érezhették az OMK tagjai: faluról, a legszegényebb élet-régiókból indulva, autodidakta módon küzdötték fel magukat a szellemi élet ormaira. A velük való beszélgetés ösztönzően hatott a klub tagjainak öneszmélésére.

Kassák 1964. II. 12-én kelt levelében melegen üdvözlí az OMK körét: „Kedves fiatal Barátaim! Örülök, hogy ilyen tág körű az érdeklődésük, és ilyen komolyan veszik kultúréletünk aktuális problémáit. /.../ Modern művészetünk éppen az ipari munkásságban fogott először gyökeret. Ápolják tovább ezt a hajtást az ország népének szellemi gazdagodásáért.” Majd március 20-ai látogatásán baráti természetességgel mesélt küzdelmes életútjáról, mintegy biztatóan sugallva hallgatóinak: ők is végigjárhatják az önmegismerés, önmegvalósítás bátor és örömteli útját. Különösen kiemelte, hogy a demokratikus társadalom megteremtéséhez önértetes, önértéküket ismerő, nem a politikát „kiszolgáló”, hanem a közösség érdekeit képviselő „kollektív individuumok”-ra van szükség. Az est végén a naplóba ezt írta: „Sokáig megőrzöm emlékét a szép estének”. Csongrádi János így örökíti meg Kassák látogatását: „Akik találkozhattak vele, egy szikár, törekeny alkatúvá vált idős embert ismertek meg, kinek legjellemzőbb, legkiáltóbb tulajdonsága a még mosolyában is előbukkanó szigorúság, keménység. /.../ Hatalmas, öntörvényű életművet hagyott ránk a modern irányzatok élharcosa – a költő, az író, a festőművész – aki még ifjúi tűzzel magyarázta, propagálta művészeti nézeteit, szocialista meggyőződését” (*Tiszteletadás Kassák Lajosnak*, in: *Szembesítés*, az OMK antológiája, 1970.; 9–15. p.). Kassákban a közösség javáért élő ember ideál-képét ismerhették meg a klubtagok, s ez életre szóló élmény volt számukra. Ettől fogva költészete is mindinkább érdekelte őket, s már nem idegen-

kedtek bonyolult kifejezésformáitól: megszerették és szavalták verseit. Az Egy ember élete szinte útmutatóvá és példává vált számukra sorsuk alakításához, önérzetük, önbecsülésük kifejlődéséhez.

A június 2-ai esten Veres Péter volt a vendég. Ő a „történelmi jelenlét” fontosságát hangsúlyozta: a népből kikerült értelmiségnek benne kell állnia a történelemben, együtt kell lélegzenie a néppel. „Most, amikor magunk volnánk a ’gazda’ – fejtegeti – egész csomó új kérdésre nincs érvényes válaszunk, s főleg nincs használható javaslatunk.” A legégetőbb kérdésekre (mint pl. a magyarság elöregedése, a gyerekvállalási kedv folyamatos csökkenése, az ’élvezet-vallás’-ba alámerülő életek meddő volta stb.) az írástudóknak kell választ adniuk. De ha az értelmiség „nem érez szellemi-, lelki-, erkölcsi-, világnézeti, egyáltalán: semmiféle elkötelezettséget valamely emberi közösség (nép, nemzet, felekezet) iránt, ha nincs benne elkötelező szeretet az övéi iránt, van-e kulcsa az emberi lelkek megnyitásához?” Veres Péter fontosnak tartja, hogy az írástudók megismerjék - megértsék a múltat, s mindazt, ami a történelmi-társadalmi tudat „küszöb alatti” zónáiban található, szociológiai, társadalom-lélektani, pszichológiai és szépírói eszközökkel a tudatba emeljék. Fontosnak tartja a birtokosi – „guvernamentális” – gondolkodásmód elsajátítását is: ami a sajátunk, azért mi felelünk, nem rombolnunk, hanem gyarapítanunk kell mindazt, ami a miénk (Cserjés János – Földesi József interjúja Veres Péterrel: *Magunk volnánk a gazda*; in: *Szembesítés* 215–224. p.).

Még ugyanez évben (1964) összeállítják az OMK tagjai (Tamási Lajos irányításával) a Csepel Művek Könyvtári Tanácsának olvasmányajánló jegyzékét – az önművelés alapjait meghatározó korszerű műveltséganyag jegyében. A világirodalom klasszikusai mellett a legjelentősebbnek tartott – de a korabeli kultúrpolitika szemében korántsem „kedves” – magyar írók (Jókai – Madách – Mikszáth – Móricz – Kosztolányi – Nagy Lajos – Déry Tibor – Kassák – Veres Péter – Illyés – Tamási Áron – Kodolányi – Németh László – Szabó Pál stb.) műveire hívják fel elsősorban a figyelmet. Az OMK és a szakszervezeti könyvtárak között ezidőtájt igen szoros az

együttműködés: Csepel többezres olvasótáborának szellemi igényességét próbálták az „ajánlott olvasmányok” révén magasabb szintre emelni. És nem eredménytelenül! – hiszen a 60/70-es években még tömegek hittek a műveltség, a kultúra életformáló erejében és a magasabb műveltség fontosságában.

A rendszeressé tett író-olvasó találkozók egyre szélesebb közönséget vonzottak. A meghívottak – a klubnapló tanúsága szerint – maguk is sokat tanultak a beszélgetésekből, s örömmel konstataáltak, hogy a kor erőteljes politikai manipulációi és a tudatosítás különféle „mesterfogásai” ellenére az olvasó munkásokban valódi érdeklődés van történelmünk s a társadalom, valamint saját maguk égető létproblémái iránt. Járt itt a bolsevista légerekben meghurcolt *Lengyel József* is, valamint az ötvenes években félreállított és megbélyegzett *Féja Géza*, *Sinka István*, *Komlós Aladár* – feleségével, *Palotai Borissal* s a csodálatos szavalóművész: *Palotai Erzsivel*. Az ’56 tűzében megperzselődött, ezért háttérbe szorított írók közül *Benjámín László*, *Fekete Gyula*, *Földeák János*, *Képes Géza*, *Kónya Lajos*, *Kuczka Péter*, *Molnár Zoltán*, *Sipos Gyula*, *Varga Domokos*, *Vérszi Endre* stb. többször is eljöttek és kifejtették mind az irodalmi, mind a társadalmi élet anomáliáival szembeni fenntartásaikat (mindnyájan híven őrizték ’56-os eszményeiket). A meghívottak között volt az outsider voltával tüntető *Devecseri Gábor*, *Kolozsvári Grandpierre Emil*, *Tersánszky Józsi Jenő*; a fiatalabb korosztályból a szóhoz jutásért ekkoriban még éles harcaikat vívó *Alföldy Jenő*, *Hernádi Miklós*, *Lázár Ervin*, *Mezey Katalin*, *Oláh János*, *Rózsa Endre*, *Spiró György* stb. is. A neves irodalom- és társadalomtudósok közül *Benedek István*, *Erdei Ferenc*, *Erdei Sándor* arat jelentős sikert; a természettudósokat pedig *Jánossy Lajos*, *Ferenc Csaba*, *Marx György*, valamint a csillagász *Kulin György* képviseli. De képzőművészek is kapnak meghívást – mint pl. *Pátzay Pál*, *Bálványos Huba* grafikusművész; sőt olykor a sportélet kiválóságai is.

Az író-olvasó találkozók keretében folyó, a művészet emberformáló hatását kiaknázó szellemi nevelést a helyi állami- és pártvezetők gyanakvás-

sal kezelték, sőt, gáncsolni próbálták (az ő „embereszményük” ugyanis a mindent elfogadó „alattvaló” volt, aki nem kíván kitekinteni sorsa kereteiből). Olykor politikailag is „veszélyes”-nek tartották a „tűrt” kategóriába szorított írók „lázító” jelenlétét; de Tamási Lajos szellemi tekintélyével nem szállhattak szembe. Sőt, az OMK vezetése azt is kivívta, hogy *antológiákban*, majd 1973-tól kezdve *műhelyfüzetek* formájában napvilágot lássanak a klubtagok önkifejező írásai. A sorozat szerkesztését Szentpéteri Zsigmond, az idős, de legtektintélyesebb klubtagok egyike végezte. Így a 70/80-as éveket a klub virágkorának tekinthetjük.

Nem akármilyen életpályát megfutott, széles látókörű idős emberek alkották ekkor még a „törzset”, akiknek életútja a fiatalabbak számára rendkívül tanulságos volt. Így az első műhelyfüzet az ekkor már 64 esztendő (még a Monarchiában gyerekeskedett) Schuch János bácsi *Rendhagyó önéletrajza* volt (1972): ízes népi nyelven, színes-mesélős elevevességgel örökítette meg kalandos életét (a 30-as években sofőrként bejárta egész Közép-Európát, majd 1938-ban a csepeli Weiss Manfréd gyárban lett szerszámlakatos, itt élte le további életét: egészen 1969-ig a Csepel Művekben dolgozott). Még nyugdíjasként is idetartozónak érezte magát: üzemi kiskönyvtárat vezetett, járt az OMK-ba s írogatott. Az idősek közül kiemelkedtek még munkáikkal Barcs János, Bodor Miklós – mindketten faluról, 8-10-gyermekes parasztcsaládból jöttek: a város szabadabb szellemisége vonzotta őket, s gyári munkásként a kultúra, a műveltség várait ostromolták. Idővel mindketten országos szinten is nevet szereztek maguknak, s még a 90-es években is publikáltak különböző megyei, városi szintű lapokban.

Szentpéteri Zsigmond, a dévaványai parasztfiú, kissé fiatalabb volt náluk (sz.1924); de éppen ezért jobban megviselte a Történelem: mint sorkatona, 1944 őszén csapattestével hadifogságba került, iszonyatos körülmények között dolgoztatták őket Szibériában, s csak 1949-ben térhetett haza. Itthon persze megfosztották mindenétől, kuláknak nyilvánították; így hát 1950-ben Pestre jött s pályamunkásként robotolt 20 éven át.

Közben családot alapított, tanult; a csepeli esti gimnáziumban színjelesen leérettségizett; majd 1970-től raktárosként dolgozott a Zrínyi nyomdában. Megpróbáltatásait, kínkeserves útját, majd felesége mellett megtalált boldogságát az *Egy szerelem története* I.-II. c. műhelyfüzetében örökíti meg (1982); de írt verseket, elbeszéléseket is, és a klubesteken mindig felkészülten szólt hozzá az éppen megvitatott művekkel kapcsolatban. Igazi autodidakta értelmiségi lett belőle (több klub-társával egyetemben).

Ilyen és hasonló rendkívüli sorsokkal ismerkedhettek meg az OMK-ban az odajáró fiatalok; nem véletlen tehát, hogy /ők is/ felismerték a kultúra előrevivő szerepét az emberi életben. Fokozatosan megértették: az anyagi és társadalmi biztonság csak *látszólag* ad védettséget a megpróbáltatásokkal szemben (hiszen mindkettő semmivé foszlik egy-egy fordulat idején!); de a személyes műveltség, tudás, az erkölcsi erő és a lelki állóképesség minden nagy bajon, nehézségen átsegít. Természetes hát, hogy ők is arra törekedtek, hogy elismerésre, szellemi tekintélyre tegyenek szert klubtársaik előtt; s boldogok voltak, ha az antológiákban szerepelhettek, majd később egy-egy műhelyfüzetben megjelenhettek alkotásaik.

Az antológiák (*Ember és munka*, 1967; *Szembesítés*, 1970; *Minden kedden*, 1981; *Bukj föl az árból*, 1981; *Együtt*, 1985; *Kibontott zászló*, 1987) színvonala mindenképp megüti, sőt talán meg is haladja az ilyen jellegű kiadványok szokásos átlagát; sőt, egyikük-másikuk országos szinten is jelentősnek mondható.

Az *Ember és munka* a Csepel Művek fennállásának 75. évfordulójára készült a Vasas Szakszervezet támogatásával, az OMK alapító tagjainak többsége szerepel benne. Tamási Lajos, aki komolyan vette a kor szlogenjét („legfőbb érték az ember”), *Bevezetőjében* fő pozitívumként emeli ki, hogy „e kis gyűjtemény szerzői a munkásosztály soraiban élve megkísérlik kifejezni a világot és önmagukat az irodalom eszközeivel”. A közös sors, a hasonló látásmód és lélegzetvétel köti őket össze; elsősorban emberségre, világosságra vágnak. „Nem elnézést, csak bizalmat kérnek”.

A *Szembesítés* már akár országos szinten is értékelhető. A kötet gerincét

– a klubtagok (köztük Benke László) írásai mellett – azok az interjúk, az OMK-ban folytatott vitaülések, beszélgetések jegyzőkönyvei alkotják, amelyekben a szellemi élet kiválóságai kifejtik véleményüket a kultúra szerepéről, hagyomány és újítás, konzervativizmus és modernség viszonyáról, a sematizmus veszélyeiről, az emberi élet alapkérdéseiről. Az interjúk zömét az OMK újságíró tagjai: Cserjés János – Földesi József – Prohászka László készítették. Többségük megjelent valamelyik folyóiratban is; és revelációként hatott a meglehetősen sűrűre mezőnyre alászorított, a „sematizmus” csapdáiban vergődő irodalmi életben.

Az értékes és érvényességükből máig sem vesztett interjúk közlése mellett az antológia egyik legizgalmasabb része az 1969 áprilisában folytatott *Vita a munkás-műveltségéről* jegyzőkönyve (233–248. p.). Az ülés elnöke, *Tamási Lajos*, felhívja a figyelmet arra, hogy a műveltség nem csupán ismeretanyag, hanem a műalkotások folyamatos szembesítése a valósággal, s a közösség fórumain az olvasókkal, akikben a művek és az eszmecserék hatására a lélek és a jellem erősödik. Az elnökség tagjai – *Veres Péter*, *Fekete Gyula*, *Molnár Zoltán* – a hallgatóság kérdéseire őszintén válaszolnak. A vitában felszólalók kivétel nélkül hangsúlyozzák a „tulajdonosi szemlélet” kialakításának s a minél magasabb műveltségi szint elsajátításának fontosságát. *Fábián László*, a munkásotthon előadója a tárgyilagos (és nem „ledorongoló”) kritika szerepét emeli ki, amely hitelesen tájékoztatja az érdeklődőket a művek valódi értékeiről. *Oláh János* népművelő – akkor még a Csepel Művek fiatal előadója – azt hangsúlyozza, hogy a műveltségi különbségek csak úgy (lennének) áthidalhatók, ha a segéd- és szakmunkások is közelebb kerül(né)nek az un. „magas kultúrához”. *Benke László* – akkor még köszörűs – égető hiánynak tartja, hogy az adott kor műveiben nem lát(hat)ja viszont önmagát a munkás (mint egykor Zola vagy Hauptmann műveiben), hiszen a kulturálódni vágyó ember – ha nem kap választ saját benső problémáira – könnyen elfogadja mások értékítéletét, ízlését, s így nem tud fejlődni a maga törvényei szerint. A vitában felszólal az akkor még érettségi előtt álló *Lezsák Sándor* tanuló is, aki az öneszmélés

folyamatában az ún. „népi kultúra” jelentőségét hangsúlyozza. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg: Lezsák Sándor a továbbiakban szoros kapcsolatot tartott Tamási Lajossal, bár nem gyakran járt a klubba; s komoly beszélgetések során tájékozódott tőle az 50-es évek eseményeiről és az '56-os forradalom hiteles történetéről.) A Tamásival való eszmecserék is hozzájárultak ahhoz, hogy ő lett a 80-as évek népi ellenzékének egyik legbátrabb, legtöbb kockázatot vállaló szervező-egyénisége. A hozzászóló „olvasó munkások” (*Schuch* János szerszámlakatos, *Forgács* Ferenc, *Kovács* István és *Lendvay* Sándor esztergályosok), valamint *Cserjés* János újságíró az önművelés-önnevelés fontosságát, a népi és a „magas” kultúra egymásra hatásának szerepét hangoztatják.

Az idő távlatából nézve úgy tűnik, hogy a vitán elhangzottak termékenyen hozzájárul(hat)tak (volna) egy magasabb szintű közművelődési koncepció kialakításához, amennyiben szabadabb kulturális légkörben élünk. A pártállam szellemi monopóliuma így is megrendült némiképp; de a kultúra továbbra is a gazdasági, politikai szempontok alárendeltje maradt. Megvonták az oxigént a fellélegezni próbáló közművelődéstől, s beérték „az ipari szórákozttatás terjeszkedő sivatagaival” – amire *Fekete* Gyula több ízben is felhívta a figyelmet (*Megjegyzések a Szembesítés antológiáról*, in: *Minden kedden*,, 1981, 133–39. p.).

Tamási Lajos személyi tekintélyének köszönhetően azonban még az országos „elsivatagosodás” idején, a hetvenes évek derekán-végén is jelentős szerepe volt az OMK-nak az üzemi közművelődési munkában. Harmadik antológiájuk, az *Üzenet* (1975) *Előszavában* Tamási bemutatja „a Csepel Művek munkás-tengerének kis önművelő közösségét”, amely nem a mindennapok kérdései *elől* menekül az íráshoz; ellenkezőleg: „az írás életük minőségi többlete”. „Munkások beszélnek itt – írja – saját sorsukról, saját szavaikkal, bizonyára azért is, mert úgy gondolják: érzéseiket, gondolataikat helyettük vagy a nevükben nem mondhatja el senki. /.../ Azzal a reménnyel nyújtjuk át e könyvet az olvasóknak, hogy a legszebb oldalain megütött hang és a megszólaló lélek másokban is visszhangra talál.”

De az *Üzenet* nemhogy elismerést nem kapott, hanem inkább elutasítást a kultúr-politika korifeusai részéről. *Hernádi* Miklós, aki Tamási Lajos körével mintegy másfél évtizede kapcsolatban állt, a *Kritikában* szerette volna ismertetni a kötetet; *Pándi* Pál, a lap akkori főszerkesztője azonban elutasította. A magát „közösségi”-nek deklaráló társadalom nem tűrte meg a valódi közösségi megnyilatkozásokat. Ezt felismerve *Vérszi* Endre, aki maga is munkásközegből, s *Kassák* Munka-köréből indult, kiállt az OMK mellett, s a kötetet méltatva (*Egy antológia margójára*, in: *Minden kedden*, 1981, 144–45. p.) hangsúlyozza: az OMK valódi értéke nem színvonalában rejlik, hanem az együtt-munkálkodás örömeiben, az együtt értékelő – bíráló közösség erejében. A kötetben szereplő alkotók közül kiemeli *Oláh* Jánost („férfias tehetségének markáns vonásai, egyéni jelei egyre jobban kirajzolódnak”); *Benke* Lászlót („sajátosan absztrahálja drámai élményvilágát, belső érzékenységgel vonzódik a groteszkhez”), s *Bokor* Leventét is a „kirajzolódó tehetségek” közé sorolja. „A lelkes, önművelődő gárdából kiválasztódó igazi tehetségeknek arra kell törekedniök” – írja biztatóan – hogy „az írói-költői hivatás mesterségbeli részét mélyebben elsajátítsák. Így lépnek majd túl a 'szakköri szinten', s adhatják át tehetségük eredményeit a kortárs irodalomnak”.

Az OMK egész addigi életét, közös szellemi tevékenységét méri fel és mutatja be a *Minden kedden* antológia, amely már nem „házi kiadvány”-ként, a munkásotthon gondozásában jelenik meg, hanem ismert kiadónál és országos érdeklődésre is számot tartva (*Egy közösség két évtizede; Dokumentumok a csepeli OMK életéből*, Tánics K. 1981). A belső borítón a törzstagok saját kezű aláírása; de rajtuk kívül még sokan mások is szerepelnek benne. *Kovalcsik* József, a Népművelési Intézet tudományos főmunkatársa méltatja az itt folyó két évtizedes munkát (*Köszönöm az értő figyelmet*, 5–21.p.), amely nem annyira a főhivatású népművelők, netán könyvtárosok érdeme, hanem elsősorban az aktív törzstagoké. Azt tartja a legfontosabbnak, hogy a műhelyfüzetekben kendőzetlenül feltárul a munkások belső világa, hasonlóképpen, mint az országos jelentőségű szocio-

gráfiákban (pl. *László Bencsik* Sándor: *Történelem alulnézetben*, vagy *Halmos Ferenc: Illő alázattal* c. műveiben). A szerzők élményvilága, sőt a feldolgozott témák is rokonok, bár az esztétikai megformálás némileg göcsörtösebb.

Az antológia első részébe (*A klub vendégei*) izgalmas élménybeszámolók kerülnek, s a közösség egészét érintő kérdések kapnak tág teret (*Vita a munkáról, Vita a munkás-műveltségről*). Eleven kép rajzolódik ki a 20/30-as évek munkás-művelődési fórumairól (*Csili, Vasas Székház, MÉMOSz, Kassák MUNKA-köre* stb.), illetve a 30/40-es évek fordulóján a paraszti rétegekből merítő *Győrffy*-kollégiumról; hiszen ezek voltak a háború előtti években a népi értelmiség formálódásának bázishelyei.

A II. rész (*Műhely*) az addig már megjelent 17 műhelyfüzetről ad általános képet. *Tamási* mutatja be az itt folyó aprómunkát: „Egy közösség önmaga-keresése, tagjainak sokszor szikrázó önmaga-csiszolása: mindez együtt a műhely. /.../ Itt mindenki tiszteli egymást és egymás vélemény-szabadságát; az alkotó munka feltételei már magában ezért is adottak: senki se akarja a mások fejét a sajátjára kicserélni”. *Hernádi* Miklós a „kívülálló” szemével, mégis belülről nézve szól itt szerzett tapasztalatairól: „Ez a klub olyasmit vitt véghez – nem utolsósorban közösségteremtő erejével, de munkájának írásos eredményeivel is – amit egyetlen más kör se tudott véghezvinni, bemutatván: világosság felé törekvő növény minden ember. /.../ Aki a fénytől el van zárva, az is ritkán végzi úgy, hogy valami fényben ne lett volna része. Neki harcolnia kell a fényért. Másnak bezuhog folyton az ablakán, mégsem fényes az élete tőle. E klub tagjainak életét a szellem fénye ragyogja be...” (*Gyorsvasúttal az osztálynelküliségbe*).

A III. részben (*Vallomások és dokumentumok*) a klubtagok vallanak a klubhoz tartozás fontosságáról, életüket meghatározó szerepéről. *Szentpéteri* Zsigmond: *Az önálló gondolkodásért* c. írásában fejti ki: mindnyájuk élet-szemlélete a közösség vitáiban csiszolódik, itt kapnak választ legfontosabb kérdéseikre. *Benke* László azt emeli ki, hogy a klubban folyó „gerincegyenesítő beszélgetések”, a nyílt viták vonzották őt és tartották meg majd’ két

évtizede abban a közösségben, amely a kulturális értékeket „erőt adó szellemi tápláléknak”, valóban „mindennapi kenyér”-nek tartja. Itt tudatosodott benne: „a könyvek elsősorban arra valók, hogy segítségükkel kiformaljuk magatartásunkat. /.../ Az OMK színvonalas vitái után nagyobb önbizalommal, emberhez méltóbb tartással állhattunk meg magunk és mások előtt” (*Vitáink a művelt munkásért*).

Természetesen, elsősorban Tamási Lajos széleskörű tájékozottságán, biztos alapokon nyugvó műveltségén, a társadalmi „igazságosság” elvéhez rendületlenül ragaszkodó objektív mércéjén, morális tartásán múltott, hogy olyan színvonalas, őszinte és egymást segítő, a személyi autonómiát tiszteletben tartó közösséget tudott kialakítani, ahol nem irigykedés, a tehetséggel szembeni féltékenység, hanem egymás értékeinek elismerése adta az alaphangot.

Alföldy Jenő – akkor már ismert újságíró – így idézi fel emlékeit a 70-es évekbeli „felolvasó- és vitadélutánok”-ról: Tamási Lajos, aki „ekkor már hosszú évek óta az irodalmi élettől és a nyilvánosságtól elzárkózva vezette kis munkás-olvasókörét”, meghívta őt is (mint az ÉS versrovatának vezetőjét) egyik-másik összejövételükre. „Az együttes kis demokratikus szigetnek tetszett a gyár- és panel-rengetegben”. Tamási karizmatikus irányításával olyan szellemi légkört alakítottak ki, amelyben „valamelyest pótolhatták az írójelöltek” a hiányzó egyetemi éveket, s kiváló írókat ismerhettek meg. „Közös önképzésükben a népi írók öröksége éppoly fontos szerepet kapott, mint Kassák, József Attila életműve”. Ennek a körnek „Benke László volt az első számú fölfedezettje”: ő „önéretes költőként hangot akart adni az un. ’munkáshatalom’ idején a munkásság reményvesztettségének, otthontalanságának; hiszen az ’56-os munkástanácsok leverése óta hazánk a ’lehajtott fejű nép’ országává vált” (Alföldy J.: *Hiteles szó*; in: *Templomépítők*, 2006; 78-82.o.).

1981-ben jelent meg – az OMK kiadványaként – egy József Attiláról szóló beszélgetéssorozat a költő 75. születésnapján (1980. ápr. 11-én) rendezett ünnepi est dokumentumaképp (*Bukj föl az árból*). A kis kötetet

József Attila ugyanezen című verse vezeti be, amit *Tamási* Lajos tisztelgő, vitaindító szavai követnek: „Lehajtott fejfel állunk okos és fürkésző tekintete előtt. /.../ Hiszen ő már járt azokon a vizeken, amelyekben mi hanykolódunk, ismerte azokat a pusztaságokat is, amelyekre elsodródtunk. /.../ Ő valóban 'nem ember szívébe való nagy kínok késeivel' játszott”. De éppen ezért: „Nem a megvert, hanem a győzni fogó ember költészete az övé. /.../ A vértanúk soha nem megvert emberek; születésnapjukon tábor-tűz körül ülünk” (*Tábor-tűz körül*). Az ünnepi esten elhangzott, szabadon kiválasztott József Attila-versek és elemzéseik is bekerültek a kötetbe. Így egy teljesen sajátos József Attila-kép bontakozik ki az antológiából, amely arról is vall, mit érez magáénak egy ezredvégi munkásközösség az akkor már félszázada halott költőelőd zseniális életművéből.

Csőreg Éva a *Szeretném, ha vadalmafa lennék* c. verset emeli ki, *Bodor* Miklós a *Karóval jöttél* megrendítő önanalízisét mutatja be, míg *Adorján-Keppel* Gyula a *Tudod, hogy nincs bocsánatot. Csillag* Tibor a költő *filozófiai jelentőségéről* elmélkedik, *Bokor* Levente pedig egy saját-élményre épülő József Attila – képet vázol fel (*Összhangzat egy életműre*). *Benke* László az *Irgalom* kapcsán elemzi József Attila és az illegális mozgalom viszonyát, a költő több, mélyen „húsba vágó” élményét, gyötrődő versét is felidézve; szól József Attilának a pártból való eltávolításáról és az ezt követő összeomlásáról. A kötet végén *Benjámín* László zárszavában (amely első ízben a *József Attila Emlékbizottság* nyilvános ülésén hangzott el 1980. ápr. 10-én) röviden áttekinti a József Attila-életmű utóéletét (*Szépet, tisztát felmutatni*). Tragikusnak tartja, hogy e költészetet nemcsak a „fasizálódó Magyarország” vetette ki magából, hanem „a proletár utókor” is meghamisította.

S tegyük hozzá: József Attila mindmáig nem foglalta el méltó helyét a magyar költészet panteonjában. Pedig a XX. század legnagyobbjai között van a helye.

Az OMK 1982-es pályázati anyagából ismét egy gyűjteményes kötet áll össze (*Előretolt őrségen*, 1983). A törzstagok is szerepelnek benne, de most

a cél a „merítés”, az újak felfedezése. A szépirodalmi anyagban újak és régiek munkái vegyülnek; ugyanakkor fontos szociografikus írások is helyet kapnak benne. Figyelemre méltó *Csenkiné Csupka* Erzsébet: *Szabadidő-mozgalom a Weiss Manfréd gyárban* (1938–44) c. szociográfiája, amelyben a szerző aprólékosan feltérképezi a gyár szociális-kulturális ellátottságát. Ebből világosan kitűnik, hogy az már a XX. század elején (!) magasabb szintű volt, mint a magát „szocialistának” nevező pártállam idején (munkáslakások épültek, volt sporttelep, kórház, kiépített üzlethálózat, jó élelmiszerellátás, üdültetés, kirándulásokat szerveztek a munkásfiatalok számára, színházbérleteket, hangversenyjegyeket, gyógyfürdői bérleteket biztosítottak a rászorulóknak; dalárda, szavalóköri, „szabadidő-rendezvények” tették változatossá a fiatalok életét stb. stb. A nagykapitalista Weiss család tehát tisztában volt vele, hogy a termelés minősége a munkások közérzetén, jólétén (is) múlik, ezért az országos átlagnál jóval magasabb életszínvonalat teremtett számukra.

*

1983-ban Tamási Lajost nyugdíjazzák. Ez alkalomból, 60. születésnapjára az OMK kiadja – a cenzúrával vívott komoly harcok árán – válogatott verseit (*Születésnapomra*), benne a pályatársak, barátok és a csepeli kör köszöntő írásaival. A bevezető sorokban a klubtagok leszögezik: „Az OMK két évtizedes működése alatt ő annyit tett értünk, a munkások művelődéséért, mint rajta kívül senki más. Igazán csak mi tudjuk megmondani, hogy a bennünk lappangó közösségi kultúra iránti igény felébresztésétől milyen és mekkora utat kellett bejárnunk addig, amíg elmondhattuk magunkról: vitaképes, cselekvő és gondolkodó közösséggé váltunk. Olyan emberekké, akik már nem elégszünk meg azzal, hogy csak termelő munkánkkal alakítsuk a társadalmat”.

A pályatársak és barátok (Alföldy Jenő, Bárány Tamás, Erdei Sándor, Fekete Gyula, Fodor András, Képes Géza, Major Ottó, Mezey Katalin, Molnár Zoltán, Sipos Gyula, Vészi Endre stb.) mellett és után a tanítványok (Oláh János, Kovalcsik József, Hernádi Miklós, Csillag Tibor,

Szentpéteri Zsigmond, Schuch János stb.) tisztelegnek Mesterük előtt, s a Klubba a pályázat révén került fiatal Szemes Zsuzsa köszönti boldogan (*Szeretem, és kész!*). A kötetet Benke László: *Mérő és mérce* című Tamási-portréja zárja.

Molnár M. Eszter, aki Szemes Zsuzsával egyidejűleg kapcsolódott be a Klub munkájába, emlékező levelében szintén a legnagyobb szeretettel, elismeréssel idézi meg Tamási alakját évtizedek távolából. Holott ő már ekkor a viharsarki parasztvezér, Áchim L. András életművével foglalkozott, később Áchim és Kovács Imre életművének kutatója lett; könyvei jelentek meg róluk, s mindmáig ő a Kovács Imre Társaság elnöke. „A hajdani kedd délutánok most egy történelmi-társadalmi freskót idéznek elém” – írja. – „Az OMK estjein a kvalifikált értelmiségi, az egyszerű, becsületos olvasó munkás, a haza és a saját sorsán töprengő csöndes parasztember békében és egymás iránti tisztelettel, megértéssel voltak jelen, beszéltek – vitatkoztak az ország és a nép közös gondjairól. /.../ A különböző műveltségű klubtagok egymástól is sokat tanultak”. Komoly munka folyt itt „egy szikár, fegyelmezett harcos, a mindig titokzatos Tamási Lajos vezetésével, aki sem jobbra, sem balra soha el nem mozdult, Justitia mérlegét kezében tartva. Ez számomra különös volt; én leginkább tanáromnak tekintettem őt, és nagyon szerettem volna tudni: ki ez az ember, aki hazáról – hűségéről – becsületről – jellemről – igazságról és az irodalom felelőségéről beszélt. ’Őrzők, vigyázzatok a strázsán!’ – sugallta magatartásával. Tamási Lajos (akit mi Szemes Zsuzsával Lajos bácsinak hívtunk) egész személyiségével tiszteletet parancsolt: ő a műhelymunkát nagyon komolyan vette, s előadásai, az irodalmi művekkel kapcsolatos gondolatai szabadegyetemi szintűek voltak. Sokat tanultunk tőle. A Klub az elinduláshoz biztos kapaszkodót nyújtott mindenkinek, akinek a munkáját Lajos bácsi megjelenésre alkalmasnak tartotta (Molnár M. Eszter *Viharsarki szélben* c. verseskötete 1986-ban jelent meg, a műhelyfüzetek-sorozatban).

Az *Együtt* c. antológia már Tamási távollétében, de ugyanúgy, mint az eddigiek, az ő szellemi inspirációjára készült (1985). Szerkesztik: *Barcs*

János – Csillag Tibor – Keppel Gyula. Borítóján Gaál Imre *Sárkányeregetők* c. monumentális festményéből részlet (ami a pesterzsébeti *Gaál Imre Galériával* való „rokonságra” utal). A *Bevezetőt* az OMK együttese jegyzi: „Vagyunk és együtt vagyunk. Mert együtt többek vagyunk önmagunknál. Vagyunk régiek és újak, kétkezi munkásokból lett szellemi foglalkozásúak, idősebbek és fiatalabbak, elsősorban olvasó munkások. /.../ Szándékunk szerint úgy élünk, ahogy azt hozzánk írt levelében Kassák Lajos meghagyta nekünk: 'az ország népének szellemi gazdagodásáért' munkálkodunk. S tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy amikor önmagunkat alakítjuk, a társadalmat alakítjuk – már nemcsak mindennapi munkánkkal, hanem a kultúra részeként, az emberi méltóság felszabadulásába, az ember boldogulásának lehetőségébe vetett reménnyel”. A szépirodalmi anyag egyfajta kronologikus – de korántsem sablonos! – képet nyújt az addig megtett útról, a parasztból munkássá váló fiatalok problémáiról. Az antológia egészében egy igen jól megkomponált, értékes híradás a „periféria” kulturális életéről.

A nyolcvanas évek politikai „fűnyírógépe” ekkorra már ellehetetlenítette a hasonló jellegű köröket, de az OMK rendületlenül állta a sarat. Utolsó közös kiadványuk még leteszi voksát a kassáki örökség vállalása mellett (*Kibontott zászló*, 1987). Benke László szerkeszti, ő írja a *Bevezetőt* is, hangsúlyozván: az antológia arról tanúskodik, „mit végeztünk az OMK fennállásának közel 30 esztendeje alatt”, s arról is, hogy „amit tettünk, azt valóban Kassák örökségének szellemében tettük-e?” Kassák (ugyane című) verse szavaival ajánlja a könyvet az *olvasó* munkásoknak: fogadják úgy, „mintha teli tál gyümölcs lenne / csöndes szép ünnep-napot kívánok hozzá, hogy ízleljétek / túl jól ismeritek már a keresztfa árnyát és tövisét”.

A kötetet a klubnaplóból kiemelt fényképek vezetik be, majd ezt követi Kassák legszebb, hozzájuk leginkább közelálló költeményeiből egy csokorra való. G. Komoróczy Emőke Kassák pályaképéről ír tanulmányt; valamint részletesen feldolgozza a kassáki életmű körül kialakult vitákat; fel-

mutatva, hogy Kassákat a pártállami időszakban nemcsak mellőzték, hanem folyamatosan támadták is – nem csupán „érthetetlennek” bélyegzett formanyelve, hanem elsősorban „embernevelő” programja miatt. Hiszen ő valóban hitt és teljes szellemi vértetében küzdött azért, hogy az élet „alulra szorítottjai”, a munkások, a kultúra által az emberméltóság, az emberhez illő öntudatos élet részeseivé lehessenek.

Az *Így vagyunk együtt* c. részben az egykori Kassák-körösök (Déry Tibor, Heimer Jenő, Justus Pál, Kiss Ferenc, Komlós Aladár, Lengyel József, Palotai Boris) emlékező írásai kapnak helyet; őket azok követik, akik már az idősebb Kassák vonzaskörébe kerültek (Földeák János, Kárpáti Kamil, Vészi Endre); majd az 50/60-as évek idején a „számkivetettségében” osztozók (Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Rába György, Szécsi Margit), végül az akkoriban még fiatal – a Mestert már csak hírből ismerő – tisztelői (Kovalcsik József, Lezsák Sándor, Mezey Katalin, Oláh János, Szervác József stb.). Ez után a klubtagok főhajtása következik; ki versben, ki prózában tesz tanúságot a Mester életművének máig ható sugárzásáról. Így tehát Kassák szellemi örökösei valóban mind „együtt vannak”, bizonyítván, hogy bármennyire igyekezett is a kultúrpolitika elhomályosítani az ő valódi jelentőségét, hatósugarát, lázadó és lázító személyiség-ereje áttörte a homályt, s ma is él.

Az antológia zárórésében (*Már-már itthon*) kap helyet Tamási Lajos portré-remeke (*Kassák temetése*), Major Ottó írása (*Kassák mindenkié*), valamint Benke László költői prózája (*A méltóság felkelése*), amelyben „sorsos testvéreit” lobogó zászlójuk alá invitálja: „Jöjjetek ki házatok kapuján s mezítelen arcunkat mutassuk meg... / Jöjjetek a rokonság és barátság sugarával a szemetekben, / jöjjetek úgy, mint akik benső törvény szerint mozdulnak / s érzik a cselekedet ízét, amit maguk kívántak...” S hozzáteszi még: „Mi Kassák nyomán menetelünk”, hiszen költészetével ő mutatta meg a munka méltóságát testvéreinek. Arra int: megérett az idő, hogy a történelmi hazugságra (és rosszul egybeforrnt csontokra) épülő rend összeomoljon.

Bokor Levente, a Klub egyik nevezetes filozófus-költője (aki évtizedeken át hallgatott esztétikai-filozófiai stúdiókat a József Attila Szabadegyetemen, s akinek *Föltétlen elégiák* címen jelent meg műhelyfüzete 1978-ban) többszóteles kompozícióban (POP-TANÁCS – ÜLÉSSZAK) jeleníti meg az OMK kedd-esti összejöveteleinek légkört, ahol – a kemény viták ellenére – mindannyian oldottan, barátságosan közösen keresték a gyógyírt a „beteg világ” bajaira. „Szükségünk van levegőcserére” – érezték mindannyian, hiszen fulladoztak a változtatni-nem-tudás, a társadalmi lefojtottság, gúzsba-kötöttség kényszerzubbonyában. Eközben felismerték: „a szellem napvilága” megilleti őket is – nem hagyhatják magukat eltiporni! Így lettek egyre mélyebben szolidárisak a peremre-szorítottak, a napfénytől megfosztottak, a kilátástalansággal megbéklyózottak, az emberi életfeltételekből kiszorultak széles táborával.

Tamási Lajos válaszai ezekre a problémákra világos útmutatást jelentettek számukra; s aki nem volt kifejezetten lázadó alkatú, az igyekezett a *szemlélődő – megfigyelő* pozícióban megmaradni (mint maga Bokor Levente is): „Meggzoktam én, hogy folyvást építék / a nálam szebb is tőlem izmosul / másnak vagyok csak csontrendszerre / s a húsból kibújni nem tudok”. Hiszen mindenki megpróbálja „túlélni” ama döbbenetes hazugság-halmazt, amely körülvézi őket – leginkább épp ’56-tal kapcsolatban. A „munkáshatalom”-nak becézett állam épp a munkásokat tartja rabszolgasorban, még a véleménynyilvánítástól is megfosztva őket; s a „részigazságok” sora maga alá temeti az Igazságot (ami egyedül Istennél van). Csakis a Művészet ad/hat/ valamelyes útbaigazítást a számtalan paradox situációba: segít felismerni a Lényeket. Ezért ő a Művészetbe kapaszkodik, amit életforrásnak tekint a maga és mindazok számára, akik szeretik és érteni próbálják azt (Bokor Levente *Pentaton* c. szövegét Tamási emlékének ajánlja).

Tamási Orosz János, aki ebben az időszakban szintén gyakorta járt a Klubba (Benke László meghívására), még eleven és pezsgő vita-légkört talált itt. „A kortárs irodalom igazságtalanul 2. és 3. vonalba száműzött

rétege” járt ide a törzstagokon kívül, akiket Benke, a Klub akkori irányítója hozott el ide: Buda Ferenc, Baka István, Lezsák Sándor, Utassy József. Ennek akkor a mindkét irányba ható ismeretség- és barátságkötés szempontjából volt nagy jelentősége; de ma, visszagondolva, különleges személyes értelmezéseket is kereshetünk” Benke életművében, verseiben. Ma már, évtizedek távlatából, világosan felismerhető, „mekkora mulasztást követ el a mindenkori hatalom, amikor elengedi, vagy nagyon szorosan próbálja fogni ’értelmiségi holdudvarát’. A 80-as évek ’hatalmi ágá’ gyanakvással, ellehetetlenítéssel kísérte nemzetért, népért aggódó szószólóit, akik pedig soha nem feledték: honnan jöttek, kik mellett kell kiállniuk”. A nép fiai „a legsötétebb időkben is felemelték szavukat az elesettekért, a tanyák, gyárudvarok világának népéért. Ahogyan Tamási is – nem véletlenül fogadta tanítványaiul azokat, akik ugyanezt vallották – tették”. A *hűség* költői voltak egy árulással, besúgókkal teli korban (Tamási Orosz J.: A 70-éves Benke L. köszöntése az Írószövetségben, 2013).

A pártállam eresztékei ekkor már valóban recsegték-ropogtak, s 1988-ban kezdetét vette az a folyamat, amelyet rendszerváltásként tartunk számon. Csakhogy a változás nem egészen azt hozta, amit a nemzet, a nép remélt tőle – az életkeretek már 1989/90-ben felbomlottak, százezrek kerültek az utcára; az ellehetetlenült gazdasági viszonyok közepette többé álmodni sem lehetett a „demokratikus” társadalmi rend kialakításáról, s a kultúra ügye egészében „ebek harmincadjárja” jutott. „Munkásművelődés”-ről már rég nem esik szó, sem a munkásság emberi emancipációjáról – legfeljebb a szakmatanulás anyagi hasznáról. A megváltozott világ megváltozott körülményei között az OMK elvesztette eredeti funkcióját, de a keretek azért fennmaradtak. 1989-ben *Halász* Imre – egyik törzstag, maga is igényes költő – vette át a klub irányítását.

Még ebben az évben megjelent az *Oly sok viszály után...* című ’56-os antológia; majd 1991 szeptemberében Cseres Tibor, az Írószövetség akko-

ri elnöke közreműködésével Fekete Gyula – Kuczka Péter – Molnár Zoltán – Varga Domokos, valamint Tamási Lajos a Fővárosi Bíróságon bejegyeztette a Móricz Zsigmond Alapítványt; de a Hét Krajcár Kiadó létrejöttét (1993) Tamási Lajos már nem élte meg (1992. novemberében halt meg; a Kiadó első könyve – *Hazatérés* – az ő verseinek gyűjteménye volt).

Az OMK – Halász Imre javaslatára – felvette az ő nevét, s minden kedden este egy-egy Tamási-vers elszavalásával kezdték a beszélgetéseket. Maga a munkásotthon is átalakult, s a Csepel Művek összeomlásával értelmét veszítette az „olvasó munkás” fogalma is. Mára már egészen átformálódott a klub összetétele: Stancsics Erzsébet és Szántai Sándor szervezésében, majd Lengyel Géza tanár vezetésével inkább a középszintű értelmiség közösségi, igényes szórakozásának, művelődésének színtere lett. Tamási verseiből továbbra is felolvasnak minden klubesten; emlékét, nimbuszát azóta is őrzik – egyéniségét, segítőkész emberi magatartását tisztelet övezi ma is. Nem véletlenül örökítette meg így Benke *Sírbeszéd* c. versében továbbra is: „Mit is írhatnék az ő fejfájára? / Mesefából faragott rakétája / fénynél sebesebben röpítette / porból e költőt a mennyországba”.

2. A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ IDŐSZAK „ÁLLAPOTRAJZA” BENKE LÁSZLÓ SZOCIOGRAFIKUS ÍRÁSAIBAN

Gyalogos riportok
(Hét Krajcár Kiadó 1995.)

A rendszerváltás rövid ideig tartó eufórikus időszaka múltán Benke László élete is gyökeresen megváltozott: munkanélkülivé vált (sok-sokezer munkástársához hasonlóan); családi élete összeomlott; Tamási halálával elvesztette szellemi mentorát. Szegényen tengődve, mégis volt ereje továbblépni az addigi úton, anélkül, hogy elveiből-eszméiből bármit is feladott volna. Jární kezdte az országot, ideértve a hajdani Nagy-Magyarország levágot területeit is, s elvegyülve az „egyszerű”, talajt vesztett munkás-emberek világában, feltérképezte a megváltozott viszonyokat s azok hatását az emberek életformájára, szemléletére, az új viszonyok között körvonalazódó célkitűzéseikre. Sok jót és sok rosszat tapasztalván, élményeit rövidebb-hosszabb riportokban, szociográfiai írásokban örökítette meg, amelyeket aztán kötetbe gyűjtve kiadott a népi értelmiség által támogatott, maga-szervezte Hét Krajcár Kiadónál. *Az Olvasóhoz* intézve *Bevezető* szavait, hangsúlyozza: érte, miatta járta az országutakat (hol gyalogosan, hol autóstoppal, hol buszon), *neki* akarja megmutatni hazánk sebeit, *őt* akarja buzdítani, hogy a nemzet leromlott állapotából mielőbb kiutat keressen, s ne adja át magát a letargikus semmittevésnek. Igen ám! – de merre van a „kiút”? Erre vonatkozóan egyelőre magának az írónak sincs reális elképzelése.

Csupán annyit tud: „Amerre a mindenünnen kikopottak munkát találnak és dolgoznak, amerre nem gyűlölködnek az emberek, amerre nincs ekkora különbség gazdagok és szegények között, amerre hisznek, szeretnek, jókedvűen énekelnek.” Úgy érzi: ő maga is sokat profitált szerzteágazó útjain – újratanulta a hazaszeretetet; s felismerte (különösen Erdélyben, a

Felvidéken), hogy halaszthatatlanul össznemzeti összefogásra van szükség, ha hazánkat újjá akarjuk teremteni a totális diktatúrák évtizedei után. A móríci hagyomány szellemében „országjáró” körútra indulva a század utolsó évtizedében – az autócsordák világában – örömmel fedezi fel, hogy „gyalogolni jó” még most is. Tisztában van vele: hiteles képet egy korról csak az adhat, aki „alulnézetből” (is) ismeri, aki az ún. „egyszerű emberek” világában elvegyülni képes.

Benke László kötete tudatosítja bennünk, hogyan vonul(t) át a történelem – most is, mint mindig – a kisemmizettek, az alulra szorítottak feje felett. A riportok, útirajzok az 1990-1995 közötti időszakban készültek, jó részük már megjelent különböző lapokban (*Új Magyarország, Ring, Lyukasóra, Magyarok Világlapja* stb.). A szerző elsősorban arra volt kíváncsi, miként élte meg a rendszerváltás folyamatát a nép – városon és falun, határon innen és túl? Kinek milyen változást hozott az életébe az a fordulat, amelyre mindannyian vágytunk, amelyet közös akarattal hajtottunk végre, de amely sokkal több „szennyet” hozott felszínre, mint valaha képzelhettük.

Útnak indult tehát a móríci hagyomány szellemében, s követve a 30-as évekbeli munkás- és parasztszociográfiák alapelvét (valóságismeretet adni a tömegeknek! – hogy védekezni tudjanak az ellenük irányuló hatalmi manipulációkkal szemben), feltérképezte az ország siralmas állapotát. Kassák szociografikus regényei (*Angyalföld, Napok, a mi napjaink, Munkanélküliek, A telep* stb.), s a vele szoros kapcsolatot tartó felvidéki „Sarlósok” (Balogh Edgár, Murányi-Kovács Endre, Peéry Rezső, Szalatnai Dezső stb.), valamint a *Szegedi*, illetve *Erdélyi Fiatalok* (Buday György, Hont Ferenc, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula – Böződi György, Kacsó Sándor, Méliusz József, Szabédi László stb.) példája lebegett szeme előtt; s egy alulról jövő népi-nemzeti összefogás létrejöttében reménykedett. Persze ennek akkortájt nem volt semmiféle realitása – de ez mit se von le tényfeltáró munkája értékéből. Legalább megörökítette ennek a kínkeserves, reményekkel s kudarcokkal teli időszaknak a reális képét, s tudatosította bennünk: hol rontottuk el (ismét) a Jövönket?

Gyárak útvesztőiben bolyongva kereste hajdani sorstársait, „munkára és emberi méltóságra” tanító Mestereit, s talált helyettük „omlást, rontást, pusztulást, becsapottakat, sok szemetet, üres csarnokokat, eladott lelkeket és eladott üzemeket. Gyarmatosítókat, cinkosaikat és kisémmizetteket”. Angyalföldön, a Váci úton, Kőbányán, Csepelen ugyanaz a kép fogadta: az egykor életkedvtől, vidám munkazajtól eleven műhelyek kihaltak, „a legtöbb gép üresen magába roskadva hallgat”. A volt „szakik” százával-ezrével utcára kerültek, „gyorstalpaló nyugdíjasok” lettek; a legjobb munkaerőket szélnek eresztették, de a gyér tudású, tunya és lelkiismeretlen „Olcsó Jánosokat” megtartották. A jól működő üzemeket elkótyavetyélték, esetleg bővli áruk gyártására alkalmas „káéfték”-ké szervezték át. A többit feloszlatták, szétdúlták, kiürítették; a rozsdás roncsok között szomorúan dudál a szél.

Az író a lehangoló kép háttérében rejlő okokat is feltárja: a leépülés valójában már a Kádár-korszak utolsó évtizedeiben elkezdődött. „Csepelen ugyanúgy, ahogyan az angyalok földjén, hagyták leromlani, összedűlni, elavulni” az üzemegységeket; a veszteséges vállalatokat már réges-rég fel kellett volna számolni. No de ki felelős mindezért? A dolgozók? – akik egyre fogyó reménnyel néznek sorsuk elé: „Nem tudunk tájékozódni, összezavartak bennünket! /.../ Azok akarnak kapitalizmust csinálni, akik elrontották a szocializmust is?” – A pécsi uránbányászok helyzete sem vigasztalóbb, mint a pesti munkásoké. 1994 decemberében a kormány döntést hozott: a Mecsek-uránt 1997 végéig fokozatosan fel kell számolni. Így hát a legjobb munkaerők (innen is) elmenekültek már. Az író kínban fogant humorral állapítja meg: „Hatalmas munkával, ha majd betemetik, kiírhatják a fejfájára: élt 40 évet. Érdemes volt megnyitni a sírt?”

Faluról falura járva sem tapasztalt derűsebb viszonyokat. Szülőfaluja, a Somogy megyei Újvárfalva (korábbi nevén Vrácsik) a többi kistelepüléshez hasonlóan egyre kopárabb és kihaltabb. Pedig gyönyörű természeti környezetben virágzott hajdanán! tündöklő kis házsorait már a '70-es évek elején szétzilálta a „faluközpontosító” ostoros akarat, azóta egyre fogy a

néesség, a valaha takaros-szép házak omladoznak. Ma alig 300 lakosa van a falunak; iskola nincs benne. Gázvezeték sincs. Mind több a cigány, s nem ők „idomulnak” a kulturált(abb) életet élő magyar lakossághoz, hanem fordítva. Az Ormánság képe még lehangolóbb, hiszen ott már a század eleje óta pusztít az „egyke-járvány”. Gazos, parlagon hagyott földek, rossz utak, dülöngő kerítések, mellbevágóan sivár elmaradottság – bűzlő kocsmák, munka nélkül tébláboló emberek. A kárpótlási jegyeket csak kevesen tudták hasznosítani; hitelt nem tudnak felvenni, mert nincs mire. A dolgozni szerető (és akaró) gazdák háborognak: „nem lett volna szabad szétverni a tsz-t, szélnek eresztteni a népet, hogy csak menjen, ki merre lát” (*Ormánsági jajkiáltás*).

Gyalogos riporterünk bejárja a szomszéd országok magyarlakta területeit is, „a föld alvó lelkét” lesve-figyelve (*Határon innen és határon túl*). Kitűnő érzékkel mutatja fel a cseppben a tengert: az emberi sorsok tükrében történelmi ellehetetlenülésünk folyamatát. A XX. század derekán „malenkij robot”-ra hurcoltak, a tőlünk kitelepített svábok, a Szlovákiából kiűzött magyarok sose gyógyuló sérelmei s a napjainkban Erdélyből, Kárpátaljáról, a volt Jugoszláviából hozzánk menekülők (magyarok és nem magyarok), a Reménység Szigetén magukat meghúzó, „országok útján” kóborló-batyuzó tízezrek nagy népvándorlása egyaránt azt sejtetik: a Dunátájon soha sem lesz béke. A sebek újra és újra felfakadnak, a történelmi emlékezet nem felejt...

Miért nem váltak be a „rendszer váltáshoz” fűzött reményeink? – erre a mindnyájunkat gyötrő kérdésre is választ kapunk az írásokból. Rég-elkopott s mégis mindig újraelédő mechanizmusok működnek itt. Maguk az emberek sem „hibátlanok”: a többség szívesebben él az állam-apuka gyámsága alatt, életét apró segélyekből, könyöradományokból tengetve, mintsem keményen megfogná a munka végét. Sokan felülnek mindenféle trükkös csábígéretnek, amit a mesebeli meggazdagodásról fecsegnek nekik, s aztán keservesen élük meg a csalódást: kifosztották őket. Mindenki hagyja széthullani azt, ami már amúgy is szétesett; de arra csak kevesek erejéből

futja, hogy a régi értékeket védjék, netán (új) értékeket állítsanak – amelyek segítségével az élet újjáteremthető lenne (*Bűnök és bűnözők*).

Benke László riportjain átsüt az ország s a benne élő emberek szeretete. Jártában-keltében megfordult Tizsacsécsén, Balmazújvároson, Orosházán, ahol Móriczra, Veres Péterre, Darvas Józsefre emlékeznek; a Garadna partján gyönyörködik a haltenyészet bőségében, a Bükk-hegység szívében „gyógyító Bükkszentkereszt” levegőjét élvezi. Boldog, hogy a Hortobágyi Alkotótábor 16 európai országból és Japánból összesereglett festői mennyi szépséget, gazdagságot halmoznak fel, egyetértésben munkálkodva. „Sohasem volt ekkora, lélekből fakadó szükség békére, barátságra, a sajátosság és a különbözőség tiszteletére. Emberszeretetre” – írja. Annak is örül, hogy van mit kínálnunk az ide látogatóknak: a Viharsarok „ékszer-szép Gyulája” a Fehér-Körös partján, világhírű gyógyfürdőjével és Kohán-émlékmúzeumával, a Balaton parti Keszthely a Festetics kastéllyal, a Major-múzeummal, a táj rendezettségével messzi földről csábítja-csalogatja a látogatókat; boldogok és elégedettek lehetnének. Ha...

Ha nem lenne az ezerfelé húzó viszálykodás. Ha össze tudnánk tartani, ha nem „győzni” akarna mindenki, bármi áron, *egymás ellenében*, hanem egymás javát nézve keresnénk az együttműködés lehetőségeit... De sajnos, nem tudunk. A Pénz és a Hatalom akarása (Nietzsche) megszédítette-elkábitotta a mohó új urakat.

Olyan ez az ország, mint a széthullott, egymással ellentétes irányba induló, egymás útját keresztező, egymás ellenségeivé váló családok otthona. Ady jóslata (*Szétszóródás előtt*) máris beteljesült: „szétszóródtunk az országban, világban”. Van-e, lesz-e még annyi maradék erőnk, hogy újrászöjjük a felbomlott, szétszakadozott élet-szöttest? – teszi fel a kérdést az író önmagának s nekünk mindannyiunknak.

A szembenállásra, a merev totalitárius struktúrák megbontására, börtön-falaink összetörésére volt erőnk – de az építésre már, úgy látszik, nem futja. Elfáradtunk, „kivéreztünk”; a rendszerváltás lázas eufóriája ernyed letargiába torkolt. S most már (újra) védtelenül és tehetetlenül szemléljük,

mi történik felettünk, nélkülünk, sőt ellenünk. A Hatalom (újra) kezd személytelen gépezetté válni. Az alulra szorultak, a változások kárvallottjai, az utcán élők, a nyomorgók százezrei csendes megadással, depresszióba süllyedve veszik tudomásul: bezárult előttük az Élet Kapuja. Senki nem tördök azzal, mi lesz velük – legfeljebb a szükségkonyhán ebédet osztanak nekik. Úgy tűnik: a történelem ismétli önmagát; az ötvenes évek kísértete jár köztünk. Csak most vér nélkül, gazdasági eszközökkel fojtogat bennünket...

Benke László tehát a magyar irodalomban oly gazdag, már a 30-as években kivirágzó szociográfiai hagyományt felfrissíti saját ezredvégi tapasztalataival. Kassák – Móricz – Veres Péter – Nagy Lajos remekműű irodalmi szociográfiái után és mellett sokat tanult a falukutató mozgalom szenvedélyes alkotóitól (Féja Géza, Szabó Zoltán, Kovács Imre stb.) és Kassák proletár-szociográfiáinak szemléletéből. Életszerű hitelességgel tárja elénk a magyar valóság megrázó – ugyanakkor reményt /is/ sugárzó képeit.

Varga Domokos – aki Tamási halála után Benke „atyai pártfogója”, végtelenül tisztelt és szeretett mentora lett – a kötet *Fűlszövegében* nagy szeretettel, elismeréssel méltatja országjáró pártfogoltja művét. De magát a szerzőt is, aki „fáradtságot nem kímélve ment a maga útján, ment a két rossz, bütykös lábán, ebek harmincadjára került gyárakba, halálra ítélt bányákba, jajongó falukba, ment Tiszántúlra és Dunántúlra, trianoni határon túlra, emberek közé, magyarok közé, testvérek közé. Mert őt, a bütykös lábú, szívű, kesernyés mosolyú vándort régi ismerősnek, jó barát-nak fogadták el mindenütt, sőt gyakran még családtagnak is, édestestvérnek, aki előtt az első szembenézésre megnyíltak a sorsok, a szájak, a szívek. Így született ez a minden ízében igaz, minden szavában hiteles és izgalmas híradás az utóbbi néhány esztendő magyar valóságáról, amelyben nyakig benne éltünk és élünk, s amelyről mégis oly fájdalmasan keveset tudunk. Benke László könyve az első teljesnek mondható körképet tárja elénk ezekről az időkről, az *éleskanyar* éveinek a maga kínjára maradt, tétován talpaló magyarságáról”.

Azóta már Varga Domokos is távozott az élők sorából; s a nemzet megmaradását szolgáló gazdag életművének gondozását a Hét Krajcár vállalta magára. Tiszta szavú, életes, az irodalmi szociográfia és a szépirodalmi alkotások körébe tartozó műveit ma is szeretik, keresik és olvassák az emberek; hiszen sugárzik belőlük a család, a magyar nép sorsa iránti felelősségvállalás, olthatatlan szeretet. Az '56 utáni bebörtönzésekor írt *Kutyafülűek* – amely először a 60-as években jelent meg – többszöri kiadásban, immár 100 000 példányban fogyott el, s ma is veszik, a *Ritkaszép népmesékkel*, *Édesanyám sok szép szavával* egyetemben. Az ő művei tartják életben anyagilag ma is a Kiadót. „Ugyanolyan nagy szükségünk van Varga Domokos könyveire, mint Tamási Lajos költészetére” – írja Benke László, aki ma már úgy érzi: e két „tisza ember” mellé azért rendelte őt sorsa, hogy megtanuljon eligazodni a földi tereken. „Tamási, majd Varga Domokos nélkül íróként, költőként, kis könyvkiadóként nyilván nem is léteznék./.../ És ez kimondhatatlan nagy ajándék. Ennyire fontos a *lélek* az ember életében” (vö.: Bozók Ferenc interjúja B. L.-val – i.m. 265/66.o.).

*

A rendszerváltás felemás volta, a néptömegek szempontjából azt is mondhatnánk: kudarcra nagyon megrázta Benke Lászlót. A csalódás, keserűség, a régi-új MSZP kormányra kerülése 1994-ben, saját állástalansága meglehetősen letaglózta; egyre inkább úgy érezte: '56 szellemét inkább meggyalázta, semmint újjáélesztette már a demokratikusan választott MDF-kormány, s ami most következik: az szegényteli vereség. Hát soha nem győzhet a „szegény magyar nép” – akkor sem, ha ő vívta ki a szabadságot? De kinek kapartuk ki a gesztenyét? Sajnos, ma már – évtizedek távlatából – végérvényesen elmondhatjuk: a rendszervált/ozta/ás valóban nem sikerült.

Benke László nem felejtette el, amiről Tamási annyit beszélt neki, amit maga is lépten-nyomon tapasztalt munkástársai és az írók körében, akik (bár minden módon megalázva, elhallgattatva, sokan börtönükből szaba-

dulva) túléltek '56-ot, s annak eszméihez (nemzeti függetlenség, demokratikus hatalomgyakorlás, írói szabadság stb.) hűek maradtak a diktatúra éveiben is. Egyre világosabban látta (és látja ma is): '56 szellemét, követeléseit újra kell/ene/ éleszteni; fel kell/ene/ támasztani – a mindenkori „megszomorítottak és megalázottak” jogos szemszögéből tekintve rá. Ezért a 40. évfordulóra (amelyről az MSZP – SZDSZ - koalíció igyekezett megfeleledkezni) egy megrendítően szép, kivitelében is impozáns, kis alakú, fekete-piros színével feltűnő antológiát adott ki a Hét Krajcár Kiadó (VÉRREL VIRÁGZÓ; 40 magyar költő versei 1956. október 23. tiszteletére).

A kis kötet nem emlékkerseket tartalmaz, hanem a költők – jórészt korabeli – alkotását fogja egybe: így együtt, „csokorban” idézve meg a forradalom tragikus heroizmusát, a nemzet vérbe fullasztott reményeit, '56 szellemének a rendszerváltást is átható, inspiráló sugárzását. Az antológia bemutatása az Írószövetségben (1996. okt. 24-én) forró hangulatot, régi emlékeket kavart fel; egykorú hangfelvételekről életre keltvén a 40 év előtti események szellemét is. Elhangzott Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* emblematikus költeménye, a szerző eredeti interpretációjában (ahogy annakidején, okt. 29-én a rádióban). Nyugodtan mondhatjuk: az évfordulót ünneplő számtalan emlékező kiadvány mellett e kis kötetből megismerhetjük az egykori korhangulatot, az emberek reményeit és küzdelmeit; megismerhetjük azt a tengernyi szenvedést, amit az un. „50-es évek” okoztak népünknek, s azt az iszonyatos megtorlást, amely az orosz tankok bevonulását követte. A történelmi árulás árán megerősített bolsevik uralmi rend eltaposta, vérbe fojtotta a lázadás csíráját is, s kétségbeesett hallgatásba, majd teljes amnéziába süllyesztette a nemzeti emlékezetet.

A könyvecskét Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról*, híres-”hírhedt” költeménye nyitja, amely a zsigerekig hatoló, metsző pontossággal fogalmazza meg mindazt a gyötrelmet, amit az '50-es évek jelentettek nemzetünknek. Az *első* ciklusba (*Hol zsarnokság van*) azon versek kerültek, amelyek a forradalom kirobbanását közvetlenül megelőző időszak félelmetes

atmoszféráját, a megkínzottak jajszavát, a kifosztott nemzet keserű lázadását örökítik meg (*Benjámín László, Csanádi Imre, Gérecz Attila, Kárpáti Kamil, Kuczka Péter, Nagy László, Tamási Lajos, Tollas Tibor, Tóth Bálint* művei). A második ciklus (*Felmutatjuk véres fejünket*) magukat az októberi lázas eseményeket, a forradalom kétségekkel s reménnyel teli pátoszát, a halálra szánt küzdők bátor helytállását mutatja fel (a fenti költők mellett itt új neveket is találunk: *Buda Ferenc, Eörsi István, Dékány Károly, Fáy Ferenc, Jobbágy Károly, Kassák Lajos, Képes Géza, Lakatos István, Márai Sándor, Sinka István, Sipos Gyula, Szabó Lőrinc*). A harmadik cikusból (*Nincs irgalom*) a véres megtorlás kínzó gyötrelme, a letaglózott nemzet fájdalmas segélykiáltása, az elhurcoltak, bebörtönzöttek panasza és néma szembeszegülése, a hazájukból elmenekültek lelkipurdalással teli gyásza árad felénk (itt új nevek: *András Sándor, Csoóri Sándor, Fodor András, Fónay Jenő, Krassó György, Mészöly Dezső, Sulyok Vince, Szepesi Attila, Zs Lóránt, Zelt Zoltán*). Végül a *Túlélők* ciklus mint tompa gyászmise zárja a kötetet. Itt a forradalom néhány hajdani szereplője mellett elsősorban azok kapnak szót, akik – életkoruknál fogva – még nem ve/he/ttek részt a harcokban, de költészetük kegyelettel őrzi '56 emlékét (*Bella István, Benke László, Döbrentei Kornél, Kiss Benedek, Kiss Dénes, Nagy Gáspár, Utassy József*). *Faludy György* 25 év messzeségéből vádlón tekint vissza a forradalmat vérbe fojtó, Nagy Imrét és társait sírba küldő, ezeket eltaposó gyáva és alattomos „helytartó”-ra, aki „Haynaunak” indult, de aztán némileg „megszelídült” az évek során (*Egy helytartóhoz, 25 év után*).

A kötetet lapozgatva felfakadnak újra a vérző sebek, s szinte megperzsel bennünket a kérdés: ennyi véráldozat, ennyi erő és állhatatosság, ennyi tiszta szándék és nemes akarat miért nem (volt) elég ahhoz, hogy a negyven évig tartó tetszhalálból végre feltámadjon a nemzet, s méltósággal vegye kezébe sorsa irányítását? Ez a gyászkeretbe vont, apró formátumú emlékkönyv eleven mementó: hogy a rabság évtizedeit soha ne feledjük, s tudjuk, hogy a „Fenevad” most sem alszik. Ha nem vigyázunk: újabb rabságba esünk (még ha cellánk pénzzel lesz is kipárnázva).

A kis könyv dokumentatív értékű: ha nem is prózában, de a versek egymásutánjában szociografikus hitelességgel „elbeszéli” mindazt a szenvedést, amit népünk átélt a rabság éveiben; s felcsillantja a reményt: hátha lesz még „feltámadás”! Talán lesz még valamikor független Magyarország, s kis hazánk (amelyet Trianonban szétszabdaltak) megéri, hogy békességben éljen egykor elcsatolt országrészeivel, s szabadon alakítsa legalább kulturális kapcsolatait „szomszédos” nemzetársaival a Kárpát-medencében. 1996-ban még reménykedtünk ebben – ma már egyre kevésbé. (A kis könyvet a Hét Krajcár 2006-ban újra megjelentette, további 10 költő verseivel bővítve).

És hirtelen leszáll az este – Öregek menedéke, 2003

Benke László egyik legmegrendítőbb könyve az édesanyja halálát megörökítő, egyúttal az öregedő-pusztuló Magyarországot elsirató, ugyanakkor hiteles szociográfiaként /is/ olvasható, líraian megformált halotti búcsúztatója. Az író saját legbenső érzéseit, gyötrődéseit fedi fel előttünk beteg édesanyja kálváriája (az öregotthonok világában való hanyattatásai) kapcsán; ugyanakkor szépítgetés nélkül feltárja ápolási intézményeink s az elfekvők elhagyatottságát, lepusztult kietlenségét, léleknélküliségét. Ő végül is kiemeli anyját ebből a társadalmi infernóból, hazaviszi édes otthonába, s végső pillanatáig mellette marad – de mi lesz a sok-száz, sok-ezer haldokló öreggel, aki lelki vigasz nélkül, teljes magányban, elhagyatottságban kényszerül befejezni életét? Hol vannak a szerető családok? Hol a gondoskodó hozzátartozók? Hol vannak a jól képzett ápolók? Egy társadalom kulturális szintjének, emberségének fokmérője, hogyan gondoskodik betegeiről, az életből távozó tagjairól. Mi legyen azzal a sok-sokezer, időotthonban, elfekvőben hosszú éveken, akár évtizedeken át haldokló öreggel, akiről nincs ki szeretettel gondoskodjon? Kinek fontos az ő életük? Istennek igen, de melyik öregotthonban oldják meg a betegek lelki gondozását?

A Batthyány Strattman László Idősek Akadémiájának alapítója és köz-tisztelettől övezett állandó előadója, dr. Iván László gerontológus profesz-szor e szavakkal ajánlja az olvasók figyelmébe Benke László könyvét: „üzenet lélektől lélekig, öregekről és fiatalokról, a jövő idősödőinek, istenhívóknak és hitetleneknek, szegényeknek és gazdagoknak, a várako-zóknak és az elköszönőknek, kicsiknek és nagyoknak, hazaszeretőknak és világpolgároknak, egyszóval élőknek és holtaknak”.

A könyv mélyen lírai, személyes vallomásként is olvasható, hiszen az író magát is megrendíti, elkéséi az a riasztó „kórkép”, amelyet a magukra hagyott öregek körében tapasztal. Legbenső, legrejtettebb érzéseit is felfedi előttünk édesanyja és a többi gondozott lelki elárvulása kapcsán, miköz-ben a „megfelelő” otthont keresik (a terep Somogy megye, de országszerte nagyjából hasonló a kép.) Lelkifurdalás győtri amiatt, hogy „tudós” báty-jával nem tudtak más megoldást találni, minthogy „beadják” idős édesany-jukat a kaposvári Pannon Mentő Kht. szociális otthonába. Hiszen mind-kettejük családja szétesett, nem volt, aki az édesanyáról gondoskodni tudott volna. Azonban – megtapasztalván az ottani viszonyokat – mindent megtesz azért, hogy végül mégis „kimenthesse” őt onnan. Megkönnyebbült szívvel gondol arra, hogy édesanyja végül mégis a saját otthonában tölthet-te utolsó idejét, köszönhetően fia elvált feleségének, aki saját anyja gondo-zása mellett elvállalta volt anyósáét is. Ott halhatott meg, ahová sóvárogva visszavágyott, kisebbik fia gondoskodó szeretetét érezve, aki a végső pillanatokban vigasztalóan ott volt ágya mellett. Képzletben odavarázsolta az egész családot is: „Itt vagyunk mindannyian... Jóska is, apánk is. Most itt vagyunk, aztán ott is együtt leszünk. /.../ Eljönnek mind, akiket szeretsz... unokáid, dédunokáid, barátaid, testvéreid, a nagyszülők...” A haldokló – mintha mindent megértett volna – csendben kilehelte lelkét. Fia megren-dülten fogta le a szemét: „Milyen hirtelen leszál az este! /.../ Köszönöm, édesanyám, hogy legalább utolsó óráidban Veled lehettem...” Ekkor döbrent rá arra: „Az élők nem nyugszanak. Mert hibát hibára halmozunk egymás ellen és magunk ellen. Széthullunk. Széthullik közösségünk, csalá-

dunk, nemzetünk. Részeinkre hullunk mi magunk. És halálig teljes életre szomjazunk”.

Mindössze három hónapot töltött az édesanya idegenben, de e három hónap elegendő volt mégis arra, hogy fia kívülről-belülről megismerje az öregothonok életmódját, az oda kényszerült idősök lelki szenvedéseit. El-elbeszélgetett a lakótársakkal, a szomszédos szobák lakóival, s rádöbent, milyen mérhetetlenül kiszolgáltatottak, főként pénztelenségük miatt. Kis nyugdíjuktól éppen csak a térítési díjra futja (vagy még arra sem), és semmi nem marad arra, hogy kissé elviselhetőbbé, változatosabbá tegyék mindennapjaikat. Többségük a szeretethiányos léttől is fuldokol, családjuk-gyermekeik nemigen akarnak tudni róluk.

Benke László több intézményt is felkeresve, jót is, rosszat is tapasztal, s végül leszűri a mindenütt érvényes tanulságot: a „túl mohó” (lakásra éhes) fiatalok idejekorán megfosztják idős szüleiket otthonuktól, akik az öregothonban ételt-italt, gyógyszert, ápolást megkapnak ugyan, de az „idegenek” között, szeretetre éhezve boldogtalanul vergődnek. A „szomorú, vigaszra szomjazó lelkek” csak Isten kegyelmében reménykedhetnek, hiszen a legkedvesebb családtagok hiányát, odafigyelő jelenlétét senki és semmi nem pótolhatja. Az otthonban – bár társaságban vannak – önnön magányuk foglyai, ezért többnyire atomizálódnak az itteni közösségek is.

A megható, érzelmileg telített leírások (egy-egy gondozott sorstörténete, az együttélés problémáinak feltárása stb.) a szárazabb, adatközlő, tárgyias részletekkel váltakoznak – ez teszi a kötetet szociografikusan is hitelessé. A közhasznú társaságok és betéti társaságok (kht., bt.) formájában működött otthonokba a módosabb öregek jönnek. Nekik esetleg ún. apartmanra is telik, zsebpénzük is marad a nyugdíjuktól. Itt szépen felszerelt, olykor luxusholmikkal is ellátott közösségi helyiségek (társalgó, TV-szoba stb.) vannak, rehabilitációs nővérek, mentálhigiénés csoportok gondoskodnak testi-lelki egészségükről – a családot azonban ez sem pótolja. Kaposvár zöldövezetében a *Liget Otthon* Kht. olyan, mint „egy nagy család” otthona, csodálatos parkban, kényelmes, korszerű, ízlésesen berendezett lakrészek-

kel, a személyzet valóban szívvel-lélekkel végzi munkáját. Az igazgató mégis úgy véli: ha az állam szakmának tekintené az otthoni ápolást, s elfogadható bért fizetne a szociális gondozóknak, talán könnyebben meg lehetne oldani az idősek házi ellátását, hasonlóan ahhoz, ahogy azt Európa fejlettebb országában teszik.

Az író maga is úgy látja: a társadalomnak nem egyszerűen „gondoskodnia” kell/ene/ az öregekről, hanem az otthoni ellátáshoz-ápoláshoz szükséges segítséget kell/ene/ megadnia a családok számára. Ehhez persze a mai családok szemléletének is meg kell/ene/ változnia, felismerve, hogy ők maguk is felelősek öregeik sorsáért. „Miféle anyák-apák-gyerekek-unokák vagyunk, hogy eláruljuk testvérünket, apánkat, anyánkat, nagyszülőnket – pénzért, lakásért, hatalomért, túl drágán vett nyugalmunkért?” A fogyasztói társadalom lélektelensége, erkölcstelensége, képmutató álságossága, amely az utóbbi tíz évben kialakult köröttünk, még inkább rontott az eddig is rossz helyzeten: felerősítette az időskorúak kirekesztődés-, illetve fölöslegesség-tudatának rögzülését. A csalódott, elfásult, beteg időseknek elsősorban pszichés ápolásra, megértő szeretetre volna szükségük, aminek biztosításában az egyházakra várna a főszerep.

Vonzó és követendő például állítja az író a Kaposvár-Dombóvár között félúton gyönyörűen kiépített *Őszi Napfény Otthont*, amely a Mosdósi Tüdő- és Szívkörház része, s amelyet 2002 nyaratól a Református Egyház működtet (bár fenntartója továbbra is a Somogy megyei Önkormányzat). Az igazgató főorvos, dr. Gyurkovits Kálmán professzor valamikor a Bethesda kórházban dolgozott és szerzett tapasztalatot a betegek lelki gondozásában. A kórház főprofilja a krónikus betegellátás. „Aki ide bekerül, jó helyre jön, szép környezetbe érkezik, kényelmes helyen, szakképzett, gondoskodó emberek veszik körül. Aki tevékeny volt saját otthonában, az itt is elfoglalhatja magát.” Az itt lakók természetes emberi életet élnek, nem kell „ápolottnak” érezniük magukat. Az öregek nincsenek egyedül, hiszen a Tüdő- és Szívkörház betegei, a gyermekosztály kisebb és nagyobb gyerekei ugyanabban a csodálatos parkban sétálnak, hancúroznak, hallgat-

ják a madárdalt, gyönyörködnek a pávákban, a virágokban, a természet pompájában, élvezik a váltakozó évszakok kínálta örömeit (úszás, szánkózás, hógolyózás, séta stb.). A mosdósi plébános már korábban is kijárt az elfekvő betegekhez (kis kápolna is van az intézményben), 2002 nyara óta pedig állandó lelkészük van, aki a keresztyény ökumenikus szellemiség jegyében végzi a lelki gondozást, bármilyen vallású legyen is a rászoruló. Az orvosok a holisztikus egészségügyi szemlélet alapján gyógyítanak, azaz testi-lelki egységben szemlélve kezelik betegeiket.

A könyv végén „magyarságtörténeti” áttekintést kapunk a jelenkor gondjainak megértéséhez (*kevés a gyerek, sok az öreg: elfogyunk*). Hiszen már az első világháború óta kong a vészharang: pusztul a nemzet! Fülep Lajos, majd Illyés Gyula már a húszas-harmincas években felhívta a figyelmet az előregedés katasztrofális következményeire. Kiss Géza *Ormánság* című könyvében 1937-ben le is írta: „halálra ítélt nép vagyunk”. A negyvenes években Kodolányi a *Süllyedő világ* című szociografikus jegyzetében rajzolt megrendítő képet Baranya megye elnéptelenedéséről. Fekete Gyula a hetvenes években próbált felrázni bennünket (*Éljünk magunknak?*). Varga Domokos egész életében a népességfogyás ellen, a családok fennmaradásáért küzdött (maga is példát mutatva a nagycsalád mintaéletére hét gyermekével és huszonöt unokájával). Gergely Mihály *Röpirat az öngyilkosságról* című megrázó könyve már a hatvanas-hetvenes évek fordulóján arra figyelmeztetett: önpusztító nép lettünk, az alkoholizmus, öngyilkosság „ragályos betegségében” szenvedünk. Az utóbbi évtizedekben pedig egész országrészek „elcigányosodása”, most meg már a munkanélkülivé vált tömegek lezüllése is fenyeget. Ha nem sikerül a kultúrába beemelni ezeket a rétegeket, ha nem tudjuk rászorítani-ránevelni őket az öntevékeny életre, akkor menthetetlenül elnyeli őket az iszákosság, a szegénység, a lelki restség, s ezzel még inkább fokozódik a társadalom lepusztultsága, magatehetetlenné válása.

A zárófejezetben az író dr. Iván László professzor „nemzetmentő” programját ismerteti tömören (*Kincsesbányaként kellene élnünk*). A nagytudású,

nagytapasztalatú, immár 70 éves professzor *Ne féljünk az öregedéstől* című könyvében, valamint az Idősek Akadémiáján tartott előadásorozatában arra hívja fel figyelmünket, hogy egy társadalom mentális egészségét a társasság, a nemzedékek közötti helyes és ésszerű munkamegosztás, a terhek kölcsönös – és önkéntes! – viselése biztosítja. Ezért fontosnak tartja a társas együttlét jó megszervezését idős korban is (nyugdíjas klubok, családdias otthonok kialakítása, közös programok, kirándulások szervezése stb.). Az államnak intenzívebben kell(ene) támogatnia az egyházak karitatív munkáját, az öntevékeny civil szervezetek létrehozását. Ugyanakkor ne feledjük: a humanitárius szolgáltatások csupán enyhíthetik, de meg nem oldhatják gondjainkat, nem tudják egészében átvállalni a családoktól a felelősséget az idősek-fiatalok problémáinak rendezésében.

Benke László szépen megírta, mélyen meggató, ugyanakkor a tényekkel felrázó könyve még időben szól hozzánk: rendezzük át életünket, az egymás iránti felelősség jegyében éljenek együtt öregek és fiatalok – csak akkor tudunk egészséges, virágzó országot teremteni, csak akkor élhetünk európaiságunk előnyeivel, ha erre önerőnkől képesek vagyunk!

3. ÖNÉLETRAJZI FOGANTATÁSÚ REGÉNYEK

Sértők és sérültek (2001.)

Benke László az ezredfordulón nagyobb szabású önéletrajzi regényekben is szembenéz saját (és az ország) helyzetével. Első próbálkozása (*Elöttem kite-rítve*, 1991) még meglehetősen indulati töltetű volt, erősen szubjektív: magán viselte ifjúkori keserves és meddő társadalmi küzdelmei, sokszori kudarcai, csalódásai bélyegét; a pártállamban elszenvedett megaláztatásai emlékét. Később aztán – eltávolítván magától némileg a közvetlenül átélt, primér életanyagot – megkísérelte élményei objektívabb feldolgozását, s személyes sorsa háttérében felmutatni a „törvényszerű” nemzedéki-társadalmi folyamatokat. Úgy érezte: ideje számot vetni magával a rendszerváltással is, amely egyáltalán nem úgy sikerült, ahogyan a társadalom alulra szorított rétegei, az örök kisemmizettek remélték.

Választott hőse, Védás alakjába sűríti a „puha” diktatúra évtizedeiben a történelem labirintusában botorkáló, csetlő-botló egyszerű emberek tömegének remény nélküli vergődéseit, társadalmi kiszolgáltatottságát. Hőse sorsában az író egész nemzedéke sors történetét is megörökíti. Ők, akik ’56 tragikumát még koruknál fogva nem érezhették át, s nagy reményekkel s a közösségnek képzelt társadalom megvalósíthatóságába vetett bizalommal léptek be a termelés világába, kaptak életlehetőséget a városban, sokáig nem ismerték fel, miféle „ördögi körben” mozognak. A viszonylagos jólét, a manipulált gyári közösség, a megnyíló lehetőségek elkábították őket, zavarba ejtették s gyanútlanul besétáltak a különféle csábítások és megfélemlítések kelepcéjébe – hogy aztán keserves csalódásaik örvényébe hulljanak. Védás tehát „korunk hőse”: a 60-as évek társadalmi illúzióinak rabja, a 70-es évek megcsalt-kisemmizett munkása, majd a 80-as évek csalódott, póruljárt tollforgatója, aki aztán a 90-es évekre tönkrement, lelkileg megnyomorított munkanélküliként töprenghet: mit és hol rontott el?

Benke prózája is költői természetű bizonyos értelemben: olyan elemen-
táris elevenséggel idézi meg a múltat, hívja elő az Idők kútjából – tudata-
lattijából – régi élményeit, mintha ez a Múlt még ma is élne, s az emléke-
zet szűrőjén átengedve most nyerné el igazán értelmét. Abban a jelenben,
amely – e korosztály számára – már semmi jót nem ígér. Védás, voltaképe-
peni alteregója, tárgyilagos szomorúsággal állapítja meg: „Nem volt a
múltban jövőendő.” A személyes életanyagot át-átszövi a rendszerváltás
folyamatának retrospektív, analízáló rajza – hiszen annak függvényében
történt, történik minden hősünkkel, hősünk körül. „Úristen! – kiknek
kapartuk ki a gesztenyét?” – sóhajt a munkanélkülivé vált Védás, aki annak
idején lázadó volt, nem volt hajlandó beilleszkedni a Hatalom védte ben-
sőség köreibe, s reményteli sürgölődéssel vett részt a rendszert lebontani
próbáló ellenzéki megmozdulásokon. Maga elé idézi hajdani önmagát,
amikor még hitt egy szebb Jövő ígéretében. S aztán mi lett ebből a Jövőből?
A régóta várt-sürgetett rendszerváltozás *nem a dolgozó* rétegeknek kedve-
zett, holott ők vívták ki (most is) fegyelmezett, néma tüntetéseikkel, a
pártállammal való következetes szemben-állásukkal. Munkanélkülivé vált
hősünknek most szembesülnie kell a szétvert műhelyekkel, az utcára került
derék és becsületes munkások ezreinek nyomorával. „Didergett. Mint a
bűnös, behúzta a vállát, majd sarkon fordult, átment az üres műhelyen,
aztán a gyárudvaron, s a kijárat felé vette útját. Lám, kisemmizték őket, őt
is, az egész életükből!” Ugyan hogy tarthatna Európa felé ez a megcsúfolt,
megalázott nemzedék, ez a létfeltételeitől megfosztott sokaság, mikor még
a tengődéshez is kevés, amit alamizsnaként juttatnak neki?

A regényt az teszi különösen izgalmassá, hogy Védás tudatilag jóval
magasabb szinten áll az átlag-munkásnál, mind törekvéseiben, mind intel-
lektuális képességeiben. Kezdetől fogva írói ambíciók feszítik, s a világban
történő dolgokat, eseményeket intellektuálisan próbálja feldolgozni. A
nehéz sorsból való kiemelkedéshez szellemi támaszra talált *Tamási* Lajos
személyében és az *Olvasó Munkás Klubban* (ott megismert barátai mind-
egyikét s Tamásit magát is név szerint említi, a Klubról, az ott folyó szel-

lemi nevelő-munkáról is természetes nyíltsággal beszél). Tamási még holta után is gondoskodott védencéről: már súlyos betegen az egykori „fényes szelek” nemzedékének – többségében börtönviselt – irodalmár-csapata gondjaira bízta őt. Így aztán Védás elesett munkanélküliként Szultán Papa – az Elnök úr barátja és volt rabtársa – rózsadombi villa-lakásában főz-takarít-mosogat, kiszolgálja a nagynevű, sűrűn jövő-menő vendégeket. A tegnap még öntudatos gyári munkás kisémmizett emberként leplezi megalázottságát, tiszteli, szereti jótevőjét, hiszen munkát kapott tőle, fontosnak hiteti magát a fontoskodó új-régi világmegváltók előtt, mosogathat utánuk, ironizálhat saját szerencséjén-szerencsétlenségén a „tavalyi cselédek” mai szolgája, az „önkéntes” házi cseléd Mint Arany *Nagyidai cigányai* – Védás is, vérmes reményei után, perifériára került.

Védás az évek teltevel-múltával egyre inkább felismeri, hogy a „tisztességes baloldaliaknak” – akikhez tartozónak tekintette magát kezdetről fogva – nincs mit várniok egyik párttól sem. Hiszen hatalmi helyzetben minden párt értékrendje megváltozik, s utána már csak a Hatalom megtartására van gondja, nem pedig a szociális problémák megoldására. Szégyenkezve és elképedve hallgatja a „forradalmárokat” és „ellenforradalmárokat”, a jobboldali baloldaliakat és baloldali jobboldaliakat, az újnál újabb „világmegváltókat”, akiknek minden erőfeszítése a Hatalom megragadására irányul (*Nietzsche* felismerése a „Hatalomra törő Akarat”-ról, sajnos, az ezredforduló pártharcaiban leplezetlenül manifesztálódott!). Most vált nyilvánvalóvá: Az Élet alulra szorítottjai mindig is alul maradnak, bármerre forduljon is a világ kereke.

A regény másik szála – Védás magánéletének alakulása – legalább ennyire lehangoló, és ugyanúgy a közös nemzedéki sorsot példázza, mint az eddigiek. Ugyanis a tradicionális kultúra felbomlásával ez a nemzedék már jórészt magánéleti fogódzók nélkül járt-kelt a világban, ösztöneire – s nem szívére, intellektusára – hallgatva választott társat, így természetesen az esetek többségében a házasságok hamar fel is bomlottak, a családok szét-hulltak. Amit persze megsínylettek elődök-utódok egyaránt: érzelemszegé-

nyen, lelki-anyagi támaszuktól megfosztva maradtak árván mind a szülők, mind a gyerekek. Szülőföldjéről, anyja-apja példaadó házasságáról (hisz ők még szilárd keretek között, egymást mindenben támogatva, a családot éltek!) az író a legmélyebb szeretettel szól. Poétikus, álomragyogású képekkel eleveníti meg az elhagyott Édent, copfos kis lánypajtását, kicsi Annát, akit azóta sem tud felejteni... Mindmáig abból a szellemi-lelki útravalóból táplálkozik, amit ott, akkor kapott. Mikor mesebeli „fellegjáró legény”-ként útra kelt, „vérében és szívében ott volt már a boldogságra való képesség. /.../ Emlékezetében élt a harmatban fürdő hajnali rét, az ökörnyáállal felhúrozott berek /.../ vitte homlokán a vrácsiki út porát, vitte anyanyelvét, s vitte a hulló virágszirmokat”.

Hogy lehet mégis, hogy ennyi magába szívott szépség és erő nem volt elegendő ahhoz, hogy Védás „sikeresen” alakítsa életét? Házasságai, kapcsolatai megfenekléséből egyértelműen kiderül: választásai soha nem voltak „hozzá illőek”; impulzív természete folytán nem adottságaihoz – törekvéseihez illő társ/ak/at keresett, hanem a sorsdöntő pillanatokban mindig érzelmei fogságába esett. „Világéletében ő olyan ember volt, aki az első útjába került nőt nyomban elvette feleségül. Ahogy az elsőt, úgy a másodikat.” A tizenéves Margitka, a vele csaknem egykorú kislány, fiút szült neki, de törékeny szerelmük nem bírta ki a próbatételeket: a katonaidejét töltő férjhez hűtlen lesz; majd válásuk után új s újabb szeretők karján tovalibben. A kisfiút, Misikét jórészt a nagyszülők nevelik. Védás – az esetből mit sem tanulva – újra gyermekleányt választ: csakhamar falujabeli unokahúgát, Terikét veszi el, akivel aztán húsz évig együtt marad, anélkül, hogy valaha is összecsiszolódnának. Két fiukat – Attilát, Mikit – úgyahogy felnevelik, de házáséletük lélekromboló beháború lesz: az asszonyka nem érti-értékeli férje magasabb ambícióit, végül már testük sem felel egymás hívására... Benke László meglepő őszinteséggel analizálja tönkrement házasságait. Kereshetnénk, hol, miben, melyikük hibázott – de minek? Ötvenéves korára – mikor leginkább társra, támaszra szorult volna – magára maradt. Sebeire gyógyírt most is a Természetben keresett – hor-

gászni járt a Dunára. Távol az emberi világ zajától, az üres fecsegésektől – gyönyörködött a méltóságteljesen hömpölygő folyóban, a fészüket építő vadkacsákban...

Aztán jöttek az új szerelmek. Az ősz hajú, de fiatalosan karcsú, intelligens tanárnő, Jutka, ugyancsak érzékei számára keresett partnert, független magányát fel nem adta volna semmiért, senkiért. S aztán Anna – Jutka mellett, vele párhuzamosan – a tüdőgondozóban felelősségteljes munkát végző orvosnő, három nagyfiát egyedül nevelő asszony, aki szerette volna megkötnöni őt, de mert nem sikerült, végleg kiadta útját. Így hát Védás ismét magára maradt... Ő, aki becsülettel végigdolgozta életét, aki három fiút, úgy-ahogy, mégiscsak felnevelt, most munka és pénz nélkül, családta-
lanul járja az utcát. A regény azzal zárul, hogy a reménye-vesztett Védás a milleniumi fényözön sokadalmában bolyongva betér egy városligeti kocsmába, ahol keservében a sárga földig leissza magát. „Az éjszakában olyan megsemmisülve, szétvetett karokkal feküdt a földön, *mint a megfeszített.*”

Ezzel véget is érhetne a szomorú történet, ha az író – rátalálván az utcán fekvő regénybeli alteregójára – nem karolná fel őt, s vezetné el az időközben elaggott Szultán papa villájába. Ott aztán elbeszélget Szultán papával az emberi szenvedésről, a hajléktalanok helyzetéről, a munkanélküliekről, akik lám, végső reménytelenségükben mind idejutnak; s akik iránt az emberi társadalomban az együttérzés – a részvét – a szánalom minimumát sem lehet felfedezni. Egyetlen gazdag sem hajol le segítőkészen hozzájuk – de lehet-e ennyi nyomorúságon egyáltalán segíteni? Szultán papa – most is, mint mindig, bizakodó: „Ha ezerszer elesik is az ember, akkor is feltámadunk!” Igen, de mikor és hogyan? – e kérdésre nincs válasz Benke László szerint (sem). Az élet azonban mindig megy tovább, s mindig új reményt kínál...

A regény lezáratlan marad. Képzeltetünk hozzá happy endet, avagy tragikus végkifejletet. Az író (ekkor még) bízik benne: az ő sorsának is lesz még folytatása, s talán a társadalom is kievickél majd erről a mélypontról.

Baán Tibor úgy értékeli Benke László két első regénykísérletét, mint

amelyek előkészületet jelentenek nagyobb szabású prózaírói munkásságához; de már ezek is kitűnnek szépírói kvalitásaikkal. „Benke komor képet rajzol a magyar társadalmat bomlasztó folyamatokról – írja; – a Kádár-korszakról, benne a munkásságról, amely a társadalom ’leginkább ellenőrzött és megfigyelt rétegét’ alkotta; mígnem a rendszerváltás zűrzavarában úgy ment a Paradicsomba, hogy a szó közkeletű értelmében megszűnt, felszámolódott”. „A leszerelt, elkótyavetyélt üzemek szép csendben romosodnak, pusztulnak; a régi szakemberek nyugdíjasként vagy munkanélküliekként tengődnek. Ezek az elhibázott rendszerváltással járó fejlemények olyan közel vannak hozzánk, hogy nem kevés parazsat gyűjt a fejére az, aki ezeket a kifizetetlen számlákat bolygatja”. Kevesen mernek tehát csak e kérdéshez nyúlni. „Benke László e kevesek közé tartozik” (B.T.: *Rejtett gyökérfzet; Lyukasóra* 2009/1.).

Mert valóban kevesen látják olyan tisztán mindazt, ami itt történt – hangsúlyozza Benke, aki maga is a vesztesek közé tartozott. Így legalább jobban tudta érzékelni a destruktív folyamatokat, amelyek fő iránya a régi lerombolása volt; s a korszakváltó elit mintha megfeledkezett volna arról, hogy szilárd altalaj, alapozás nélkül hiába építkezik: minden összeomlik újra és újra. Ahhoz, hogy a negyedszázada kialakult helyzetet korrigáljuk, esetleg új irányt szabjunk, nyílt vitákban (de nem egymásba fojtva a szót!) át kellene gondolnunk egész múltunkat – jelenünket – *közös* céljainkat. S főként arra lenne szükség – vélekedik az író – hogy az egymást váltó kormányok ne rombolják le mindazt, amit az előzők elkezdtek építeni. Ne pártállás és „haveri” alapon, hanem szigorú szakmai szempontok szerint válasszák ki a leghozzáértőbb embereket az állami tisztségekre, s a kulcspozíciókba ne „pártkatonák” kerüljenek. Benke különösen fontosnak tartaná, hogy a mindenkori kormány felelősséget érezzen a néppel szemben, próbálja könnyebbé tenni az „egyszerű emberek” életét, tegyen valamit az idősek és a fiatalok helyzetének, életkörülményeinek rendezéséért, életlehetőségeik biztosításáért. Törődjön a nemzet „testi-lelki egészségével”, teremtsen minél több munkalehetőséget, s ne hagyja az útszélén az eleset-

teket. És ne költse politikai csinnadrattákra a mérhetetlenül sok pénzt, amivel esetleg a legjobban rászorulókon is segíthetne. Ma már, 25 évvel a rendszerváltás után, így látja az „elfuserált”, elkapkodott rendszerváltó folyamatot az író: akkori álmainkat, akkor elképzelt jövőnket „a történelem visszájára fordította”. „A politikai hatalom bitorlói sietve átöltöztek, átfaragták magukat demokratákká, rendszerüket a pénzhatalom szolgájává tették, s új uraikkal összefogva letörölték a föld színéről a magyar ipart, a magyar mezőgazdaságot, velük együtt szétszórták, eltüntették, a szolgáltatóipar rabszolgáivá züllesztették a munkásokat. Országunk sorsa fölött kétségeink és megzavart reményeink az elmúlt 20-25 év során komoly aggodalomná nőttek, helyenként reménytelenségbe torkolltak. Várakozásaink nem teljesültek: a magyar nép minden korábbinál kiszolgáltatottabb helyzetbe került a (nemzeti és nemzetközi) burzsoázia markában. Bár még – kételyeink közt is – reménykedünk: hátha Európa valóban beemel minket testvéri közösségébe, hátha valóságosan is segít rajtunk?” (id. Bozók-interjú, in: *Hová lett aranytrombitád?* – 149-151.o.).

Otthonkereső (2008)

Benke László nem éri be a félig-tragikus, félig komikus, félbeszakadt életregénnyel. Társadalmi tapasztalatai sűrűsödve, immár nagyobb rálátásra szert téve mind az egyéni életút, mind az ellentmondásos valóság tényeit illetően – még egyszer „nekifut” élményei újrafeldolgozásának. Most már valóban sikerül felülemelkednie a dokumentatív próza szociografikus sajátosságain, s esztétikai értelemben is valódi regényt teremt, a móríci elbeszélő hagyomány szellemében. Sikerül neki magas szépírói szinten, ugyanakkor olvasmányosan, egységes történetként, érdekesítően formába önteni szerzteágazó életanyagát; s megszületik az újabbkori családregény: a széthullt családok állapotrajza, amelyek mégis, szétszakítottságukban is, őrzik az együvé tartozás érzését.

Regénye voltaképpen ugyanannak az élményanyagnak (egyéni élettapasztalatainak) új aspektusú feldolgozása, amely korábbi műveinek is ihletője volt. Mégis az újdonság erejével hat, mert mindaz szintetizálódik, magasabb szintre emelődik benne, amit költészetében (*A kihalt játszótér*, 1993; *Halálíg szomjazom*, 2001; *Veszteség*, 2005), szociográfiáiban (*Gyalogos riportok*, 1995; *És hirtelen leszáll az este*, 2003), valamint önéletrajzi regényében (*Sértők és sérültek*, 2000) már többféleképpen is megfogalmazott. A saját-élet háttérében megrendítő társadalomkép bomlik ki, amelyből világosan kirajzolódik az elmúlt félszázadban a paraszti sorból kiemelkedett értelmiség tipikusnak mondható útja és lélektani csapdahelyzete (odahagyva a tradicionális életforma biztos támpontjait, az urbánus viszonyok között nem, vagy csak nagyon nehezen sikerült úgy kialakítaniuk életkereteiket, hogy önmagukkal harmóniában maradhassanak). Ez egyéni sorsukra éppúgy érvényes, mint társadalmi helyzetükre. E tekintetben a rendszerváltás sem hozott lényegi változást: a „valahol utat tévesztettünk” nyomasztó súlya mind az egyént, mind társadalmi bázisát depresszióssá tette; s a nemzet jövőjét érintő alap-kérdésekben nem sikerült egyetértésre jutniuk a különböző háttérű, szociális helyzetű és érdekű, politikai indítatású csoportosulásoknak.

Az író arra döbben rá (s döbbenti rá olvasóit), hogy a szeretethiányos lét elsorvasztja az ember belső erőit, megbénítja cselekvőképességét, fölbomlasztja közösségi kötelekeit – így a társadalom fokozatosan atomjaira hull, és a „mindenki mindenki ellen” (nem pedig a „mindenki mindenkiért”!) törvénye emelkedik érvényre. Ő maga is csak időződven és tapasztalatokkal gazdagodván ismerte ezt föl, s ébredt rá arra, hogy csakis az egymásra való odafigyelés, egymás kölcsönös segítése s a merev benső, lelki gátak tudatos lebontása biztosíthatja a megértést és az egységre jutást (akár az egyes személyek, csoportok, akár a pártok között!). Ha ez hiányzik, akkor a „sátáni” elvek (a gyűlölet, békétlenség, boldogtalanság) lesznek úrrá. E felismerés készíti arra, hogy – csalódván a rendszerváltás eltorzult folyamataiban – újrafogalmazza korábbi élményeit, tapasztalatait, s felmutassa

főhőse útját – küzdelmein, csalódásain át – a benső békesség elnyeréséig, „a Szeretet paradicsomába” való hazatalálásáig. Ez ad minőségi többletet regényének a korábbiakhoz képest. A gyermekkor Édenéből elindult a maga „pokoljárására”, amelynek végén az időskori megnyugvás, a sok-sok megpróbáltatáson túljutott ember derűje, a harmónia Édene várja. Így lett regénye az otthon-keresés, otthonra találás epusza.

A mozaik-szerű emlékképeket szigorúan megkomponált szerkezet fogja egybe, amely lineárisan vezet végig az „eltűnt Idő” folyamatán. A korábban szétzilálódott sorsok, életutak a mű végére rendeződnek, összetalálkoznak egymással, s minden értelmet és magyarázatot kap. A *Radnótitól* és *Csanádi Imrétől* vett két mottó arra utal, hogy bármilyen nehézségek közepette – akár súlyos fenyegetettség árnyékában – élünk is, nem mondhatunk le arról, hogy egy biztos ponton megvessük lábunk, s próbáljunk békességet teremteni környezetünkben, környezetünkkel. Csakis a rendezett élet adhat biztonságot háttérrel magasabb törekvéseinkhez /is/.

Az elbeszélés egyes szám harmadik személyben folyik – az író némileg elhatárolja magát főhősétől /alteregő-figurájától/; egyrészt azért, hogy tárgyilagosabban kezelhesse, másrészt viszont nyilván azért, mert el akarja kerülni a „vallomásos” jelleget; hiszen nem önmagát szeretné megmintázni, hanem egy típust próbál hitelesen megformálni (a parasztfiúból lett *értelmes* munkás jellegzetes típusát).

Főhőse neve – *Magyar János* – már önmagában véve is sokat elárul karakteréről (beszélő név, amely rengeteg irodalmi asszociációt ébreszt, *Móra* Czipős Kis Jánosától *Ady* Mesebeli Jánosáig). Bizonyos „csodaváró” asszociációk /a „révbe-jutás” álma/ is kötődnek e névhez (*Petőfi* János vitéze nyomán); ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy egy *Magyar* Jánosnak csakis küzdelmes élete lehet. Vagyis a *Magyar* névválasztással szándékosan azt hangsúlyozza az író, hogy *mi, magyarok* – így élünk, ilyenek vagyunk: egész népével vállal közösséget tehát. A kis somogyi falvak (mint Vrácsik, Sárd) lassú sorvadása, az ott élők gondterhelt sorsa, öregségükre megoldhatatlan élethelyzete, a múlt és a jelen nehézségei – mind-mind benne van-

nak e névben. A hazai kistelepülések voltaképpen már a földterületek államosítását követően (1948 után) kezdtek kiürülni – hangsúlyozza az író – aminek oka elsősorban a nagygazdák „kulákká” nyilvánítása, a parasztság kifosztása volt; aki tehetett, menekült, sorsára hagyva földjét, gazdaságát (s ez a folyamat most – más okokból – a rendszerváltás után még inkább felgyorsult). „A régi szép kerteken, tiszta udvarokon a halál ütött tanyát”; „kihalt játszóterek”, bedőlt falú házak – elhagyatottság, lepusztultság mindenütt. Ha van is még lakosság – az zömmel segélyekből élő cigány. Ki tudja, lesz-e még „feltámadása” ezeknek a falvaknak? „A titokzatos zaboskerti erdő fenyveseit nem zúgatják gyantás szelek, az akácok kinek is bontanák mézédés fürtjeiket?”

Magyar János maga is vétkesnek érzi magát e sorvadásban, hiszen ő is elmenekült egykoron innen; s most, útban hazafelé beteg, elmagányosodott édesanyjához, a vonat mintha szemrehányóan kattogná fülébe: „anyám / hazám / anyám / hazám”. Talán már egyikük sincs meg – legalábbis mindkettő a sír felé halad. Keserűen gondolja végig életét – mire volt jó az a sok küzdelem?! Mi lett belőle s a többi „mezítlábasból” – akikkel közös a sorsa? Hatvan éves korára munkanélküli, felesége elhagyta, fiai felnőttek, élük a saját életüket, barátai egy része már halott – s most ő és a bátyja, Jóska, a tanár tehetetlenül nézik édesanyjuk halálba készülődését. Hiába töpreng azonban a múlton – jóvátenni már semmit nem lehet. „Az önzés, az önféltés vezetett az általános romláshoz – gondolja; – megszoktuk, hogy jó süketnek és vaknak lenni. /.../ Mi, szerencsétlen talpasok, féltünk attól, hogy önállóan gondolkodni, cselekedni kelljen” – így „a birodalom-váltással ugyanazok vittek be az erdőbe minket, akik minden jóságot, szépséget, igazságosságot folyton elárulnak, s mindenből hasznot húznak”. „Nem maradt más nekünk, mint a tehetetlen, a folyton mardosó, lassan, de biztosan ölő szegény. Miattuk és magunk miatt. Az egész miatt”. A „Krisztus-sorsúak”, az Élet keresztjére feszítettek most is, mint mindig, kisémmizve és félresodorva, tehetetlenül nézik a politika

nagy álarcosbálját, a gátlástalanok harácsolását, a magukfajta lassú pusztulását.

Gondolatban összeveti a régi falut (gyermekkkora színterét) a maival – természetesen, mindenben a régi javára; holott egykor azzal a reménnyel menekült el onnan, hogy majd egy szebb, boldogabb „új világ” kialakításának lesz cselekvő részese. *Akkor még* a faluban tiszta erkölcsű, dolgos és gondos családok éltek, „volt a falunak népiskolája és köztisztviselőként álló néptanítója”, és voltak olyan törekvő gyerekek, mint Magyar Jancsi. Azok, akiket ez a tanító tanított Isten és a haza szeretetére, „még ma is rendületlenül hisznek Istenben és a hazában”. *És ma?* „Ma nincs a falunak se népiskolája, se néptanítója”, s lassan nincs is kit tanítani – márpedig „így nem sokáig lesz falu sem, magyar sem”. *Akkor még* minden vasárnap templomba ment a család, énekeltek a *Boldogasszony anyánkat*, Jóska – Jancsi bátyja – ministrált, s anyjuk, akit „az égi királynővel” azonosítottak, még fiatal szépségében tündökölt. *És most?* Törékennyé vált, gyermekivé lesoványodott anyja már-már magatehetetlenül fekszik otthon, elhagyatva – hisz hűséges párja, akivel ötvenkét éven át boldog házasságban élt, jóban-rosszban kitartva egymás mellett – már tíz éve halott; fiai távol élnek, mindketten elváltak, nincs asszonyuk, aki öreg édesanyjuk gondját viselhetné. A *régi* falu világához tartozik hősünk inkább, s nem a maihoz. Erre utal az is, hogy sok régies és tájszót, a régi falusi életforma kellékeit is be-beépíti a szövegbe: mintha még ma is eleven lenne az a meghitt világ, amelyben ő felnövekedett.

János elérzékenyülve gondol szülei egymást kölcsönösen erősítő, megtartó kapcsolatára s arra, hogy mennyi féltő gonddal, küszködéssel, milyen szeretettel nevelték fel fiaikat – akiket, mikor felnőttek, elrabolt tőlük a város. Anyja igazi nagycsaládban nőtt fel Sárdon: heten voltak testvérek, s minden este „gyönyörűséges imát mondtak Názáreti Jézushoz”, „aki szent vérével és halálával” megváltott mindnyájunkat. *Akkor még* az eleven hit s a belőle fakadó remény és szeretet megtartotta a családot erkölcsben, tisztaságban, egymás jóakaratójában. A kis Máriát – János édesanyját

– tizennyolc éves korában kérte meg a szomszéd falubeli (vrácsi) vidám, dolgos legény, Magyar József, muskátlival a gomblyukában, ahogy azt a kislány előre megálmodta magának. És közösen vállalták az Élet nehézségeit, küzdelmeit. Természetesen, maga a Mária név is az életforma szakralitására utal (az író édesanyjának neve valóban Mária volt): a Boldogasszony-mítosz önmagában is szakrális Tisztaságot sugall. János elérzékenyülve gondol vissza arra a végtelen nyugalomra és egyetértő békességre, ami körülvette a családot. Téli estéken jó volt a kemence kuckójában üldögegni, míg apja kukoricát morzsolt, anyja csendben foltozgatott vagy süttött; nyáron jó volt szüleivel hazabaktatni a mezőről „virágzó akácok illatában, hullámzó vetésben, kalászos aranyló rengetegében, napraforgó ragyogásában, szirmos arcuk lángolásában”. Ők valóban a Paradicsomban éltek, teljes egységben Istennel és a Természettel. János tudja: ezt a békét, az összetartozás melegét kapták útravalóul a szülőkől, „hogy soha ne engedje el őket egészen a hol tisztán ragyogó, hol meg porban fuldokló szülőföld”. Bennük meg sem fordult olyan gondolat, hogy „nincs miért élni” – ugyanúgy, mint ahogy az öreg, évszázados zaboloskert tölgyben sem, amely immár kivágásra vár, és mégis életszeretetre tanítja a szomszédos ifjú tölgy-társakat. Hiszen a Tölgy az örökkévaló, dúsan termő élet jelképe. Az Élet fenntartásának, továbbadásának kötelessége a Természet alaptörvénye; ahol ez már nem evidencia, ott előbb-utóbb meg is hal az Élet!

Az író őszintén szembenéz azzal a folyamattal, amely a tradicionális életforma felbomlásához vezetett. Az urbanizáció vonzása erős volt a falusi gyerekek szemében, csábította őket a város talmi csillogása, a „könnyebb élet” reménye. A pesti egyetemen tanuló Jóska – aki hét évvel volt idősebb öccsénél – „úriember” lett; mikor haza-hazalátogatott, testvére szinte irigyelte, s önmagát titkon Toldi Miklós helyzetébe képzelte, míg bátyjára Toldi György, a „rókalelkű bátya” szerepét osztotta. Mikor Jóska nősült, s a család „hetedhét országra szóló lakodalmat” csapott, Jancsi megaláztattnak érezte magát. Bár korábban nem akarta szüleit magukra hagyni (min-

dig azzal biztatta őket: belőle is olyan „dógzós” /dolgozó/ ember lesz, mint ők), tizenöt éves korában mégis azzal állt elő: megy ő is Pestre, munkát keresni, nem kell neki a ház, a mező – „fulladjon meg az egész porfészek!” Édesanyja sírt, rimánkodott („Fiam, mi lesz belőled, te nem tanultál!”), de ő hajthatatlan volt: „Ti sem akartátok, hogy tanuljak! Ti is elhittétek, hogy én „dógzós” ember leszek” – s azzal becsapta a kaput maga után. Akkor nem tudta még, hogy így is „dógzós” ember lesz belőle, csak másként, más viszonyok között... Azt az életformát, amelyet szülei biztosítottak /volna/ számára, nem akarta folytatni – inkább nekivágott hát a még bizonytalanabbnak, remélvén, hogy a városban mindenképpen szabadabb sorsra jut.

Hőse hányódásait, cél- s útkeresését az író a *Munkakereső* fejezetben örökíti meg; két idősíkot vetítve egymásra: 1958-beli Pestre jövetelét, valamint 1990 utáni hasonló élethelyzetét, amikor – újra munka nélkül – végigjárta a régi helyeket. *Akkor* csakhamar talált munkát: a kovácsműhelybe vették fel csilletologatónak, s bár nem volt könnyű a dolga, mégis örömmel végezte – tisztelte az öreg szakikat, s jól érezte magát a hasonzorú (többnyire vidékről felkerült) emberek között. „Tizenéves korában világmegváltó reménységgel érkezett ide. /.../ Egy boldogabb és szabadabb hazáról álmodott, ahol az emberi értékeket megbecsülik. /.../ A szakmával való első találkozása olyan volt, mint az első szerelem. Gyönyörű és felejthetetlen”. „Mesebeli János”-ként azt remélte: mindent megkap az Élettől, amire vágyik... *És most?* Végigjárva ugyanazokat a helyeket, már senkit és semmit nem talált ott: a munkások utcára kerültek, az üzemek felbomlottak, s ő „megalázott munkanélküliként” ténferegve „elárvultan kereste” hajdani munkatársait a lepusztult kapagyárban, majd Csepelen. „Vád és büntudat járta át: ’Árulás!’ Tört képzelt a kezébe – de kit is ölhetne meg a kiebrudalt ember? – Legfeljebb önmagát”. Reményvesztetten didergett; „mint a bűnös, behúzta vállát, sarkon fordult, átment az üres műhelyen és gyárudvaron. /.../ Félt, hogy megbolondul. Összekeveredett benne az idő – nem tudta visszatartani emlékeit”. Voltaképpen ez a trauma, az ország s önmaga reménytelen léthelyzetével való szembesülés kész-

teti arra, hogy visszapergesse az időt, s felfejtse életének azokat a fontos mozzanatait, amelyek láncszerűen összefonódva meghatározták, alakították későbbi útját.

Immár a végpont felé közeledve, felteszi magának a kérdést: végül is mit ér az élet, mire való az a sok célkergető lótás-futás? Olyanok vagyunk mindnyájan – gondolja – mint a peronon várakozó utasok, akik „a megérkezés és az elindulás pályaudvarán” türelmetlenül álldogálnak: „mintha egyetlen pontból jöttünk volna, s mintha ugyanoda tartanánk”. A sok-sok robogás, hajsza után utunk végén „mi, emberek, utasok, várakozók és megérkezők – lakatosok, kovácsok, mérnökök – végre megállhatunk. Összerogyhatunk, mint a nagyapánk. Megtettük kötelességünket, szétszedhetnek, kiselejtezhettek bennünket a selejtezési bizottság. /.../ Suhoghat felettünk fekete kaszád, Uram!”

Az ország s a maga helyzetével való szembenézés készíti arra Magyar Jánost, hogy végiggondolja, mit hol hibázott, mi miért történt; hogy lehet, hogy ennyi idő s korára teljesen szétzilálódott élete?

Az első szerelem gyönyörű emlékét erős érzelmi telítettségű képekben idézi fel. Alighogy feljött Pestre, magányos bolyongásai közben az idegen városban véletlenül egy strandra tévedt, ahol egy hozzá hasonló korú csitri (mindketten tizenöt évesek!) hamvas barackvirág-szerű szépségével nyomban elvarázsolta őt, s első látásra fellobbant köztük a szerelem. A következő tavaszon „Margitka szüleinek barackosában, tizenhat éves korukban örök hűséget fogadtak egymásnak. /.../ Ott álltak egymás mellett, egymásba fonódva, s felnőjtöztak a barackfa vércsepp szirmaihoz. /.../ Aztán remegve fonódtak össze a szíromágyon. Tizenkilenc éves korukban tempolomban is megesküdtek. Húsz évesek voltak – a kicsi Árpád egy hónapos – amikor Jancsit elvitték katonának”.

Élmény-mozaikok sora – kisebb-nagyobb időugrásokkal – tolul fel János emlékezetében. Az öneszmélés fontos pillanata volt számára 1968. aug. 19. – Csehszlovákia lerohanása, mikor „a testvér-csapatok” bevonultak Prágába (köztük mi, magyarok is!). Érezte: „valamilyen megbocsátha-

atlan és jóvátehetetlen gyalázat történt”. A műhelyben is nyomott volt a hangulat – a párttagokkal utólag elfogadtatták a szégyenletes megszállás tényét; ő fuldokolt az undortól, majd szándékosan „elveszítette” tagkönyvét, amiért kizárták a pártból. Rossz közérzettel, mint akit megverték, indult haza, s a szokottnál korábban megérkezve, feleségét „in flagranti” érte egy orosz tiszttel. A kettős megaláztatást nem tudta elviselni – csakhamar elváltak, „de még sokáig éltek közös lakásban, külön-külön, vérontás nélkül”. Hiszen ahhoz, hogy Margitka elköltözzön, sok pénzre volt szükség (szüleivel közösen építkezett, s vitte magával kisfiát). Az áldozatot természetesen János szülei hozták meg: eladták vrácsiki házukat, kifizették menyüket, s 1970-ben sok-sok gyötördés után felköltöztek fiukhoz Pestre.

De áldozatuk gyümölcse csakhamar megkeseredett szájukban. János időközben új asszonyt hozott a házhoz – 18 éves unokatestvérét, Terikét Sárdról; s a kétszobás lakás így kissé szűknek bizonyult a négy felnőtt számára. Az ifjasszony olykor-olykor elégedetlenkedett helyzetével – holott a szülők még mindig gondoskodni próbáltak róluk (Terike sokáig nem talált munkát, János két műszakban köszörűsként dolgozott ekkor már Csepelen) – az éléskamra tele volt a Vrácsikról hozott finomságokkal. Az apa 62 évesen kora hajnaltól késő estig dolgozott a Vásárcsarnokban, súlyos ládákat rakodott, cipelt egész nap; ’71 tavaszától már a mama is ment vele, napi 8-10 órán át tojást válogatott, s még utána otthon ízletes vacsorát főzött / tálalt a családnak. Spórolták a pénzt, hogy a vrácsiki házuktól maradt összeget kiegészítve keresetükkel, új, nagyobb lakást vehessenek a fiatalokkal közösen. Terike védelmében János egy ízben meggondolatlanul azt találta mondani szüleinek: „az a baj, hogy közös ajtón kell bejárni veletek!” Mire apját előntötte a harag és a szégyen: „Na, jól van, gyere mama, hazamegyünk.”

Ismerős, a korszakra jellemző alaphelyzet ez: a 60/70-es évek fiataljainak zöme úgy viselkedett, mintha a szülőktől még felnőtt-korukban is „járna” nekik a segítség. Az idős szülők pedig minden áldozatra készek voltak

gyermekeikért, akik ezt viszonzni nem tudták, nem is nagyon akarták; a „hála” szót ez a nemzedék törölte a szótárából!

A szülők aztán – némi keresgélés után – Sárdon egy alkalmas telket találtak, ahol 1972-ben építkezni kezdtek. Két éven át ingáztak Pest és Sárd között, mire felépítettek egy modern szép háromszobás házat, fürdőszobával, nagy verandával. Pénzüket beosztották, mindent ők maguk fizettek – s 1974-ben még húsvét előtt (mielőtt unokájuk megszületett volna) békében le is költöztek. „Ugyanabban az utcában laktak, ahol Magyar József muskátlival a gomblyukában negyven éve megkérte annak a tizennyolc éves lánynak a kezét, aki követte őt békében – háborúban. S követte most is”.

Az író nem ecseteli hosszadalmasan az ifjú pár házasságának zátonyra futását; inkább csak tárgyilagosan egymás mellé sorakoztatja a tényeket. Húsz éven át együtt maradtak; két fiuk született: Ádám és Sanyi. De ez a házasság se bírta ki a ráakódott élet-terheket; a rendszerváltás forgotagában kettétört addigra már megromlott életük. Pedig János „még felnőtt korában is boldog szerelemről, családról, okos gyerekekről álmodott; barátságról, szabad hazáról, szabad népről, kicsit több pénzről, becsületről, tiszta erkölcsről, boldog emberről és boldog Istenről. De folyton magára maradt álmaival a boldogtalan”.

Magános kóborlásaiiban aztán egyszerre két asszonyra – két egymással ellentétes „szabadító angyalra” – is rátalált; János mindkettőt szerette, s nem tudott választani köztük. Személyiségüket és kapcsolatuk jellegét analizálva az író egy új, de általános jelenségre világít rá: a női Teljesség (amit Petőfi így fogalmazott meg hajdan: „lányom, anyám, húgom, szeretőm, hitvesem”) ma már csak vágyalom; a szeretet otthonosságát csak igen kevesen tudják tartósan megteremteni (nyilván ez is oka a házasságok gyakori felbomlásának). Az előző nemzedékekkel együtt mintha lassan kihalna a nőkből az *anya* és *feleség* együttes szereptudata. *Judit* múzeumi könyvtáros volt; János úgy érezte: szellemi társra talált benne. Sokat utaztak, járták az országot „kéz a kézben, hegyeken-völgyeken”; sok izgalmas

természeti és kulturális élményben volt részük. „Felhőtlen lett volna a boldogságuk, ha János el tudta volna felejteni a gyerekeit”. Csakhogy ő túlzóan aggodalmaskodott értük, féltette őket. „Olyan lett, mint anyja, s ezen igen csodálkozott. /.../ Voltaképpen félt egyedül, félt a szeretetlenségtől. Nem érezte magát úgy egész embernek”. S volt is oka az aggodalomra – bár nem tudta ekkor még: Sanyi fia „végzetes bajba keveredett” – mire szülei rájöttek, már a drog rabja volt. A másik Kedves, *Anna*, háromgyerekes elvált asszony, nem tudott és nem akart „osztózni”, nem viselte el, hogy rajta kívül más nő is legyen János életében. Első házassága fülledt és zavaros története némiképp teherként volt kapcsolatukon, s túlságosan erotikus beállítódását se igazán kedvelte János; polgárián berendezett lakásában pedig némileg idegennek érezte magát. Ömellette az szólt mégis, hogy fiaival egyetlen nagy családot alkothatnának. János úgy érezte: Anna inkább tudna otthont teremteni, mint Judit.

Aztán az idők folyamán „Anna végképp elrontotta benne Jutkát, Jutka elrontotta benne Annát. Ő meg elrontotta magát mindkettejükben. Elromlott bennük a szeretet is, valamennyien az élvezetet keresték, felelősséget azonban nem vállaltak egymásért”. Hiába: ha a test és a lélek különválnak egy kapcsolatban, az megromlik és gyűlöletbe fordul... János most ismeri fel: annakidején mennyi boldogtalanságot, fájdalmat okozott családjának, szüleinek – ő is felelős mindazért, ami történt/történik velük.

Halottak napján gyertyát gyújtott és tűnődve nézte a lángot: „Hogyan lehetne összefogni széthullt családunkat? – Élőket és holtakat, barátainkat és ellenségeinket, akiket szerettünk, szeretünk és szeretnünk kellene”. Szorongva gondolt a közeledő karácsonyra: „Jézuskám, én hogyan lehetnék ott mindenütt?” Felidézte magában a szociális otthont, ahova bátyjával, Jóskával bevitték nyolcvanadik életévén túljutott özvegy édesanyjukat, aki fokozatosan levált már az életről: majd' tíz éve elhunyt férjét siratta, egyedül képtelen volt már elvégezni a ház körüli teendőket, kertjét is elhanyagolta; aztán elesett, súlyos gerinctörésével mozogni is alig tudott. Hiába hívta magukhoz legidősebb unokája, Árpád, hogy dédunokái köré-

ben megnyugodjon, megpihenjen – nem akarta odahagyni Sárdot, a temetőt (férje sírját). Végül úgy elgyengült, hogy már nem tudott egyedül maradni semmiképp – s mivel gondozónőre nem akadtak, be kellett vinni őt a „gondozó-házba”. De nem volt ott maradása: hazavágyott férje nyughelye közelébe, otthonába.

Az író lélektanilag hitelesen, mély empátiával jeleníti meg János belső vívódásait, aki végül is úgy dönt: visszaviszi édesanyját Sárdra. Számtalan hirdetést ad fel, hogy megfelelő gondozónőt találjon – de a jelentkezőket mind „haszonlesőnek”, szeretetlennek látja (hiába, manapság már kevesen ismerik a „felebarát”, a felebaráti szeretet fogalmát!). Végül volt felesége, Terike – aki időközben hazaköltözött Sárdra, beteg édesanyjához – szívvel-lélekkel elvállalja anyósa gondozását; s az idős asszony otthon valóban szépen javulni kezd. Amíg egyszer újra el nem esik. Testén fájdalmas zúzódások keletkeznek, s ettől kezdve állapota napról napra romlik, végül már ételt sem vesz magához. Mikor János november derekán hazajön, rögtön látja: itt nincs segítség. Nyolcvanhárom éves édesanyja voltaképpen *nem akar* már élni; tudatosan hártja el a táplálékot. Ágya mellé ül, simogatja-becézgeti, s közben arra gondol: mennyivel könnyebb lenne teljes szívvel-lélekkel hinni a túlvilágban!

S ettől kezdve rohannak a percek, az órák – az író megrendülten és megrendítően írja le a haldoklás folyamatát. Másnap megérkezik az idősebb fiú is; kihívják a papot – utolsó kenet, Miatyánk. Jóska aztán megy is vissza: dolga van. „Nem mer maradni. Fél a haláltól – gondolja öccse. – Apánk halálakor is ránk hagyta a nehezét”. János most érzi csak igazán, mit jelent/ett/ neki az anyja. Ágya mellé ül, meg-megsimogatja verejtékező homlokát, s csendesen vigasztalja-biztatja: „Itt vagyok, mind itt vagyunk veled. /.../ Eljönnek mind, akiket szeretsz.”. És sorolja-sorolja az unokák-dédunokák, volt menyek és kedves barátok nevét – képzeletben megtelik a szoba szeretteikkel. És itt van már, eljött a Papa is, aki odaát régóta vár párjára „muskátlival a gomblyukában”; jönnek rég elhunyt szülei, apósa-anyósa; testvérei, nagybácsik-nagynénik, s boldogan üdvözlik őt:

lám, Mariskánk is megjött tiszta hófehérben, a mi legkisebb hűgunk”. Fia gyöngéden bátorítja a haldoklót: „együtt leszel velük mindnyájukkal”. Itt van Mariann is, akire János „végső és kétségbeesett bolyongásai közben” októberben talált rá. „Ó, ha időben elhozhattam volna őt, hoztam volna hozzád boldogan, úgy vigyázott volna rád, ahogy saját édesanyjára vigyáz, s ahogy Terike vigyázott rád, te édes, te kicsi, te jó anya...”

E megrázó erejű látomásban kitágul a tér / idő, egybemosódnak ég és föld határai. A nagycsaládba egyaránt beletartoznak élők és holtak – spirituális énjük jelen van a haldokló ágya körül. János érzi: a szeretet gyógyítja a lélek sebeit, megkönnyíti a haldokló útját a túlvilágra. A fénylő vízió-özönben anyja mindinkább átszellemül, s végül szinte észrevétlenül távozik: visszatér égi hazájába. Fia megcsókolja hűlő arcát – homlokát – kezét; vár egy kicsit, mintha még lenne mondanivalója, aztán felsóhajt: „milyen mélyen este lett!” 2001. november 17. – fél kilenc múlt öt perccel. Majd kimegy a kertbe – „s felemelt arccal úgy áll meg a szikrázóan csillagos ég alatt egyedül, mint aki látni akarja anyját, amint angyal képében e világból elszűhan”. Aztán „felfohászkozik a Mindenség Urához: „hizsem, mert hinni akarom, hogy az én drága jó anyám benned megtalálja igazi Gondviselőjét”. Majd rápillantva az üres házra, édesanyjuk utolsó ajándékára: „Isten Báránya! Édesanyánk még a halálával is előbbre viszi életünk!”

A temetés csendben zajlott – a koporsó egyik oldalán Jóska, János és párja, Mariann állt; a túloldalán a három unoka: Ádám, Sándor, Árpád. Az apa szíve elszorult legkisebb fia láttán, aki „szakadt ruhában, sápadt és sovány arcával” álldogált ott, egykedvűen, „ócska, töredezett, rojtos bőrkabátjában”. Lám, a sír szélére jutott ő is – „szenvedélybetegségének hatása alatt élő roncs vált belőle”. Apja érte is fohászkozik: „Hiszen ő még nem is élt, Uram, ne bánts, segíts neki!” A pap hangja betöltötte a temetőt. Az író a *Halotti Beszéd* „modernizált” részleteit (*Móricz Zsigmond* olvasatában) applikálja a szövegbe, így még megrendítőbb a búcsúztató: „Egy ember se múlhatja el a vermet. Bizony mind ahhoz járók vagyunk...”

Aztán eltelt pár esztendő, s lassanként elrendeződött az egész család élete.

Mintha az anya mindnyájukat „megváltotta” volna halálával. Az örökségből mindenkinek jutott, s ki-ki elkezdhette felépíteni a saját életét. János végleges (és most először hozzáillő) társra talált Mariannban; kialakították közös otthonukat. Régi lakása Ádámra szállt; Terike és Sanyi Sárdon rendezkedett be.

A zárókép biztató és bizakodó. János hazlátogat Sárdra, s ahogy a zaboskerti erdőnél megáll kocsijával, látja ám, hogy vidám, fiatal favágók dolgoznak ott, s köztük van az ő egészségtől, erőtől duzzadó legkisebb – „eltévelyedett” – fia. Lám, meggyógyult, s most segít felújítani anyja szülőházát; van munkája, talpra állt, megférfiásodott. Már jön is apja elé, s boldogan mondja: „Szabad vagyok, mint Ábel Amerikában!” Meséli, hogy szobafogsága idején, míg betegségéből gyógyult, sokat olvasott, tanult – s a költészetből, könyvekből merített erőt („az ember mélyebben átélheti helyzetét segítségünkkel”). Már világosan látja maga is: „Azért nyúltam a kábítószerhez, mert szabad és boldog akartam lenni. És rab lettem és boldogtalan”. Tisztában van vele: szüleinek köszönheti újjászületését, második életét is. És a Jóistennek...

Magyar János tehát sok-sok lelki szenvedés árán felismerte: csakis a szeretet gyógyít! Szépen lassan rendeződtek az elrontott dolgok; lám, elvált felesége mindent megtett anyjáért, fiáért – s most új életet kezdenek együtt. Ő pedig Mariannal kölcsönös szeretetben, egymást védve – óva – segítve él. A Szeretet mindenható – de hiánya: maga a pokol! Az örökös viszály megrontja, elpusztítja a Jövő csíráit – ahogy a családban, úgy az országban is. De hogy lehetne egyetértésre jutni közös dolgainkban? – teszi fel János a kérdést maga-magának. És erre nem tud válaszolni – hiszen az emberek többsége ma már csak közvetlen /látszat/érdekeiben gondolkodik, s többségük nem is akarja a *közös* jót.

*

Benke László regénye egy család szerteágazó életének tükrében voltaképpen diagnózist ad a nemzet életére, az ország állapotára vonatkozóan is. A retrospektív látásmód lehetővé teszi, hogy felismerje és tudatosítsa (önmagában és olvasóiban) mindazon tragikus vétségeket, amelyek önmagunk s

mások életének szétrombolásához vezet/het/nek. Ha önérdekeink, indulataink az erősebbek, s nem az Egész működését tartjuk szem előtt (azaz nem figyelünk mások, *a másik* ember érdekeire, érzelmi álláspontjára), akkor nem is lehet bennünk – köztünk – környezetünkben békekesség. A meztelen érdekharcban minden magasabb – lelki – érték felmorzsolódik, s végül elpusztítjuk azt is, ami számunkra a legfontosabb. A regény konklúziója: „győzni” (úrrá lenni helyzetünk, viszonyaink fölött) harccal nem, csupán a szeretet erejével lehetséges. Aki ezt nem ismeri fel, az maga is a szeretetlenség áldozata. Az író, aki még valódi szeretet-közösségben nőtt fel, s ismerte a magyar falu védő-óvó, megtartó erejét, mintha némi reményt csillantana fel regénye végén: ha hőse egyéni életét rendbe lehetett hozni, akkor talán az országét is, a kölcsönös megértés és a jóakarató együttműködés útján. Egyetértés híján – családi, nemzeti szinten – valóban a „pokolba” jutunk, s egyre messzebbre tolódnak a „földi Paradicsom”-ról szőtt álmaink a valóságtól. S hogy ezt felismerjük, tudatosítsuk magunkban – ebben segít bennünket Benke László regénye; hiszen hőse nemcsak kereste, de meg is találta otthonát (persze csak hőse – hiszen maga az író még ma is keresi; amint erről lírai életműve tanúskodik).

Baán Tibor a *Fülszöveg*ben írja: „E sűrű életanyagot hömpölyögtető regény a Magyar család összefogásának és széthullásának drámáját érzékelteti. Hősiünk fokozatosan perli vissza az emberhez méltó élet és sors esélyét. Életkudarcaiban, közel a drámai megsemmisüléshez, újra és újra megmenti az a rejtett gyökérzet, amely szeretett szülőföldjéhez és a hazához kapcsolja. Megmenti a politika felszínén még alig látszó, ám a mélyben már érzékelhető nemzedéki összefogás eszméje”.

Baán Tibor hosszabb elemző méltatást is ír a regényről, amelyet a magyar valóság, a családok széthullása és az életértékek pusztulása tekintetében általános érvényűnek, „tipikusnak” tart. Elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a falu ősi rendje voltaképpen az 50-es években már szétzilálódott, a kistelepülések elnéptelenedésével, a falvak széthullásával (a munkahelykeresés

miatti elvándorlással) megbomlott a megtartó erkölcsi és szellemi erő. A faluból a városba kirajzó másodgeneráció otthonteremtő törekvése eleve kudarcra volt ítélve: a panelbe zárt életek a szűkösségekben meghasonlottak régi önmagukkal, egymás ellen fordultak – erre a korosztályra már a válások, az anyagi ellehetetlenülés volt jellemző. A rendszerváltás nemhogy javított volna, csak rontott a helyzetükön (a munkások zöme munka nélkül maradt, utcára került). A harmadik nemzedék pedig zömmel apátlan-anyátlan árvákként magára maradt a problémáival. „A korszak történelmi katalizmája szétdobálta az embereket”. A regény mégsem lehangoló: Magyar Jánost „életkudarcaiban, közel a drámai megsemmisüléshez, újra és újra megmenti az a rejtett gyökérzet, amely szülőföldjéhez és ezen keresztül hazájához kapcsolja. Az *Otthonkereső* ily módon nemcsak családregény, hanem az ’országalakóvá’ hazátlanított ember felemelésének könyve” (*Rejtett gyökérzet, Lyukasóra, 2009/1.*).

Jókai Anna ugyancsak elismerően méltatja a regényt, különösen azért, mert szerzője „a mai kiüresedő szövegirodalom divatjával szemben tud és mer történetet írni, sorsot ábrázolni és egyetemes világérzést közvetíteni. /.../ A regény mint egy hatalmas hármastár nyílik ki: az időben visszafelé, az ősökig és előre, a gyermekek elbizonytalanodott útjáig. Minden generáció megtalálja benne a csak őrá jellemző sajátosságokat, csakúgy, mint az általános emberi létküzdelmeket”. Az ábrázolásmód jelentős pozitívumának tartja, hogy „bár a szereplők, a főhős felé szimpátiával fordul az író, mégsem eszményít. Gyarló jellemük csapdájában vergődnek az emberek, a kései megbánások és megbocsátások szomorúsága lengi be a mindennapokat. Élénk párbeszédekben zajlik az élet, fájók és kétségbeesettek a szerelmek. Mégis, a végére valamiféle csendes remény járja át az értő olvasó szívét. Az elmúlást is a természettől tanuljuk – a tölgyfa is megnyugszik sorsában, amikor barátai fejszével közelednek”. Az író szerint a regény nagy érdeme, hogy „egyszerre áll szilárd talajon, s egyszerre képes szárnyalásra. Gondolatébresztő, és fordulatosan érdekes. Lehet rajta köny-

nyezni – és derűt is sugároz. Igazi adventi olvasmány” (J.A.: „Nemcsak a rosszat, a jót is elpusztították”, *Somogy*, 2008/1.sz.).

A könyv szerkesztője, Koditek Bernadett szerint „valamiféle elementáris tisztaság és ártatlanság” árad a regényből. „Ilyen szépsége csak a Természetnek van – írja. – Pontosabban, azt hiszem, eredendően ilyen a Szépség természete”. Úgy sejtí: a szépség a mű nyelvében van. „Az, ahogyan beszélnek a szereplők (vagy ahogyan nem); ahogyan az író beszélteti a világot a saját nyelvén” – az implicite magában foglalja az írói világképet, a szereplők közti viszony-rendszert, mindazt, amit ábrázol, hiszen ez a nyelv „egylényegű a világgal”. „Ettől olyan gazdag és sokrétegű, olyan ’valóságos’, olyan ’szerves’, mint maga az Élet”. Itt „ki van mondva mindaz, amiről ott – a való világban – nem beszéltek, legfeljebb csak szűkszávúan, gesztusokkal vagy hallgatva. Nem beszéltek, csak éltek. És a kettő lényege szerint ugyanaz”. Levelében azt is írja: „Jó, hogy megírtad, nagyon jó. És persze fájdalmas ez az egész. Nem azt a világot kívánná vissza az ember, nem feltétlenül azokat a formákat, amikben a világ akkoriban megjelent. Csak azt a ’lelket’, amely azokat a formákat összetartotta, világgá rendezte”.

Kelemen Erzsébet kitűnő elemzésében (in: *Hét Színkép*, 2010, 45-48.p.) a mese-szövevényben rejlő szakrális értékekre hívja fel figyelmünket, amelyek az intertextualitás révén bomlanak ki. A *Halotti Beszéd*ből, a *Boldogasszony anyánk* régi magyar himnuszából vett képek, részletek s a népi imádságok sorai mint vendégszövegek, természetes módon simulnak bele a szövegfollyamba, s az édesanya, Mária, nem csak családja, környezete Patrónája, hanem égi / földi Édesanya is – Magyarország Királynéja. De találunk bőven Petőfi útirajzaiból, Móricz *Életem regényéből*, sőt Veres Péter írásai-ból, József Attila – Radnóti – Tamási Lajos verseiből vett utalásokat, szóösszetételeket, ismert szlogeneket, vendégszövegeket, amelyek kitágítják a regény terét és beemelik a magyar irodalom kontextusába, kijelölve azokat a dimenziókat, amelyekből az író haza- és közösség-szemlélete táplálkozik. Úgy tűnik: Benke László, a népeletet mélyen ismerő író, nem

törődik bele a közösségi életformák széthullásába – még most is, annyi rossz tapasztalat után, közösséget próbál építeni maga körül.

Tamási Orosz János is „szívszorító regénynek” tartja az *Otthonkeresőt*, „tele mesteri szituációkkal, a lineáris történetmesélés klasszikus mestereihez méltó írói technikával” megírva. Sajnálja, hogy a kortárs filmművészet „nem forgatott belőle filmet, amely pedig nagyszerűen illeszkedett volna filmtörténetünk mikrorealista vonulatába”. Tamási Orosz rendkívül fontosnak tartja Benke szociográfiai munkáit is, hiszen ő a kezdetektől máig „tudósítója maradt annak a világnak, amelyhez lelke mindvégig odakötötte: az elesettek, a peremvidékre szorultak, a minden korban szellemi és fizikai kizsákmányoltak világának. Az atomjaira hulló közösségeknek”. Mindvégig a „*még közölhető* és a *már nem* közötti peremvidéken egyensúlyozott”, „úgy beszélve a forradalomról, Nagy Imréről, vagy akár az egyre erősebb illúziótlanúságról, hogy azt közvetlenül értelmezni veszélyesebbnek tűnt talán, mint a baloldali költészet protest-ágaként kezelve általánosabb értelmet tulajdonítani neki” (Benke László köszöntése 70. születésnapján az Írószövetségben).

S mindehhez hozzátehetjük: az író szókimondása ma sem teljesen „veszélytelen”; hiszen ezért van még ma is az irodalmi élet perifériáján, és ezért nem jut soha eszébe egyetlen írói csoportosulásnak sem, hogy ez az ember – ilyen széleskörű munkássággal háta mögött – talán mégis érdemelne végre valamiféle elismerést.

4. A NÉP ÉS NEMZET SORSÁÉRT FELELŐSSÉGET ÉRZŐ ÍRÓ TÖPRENGÉSEI JÖVŐNKRŐL

Benke László a regénye megjelenése óta – életbeni tapasztalatai fényében – már szeretné újrafogalmazni munkája néhány alapmozzanatát, s továbbgondolni a történéseket. Botz Domonkosnak adott /idézett/ interjújában ezért hangsúlyozza: „Regényem hősei irgalmatlan külső és belső küzdelem árán nyerték el benső békességüket, jutottak el a hazatalálásig”. A való életben azóta rendeződött sorsuk: elvált felesége Bécsben vállalta idős emberek gondozását, s keresetéből rendbehozta szülőházát, segítette talpra állni kisebbik fiát, akinek azóta már munkája, családja van (művezető, három szép fiát és egyetlen kislányát kiegyensúlyozottan neveli feleségével). Az anya most már betegeskedik ugyan, de két fia felváltva ápolja – „áldozatuk a jellemükben majd megtérül”. Középső fiuk azóta a Hét Krajcár munkatársa lett – „neki köszönhetjük kiadónk szép kiállítású könyveit”. Tehát valóban „hazataláltak” mindannyian – s a „törzsfő” immár nyolc szép unokával büszkélkedhet. „Ha lesz még erőm, meg kelene írnom a *Honkeresőt* is – tervezgeti; – éppen most, az új népvándorlás korszakában, ebben a szakadék szélén táncoló világban. Figyelmeztetni kell fiainkat a hazatalálás halaszthatatlanságára”, nehogy aztán az újabb nemzedékek végleg elveszítsék hazájukat (id. Botz Domonkos- interjú, in: *A megöszült kert*, 2016; 131-132.o.).

Ebben az interjúban Benke részletesen kifejti véleményét hazánk jelenlegi állapotáról, az ország rohamos „lerobbanásáról”, az alsó- és középrétegek teljes lepusztulásáról, ami már-már jóvátehetetlenül visszavetette egész népességünket (a dúsgazdag „felső tízezer” kivételével) abban a törekvésében, hogy egy virágzó demokratikus államrendet valaha is kiépíthessünk, s elfoglaljuk végre méltó helyünket Európában. Szinte teljes szociográfiai körképet ad (természetesen a nemzet, és nem a nagypolitika felől nézve) társadalmi viszonyaink széthullásáról. Nagy bajnak látja, hogy a kultúra

bázisai – éppúgy mint a mezőgazdaság és az ipar alapjai – a rendszerváltás forгатagában összeomlottak; s újra-felépítésükre egyik párt sem fordított figyelmet. A privatizáció nálunk lényegében „a nemzet kirablása” volt – véli; „a hódító piac támadása a kultúrában irgalmatlan következményekkel járt”. Az Írószövetség széthullott, az érdekcsoportok kulisszák mögötti harcába az irodalom s a könyvkiadás lényegében belerokkant. „Tragikus és hősies küzdelem folyik ma is a magyar irodalom, a magyar kultúra ében tartásáért”. Tragikus maga az is, hogy néhány száz példánnyal próbálják az értékes irodalmat eljuttatni az emberekhez; s még inkább az, hogy az állam is a kereskedelmet támogatja, s a könyvek eladásából származó bevételnek több mint felét a kiadó kénytelen átengedni a kereskedőnek. Sőt, a terjesztést újabban már nem is vállalják. A politika mind lázasabb igyekezettel dolgozik azon, hogy ellehetetlenítse az irodalmi életet (uo.137.o.). Sajnos, azóta a helyzet még rosszabb lett. Mára már egészen katasztrófálissá vált a kis kiadók léte – úgy tűnik: jelenkori kultúrpolitikusaink az értékes, de csak kevés olvasót vonzó művek helyett a „sikersztorinak”, bestsellernek számító műveket részesítik előnyben, amelyek a „mamut-kiadók” profilját erősítik. A „haszon” mindenk fölött.

Sajnos, a *jelenlegi* társadalmi folyamatok egyáltalán nem kedveznek az Élet alapjai helyreállításának sem; hiába már a frissiben bevezetett család-támogatási rendszer is, hiszen az már nem segít a széthullott családokon, se a népességfogyáson. „Nagy lélekvesztés, kultúrávesztés, nemzetvesztés idejét éljük”. A társadalom jelenlegi kereseti viszonyai egyre kevésbé kedveznek a családi élet normális működésének, az együtt-maradásnak (a kétkeresős modell sem működik: nincs munkahely, főleg a nők számára; egy keresetből pedig lehetetlen megélni). A megélhetésért folytatott küzdelem szétszakítja az emberi kapcsolatokat, a rengeteg kudarc, megalázó munkafeltételek felőrlik a személyiséget. Rendkívüliek a különbségek szegények és gazdagok, műveletlenek és műveltek között. „Értelmiségünk nem tudja ellátni feladatait a nemzet életében, a nép nem bízik értelmiségében, vezetőiben. /.../ Ömlik a népből az elhárító, védekező, kártékony

közöny, rosszabb esetben az úrhatnám szolgálhad példája vonzó. /.../ Komoly baj van velünk, magyarokkal, erkölcsi állapotunk tragikus”. Minek a könyv? – kérdik sokan. S mindeközben folyik a médián keresztül az állandó reklám, a bővli-propaganda: „Csak a politikára figyeljete, emberek! Ne gondolkozzatok! Mi majd gondolkozunk és cselekszünk helyettetek! Egyetek – igyatok, ne törődjete semmivel!” És az emberek nem is törődnek: elszoktak attól, hogy az ország dolgaiban meghallgassák őket. „Csak Máté mai földjén a művelődés állandó, tartós, összeszokott köreire, klubjaira, kisközösségeire van /lenne/ szükség, ahol az élet és az irodalom, a könyv és a lélek is otthonra találhatna” (u.o. 138/139.o.).

Az irodalmi élet is egyre inkább „politika-függővé” válik – hangsúlyozza Benke – „az érdekek, érdek-csoportok összekuszálódott hálójában vergődik”. A különböző irányzatok, alkotói törekvések egymással rivalizálva, egymás ellenében akarnak szóhoz jutni, ahelyett, hogy együttesen, egymással összefogva próbálnák kialakítani a kultúra *közös* érdekvédelmi szervezeteit – írja a szerző. Ezek híján egyik irányzat sem képes érvényesíteni önmagát – amit leginkább az igényes kis-kiadók sínylenek meg. A politikusok – tartozzanak bármely párthoz – azon vannak, hogy minél inkább ellehetetlenítsék a „szókimondó” művészetet, a valódi, értékálló irodalmat silány szórakoztató lektúrral cseréljék fel (hogy az olvasók figyelme elterelődjön az életbe vágó kérdésekről), s megkísérlik manipulálni a népet politikai céljaiknak megfelelően a média révén. Valódi, igényes irodalmat ma már egyre kevesebben olvasnak. Kit hajt ma már „éhe a Szónak, éhe a Szépnak”? Szinte senkit; annál többeket viszont „éhe a Kenyérnek”, mert manapság már ahhoz sem mindenki tud hozzájutni! „Az ízlésdiktatúra jó üzlet” a hatalom új urainak, akik (tartozzanak bármely párthoz) nem ismerik fel, hogy a társadalom jó közérzete, életminősége jórészt kulturális állapotán, műveltségi színvonalán múlik. Így hát nem is foglalkoznak a tömeg szellemi „felemelésével”.

Benke már korábbi, Bozók Ferencnek adott interjújában (2013) is felhívta a figyelmet az irodalmi élet megosztottságának veszélyeire, az irodal-

mi „szekértáborok” szellemroncsoló hatására. „A silányság maga alá temeti az értékeket – hangoztatta. – Az irodalmi élet elsődleges megosztója a klikk-uralom, amely a politikai és pénzügyi klikkesedés következménye, velejárója. A megfelelő klikkhez tartozás függvénye a munka is, a publikálási lehetőség, sőt maga a hírnév is. És természetesen a díjak is kapcsolatfüggők”. Aki semmilyen csoporthoz nem tartozik, az szóhoz sem juthat, nemhogy díjhoz – vélekedik. A pénzhatalom és a pártpolitika szándékosan osztja meg az országot és a népet: „jó pénzért – hatalomért – képviselői mandátumért” tülekednek az emberek; az írók pedig választmányi – elnökségi – szerkesztői – díjkiosztó hatalomért, sikerekért tülekednek-versengenek. „Így morzsolódik fel az irodalmi élet – nemcsak az olvasók, hanem a politikusok szemében is” (i.m. 269/270.o.). Benke természetesen nem állt be ebbe a tülekedésbe, mert ő kezdettől fogva „a magyar olvasók szellemi – lelki – erkölcsi felemelését” tartotta és tartja szem előtt. „Kiadványainkkal azt szeretnénk elérni a magunk szerényebb eszközeivel – hangsúlyozza – hogy minél több kiművelt, gondolkodó, cselekvő és becsületes magyar ember legyen, akik méltó öntudattal vállalják magukat – közös magyar utunkat. Nonprofit Alapítványi Kiadónk a Könyves Szövetség tagjaként tevékenyen együttműködik a társkiadókkal. Céljainktól nem tértünk el, lelkileg – szellemileg erősebbek vagyunk, mint amilyenek kezdetben voltunk; a küzdelmet nem adtuk és nem adjuk fel” (u.o.270.o.).

Benke László tehát büszke rá, hogy a Hét Krajcár Kiadó – nevéhez méltó módon – kevés pénzből, nagy erőfeszítéssel, már negyedszázada fenntartja magát, s „egyetlen kiadványa sincs, amely ne a magyar irodalom, a magyar haza jövője sorsa iránti felelősség-tudatból született volna”. S bár a kontraszelekció erősebb, mint valaha, mindeddig sikerült anyagi és szellemi függetlenségét megőriznie, s az NKA támogatásával „túljutnia a koldus-lét nehézségein”. „A mi kis nonprofit kiadónknak sosem lesz annyi pénze könyveink bevételéből, hogy ne szorulnánk rá újra és újra az állami támogatásra” – hangoztatja; de, Istennek hála, a legszükségesebb kiadásokra mindeddig volt fedezetük, s kiadhatták minden fon-

tos könyvüket. Honoráriumot természetesen soha nem tudtak fizetni – de ez is a „kassáki hagyomány” körébe tartozik: a MA minden szerzője ingyen dolgozott a lapnak (id. Botz-interjú, 132-140.o.).

A fenti interjúkban megfogalmazott felismeréseket írónk idővel természetesen még szeretné megírni egy nagyobb szabású szociográfiai körképben. Kiadói tapasztalatai alapján tisztában van vele: nem „légből kapott”, amit mond. A tömegkultúra színvonalának hihetetlen süllyedése, az elitkultúra elszigetelődése idején ő megkísérelte a lehetetlent: „eladhatatlan” értékes műveket kiadni, és a könyvterjesztés piacosításával szembefordulva, e könyveket eljuttatni az igényes olvasókhoz. Vagyis szinte a lehetetlent ostromolta, ostromolja ma is. S bár meglehetősen mellőzöttek, egyedül-küzdőnek érzi magát, az sem hátráltatja abban, hogy a 90-es évek elején vállalt írói és kiadói feladatát (az ehhez szükséges infrastruktúra és kellő anyagi lehetőségek nélkül) a lehető leggondosabban végezze. Mint a népből kiemelkedett értelmiség legjobbjait, őt is az odaadással végzett munka tölti el örömmel és büszkeséggel. „Nyilvánvalóvá tettük, amit a legutóbbi évtizedek magyar irodalmi élete szem elől tévesztett – írja, – hogy a móríci realista népi hagyomány és a kassáki avantgárd egy töről fakad. Kassák fontosnak tartotta, hogy az ipari munkásság is jelentős tevékenységet fejtsen ki a kultúra terén, s 'híradás' küldjön önmagáról, életviszonyairól a magasabb szellemi régiókba. Úgy vélte: a modern élet dinamikusabb jelenségeit a modern művészeti formákkal adekvátábban lehet közvetíteni; ezért a formaújítást is fontosnak tartotta. De ez nem azt jelenti, hogy elvetette volna a hagyományos formákat – sőt! inkább megújította, átstrukturálta őket. A művészi kísérletezés létjogáért haláláig küzdött. Így lett ő a XX. századi művészet nagy formaújítója – és előfutára XXI. századi művészetünknek”. Benke tehát úgy véli: „Önmagunk becsületének helyreállításáért vissza kell/ene/ térnünk a móríci – kassáki hagyomány alapjaihoz – míg tökéletesen el nem veszítjük az irodalom létének értelmét: az olvasót” (vö.: id. Botz-interjú, i.m. 134-138.o.).

Hogy mennyire nem szubjektív érzeteken alapulnak Benke László negatív tapasztalatai a rendszerváltás folyamatait – és a kultúra emberformáló szerepének teljes negligálását – illetően, azt ma már számtalan politológusunk, irodalmárunk, neves közgazdászunk elemzései is igazolják. Csupán egyetlen idevágó könyvre szeretném felhívni a figyelmet e tekintetben: a Bíró Zoltán 75. születésnapja alkalmából az Antológia Kiadó által megjelentetett nagyszerű tanulmánykötetre (*A történelem útján*, 2016, szerk. Nagymihály Zoltán), amelyben ismert gondolkodóink, tudósaink, szakembereink tekintik át az 1989 óta zajló folyamatokat, s nyíltan vitatkoznak-kritizálnak, keresik a kiutat mára már egészen ellehetetlenült helyzetünkben. „Valahol utat tévesztettünk” tehát ismét; mint már annyiszor történelmünk során. – S ennek többek véleménye szerint főként a neoliberais gazdaságpolitikának tett engedmények, valamint a kulturális élet ellehetetlenülése, a politikai és a művészi „szekértáborok” megegyezésre képtelen érdekharca a fő oka.

Kukorelli István itt közölt tanulmányában (*Szárszó '96 – Budapest*, 254-260.o.) már 1996-ban figyelmeztetett arra, hogy „a neoliberális foltok kiütkeznek az állam testén – annak elerőtlenítésére törekedve, az alkotmányt is a monizmus jegyében a nemzetközi jognak rendelve alá. S mindez az elit érdekeihez kapcsolódik”. Így a társadalom könnyen az intézményeken kívülre kerülhet, hiszen „nehéz tisztelni azt a törvényt, amely nem a közakarat, hanem a lobbierdekek kifejezője”. Mindez elkedvetlenítette a népet, amely, nem tapasztalván a gazdasági – szociális – kulturális életben sehol a maga szempontjainak érvényesülését, mélyen csalódott, sőt kiábrándult a politikai elitből (tartozzon bármelyik párthoz). „Nem humánus az a demokrácia, amely nem garantálja alkotmányosan a gazdasági – szociális – kulturális alapjogokat, s nem tesz meg mindent a munkától, munkavégzéstől függetlenül keletkező hátrányok csökkentésére”.

Azóta természetesen még jobban nőtt a szakadék az elit és a társadalom között (nem csupán a jövedelemelosztást illetően!). A mohó újgazdagok

rettegnek a „képviselési demokráciától”; hiányzik a különböző szociális rétegek között a koherencia; az atomizált rétegek, egyének pedig nem képesek egymással szerves egységben fellépni a negatív folyamatokkal szemben. Simon János politológus szerint (*Magántöprengések leírva*, 122-141.o.) a demokrácia alapkérdése a politikai szférában, hogy mennyire képesek az emberek *vétőcsoportot* alkotni a hatalomban lévők döntéseivel szemben. Ha képesek, akkor a választások közötti időszakban is korrigálhatni tudják a politika-csinálókkal a döntéseiket (ha nem képesek, akkor erős elit-kormányzás zajlik, s az emberek csak 4-évente nyilváníthatják véleményüket). A diktatúrák a bizalom és a legitimitáció hiányában a *félelem* légkörének folyamatos fenntartásával, kényszerítő eszközökkel és demagógiával érvényesítik akaratukat – esetleg hosszú éveken, évtizedekre is stabilizálhatják hatalmukat, ha nincs elegendő ellenerő. Viszont az egyre növekvő gazdasági terhek következtében mindjobban növekszik az emberekben az ellenállás is, s az elégedetlenség végül robbanáshoz vezethet.

Tegyük hozzá: mint 1956-ban. Benke László, aki – vidéken él, 13 éves fiatal lévén még akkor – személyesen nem élte át ugyan a forradalmat, de amit a Csepeli Munkásotthon közösségében megismert, megtudott róla – az mélyen a szívéhez nőtt. Egész életében a forradalom szellemiségét őrizte, azért küzdött, hogy az „alulról építkező demokratikus társadalom” eszméje valamikor megvalósuljon. De ma már tudjuk: ettől az eszménytől állunk a legtávolabb. Benke mindennek ellenére mégsem mondható „csalódott embernek”: ő a Kassák (és Tamási Lajos) konok és kemény fajtájából való: a harcot mindig újrakezdi.

Nem véletlen, hogy ő, aki egész életművében a „megszomorítottak és megaláztatottak”, az életből és a Mából kiebrudaltak sorsáról írt; s jelenkorunk költői között talán legerősebb benne a szolidaritás az elesettek sorsa, jövője iránt – forradalmunk 60. évfordulóján ismét ’56. okt. 23. példáját állította eléink. A Hét Krajcár Kiadó megjelentette *Tamási Lajos legszebb verseit* („*El ne felejtse aki él*” – 2016. okt. 24-én volt a kötet bemutatója), A könyv fedőlapján a forradalom emblematikus verse a költő eredeti kézírásában

olvasható (*Piros a vér a pesti utcán*); két oldalt a lyukas nemzeti zászló és a fekete gyászlobogó. Ez a vers – mint Petőfi *Nemzeti dala* egykoron – felrázta a sorsán ekkor már bármi áron változtatni kívánó nemzetet: az egész ország összefogott a szovjet tank-uralom és a despotikus hatalom ellen. Megmozdult Budapest népe (a munkásság – a diákság – az alkalmazotti rétegek), s az értelmiség szellemi vezetői (Írószövetség, Petőfi Kör stb.) élére álltak a küzdelemnek. Nagy Imre, a miniszterelnök, vállalta a felelősséget a nemzet követelése miatt. Aztán már maguktól gördültek tovább az események: a Szabadság és Függetlenség jelszava „mozgásba hozta” a vidéket is. „El ne felejtse aki él: / Úgy született a Szabadság / Hogy hullt a könny és hullt a vér”.

Tamási verseiből szinte teljesen rekonstruálható a forradalom eufórikus, majd gyászos története, amelyért a benne résztvevők (s az egész nemzet is) nagy árat fizettek. Már november 4-én „tankok, katonák / vonultak / a Szabadság-hídon át”, s vérrel terítették be /ismét/ a budai, pesti utcákat. „A rádióban / dobolt a gyászzene, / szél fúj, a város / vad lélegzete. /.../ Sötétedett már, / nem láttuk a vért, / csak a gyertyák / lobogtak a holtakért. // S nem tudtuk, hogy ki ölt, és ki a holt? / Hullt az eső, / Halottak napja volt” (*Halottak napja*). Aztán jöttek a meghurcoltatások, a kivégzések, börtönbüntetések, az évtizedeken át tartó rendőri megfigyelések félelemmel teli esztendei. Tamási versei /is/ sokáig az asztalfiókban maradtak; míg végre 60. születésnapjára (1983) az OMK tagjai kiharcolták, hogy megjelenhessen *Születésnapomra* c. vékony kötete, amelyből persze még hiányoztak az emblematisztikus költemények. Csak majd a 2005-ben a Hét Krajcár által *Keserves fáklya* címen kiadott válogatott kötetébe kerültek be.

Tamási Lajos kései költészetéből megismerhetjük a Kádár-korszak minden ravaszágát, rafinériáját, amellyel a forradalom egész időszakát „ellenforradalomnak” állította be, s a „legvidámabb barakk” évtizedeiben teljesen eltorzította a magyarság történelmi tudatát. Ugyanis az ifjabb nemzedéknek soha nem alakulhatott így ki hiteles képe a XX. század második felének iszonyatos diktatúrájáról; a közemberi világ pedig csak a viszony-

lagos jólét emlékeit adta tovább. Így az újabb nemzedékeknek már fogalmuk sincs arról, mit jelentett az, amikor a „gondolatrendőrség” számon tartott és megtorolt minden „rebellis” szót, s korlátozták az embert szabad mozgásában (útlevelet csak az kaphatott, aki „aláírt” – vagyis ügynöki munkát vállalt. A ravaszul álcázott, „szabadságként” aposztrofált diktatúra folyamatos megalkuvásra készítette a többséget – s ezzel morálisan tönkretette, „beteggé tette” az egész társadalmat. Aki nem alkudott meg a viszonyokkal, nem szolgálta ki a hatalmat, s megtartotta a saját különvéleményét a világ folyásáról – az menthetetlenül a periférián maradt. Mint Kassák – Tamási Lajos – Benke László és még sokezren. Radnóti szavai érvényesek az egész XX. századra: „Oly korban éltem én a földön / midőn az ember úgy elaljasult, / hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra / s a gyilkos, az áruló volt a hős...”

Az évtizedeken át hallgatásra ítélt, s holta után is csak kevesek emlékezetében feltámadó Tamási Lajos immár az Időtlenségben él. Ha '56-os forradalmunk követeléseit valóra válthattuk volna a maguk idejében, akkor ma egy egészen más Magyarországon élnénk már, hiszen Európa boldogabb feléhez tartoznánk immár 60 éve, „semleges” országként. De így – a vaspántként ránk záruló Vasfüggöny rabságában – bizony nagyon messzire kerültünk az európaiságtól. A határokon évtizedeken át se ki, se be; s a szellemi-lelki „vesztegár” alatt végképp kirekesztődött tudatunkból a szabadság fogalma is. S mikor végre fellélegezhettünk volna, már nem tudtunk mit kezdeni vele: újabb – másfajta – rab/szolga/ság várt ránk.

Benke László – Tamási szellemének őrzője és továbbvivője – így ajánlja a mai olvasók figyelmébe az emlékkötetet: „Könyvünkkel 1956-os forradalmunkra és szabadságharcunkra emlékezünk és emlékeztetünk. /.../ Tamási Lajos a megtorlás éveiben is vállalta eszményeit és sorsát: haláláig hű maradt egykori önmagához és a forradalomhoz. /.../ E forradalmár költő sorsa a halálig tartó hűség, a csöndes szembeszegülés volt. Emberi, költői egyénisége holtáig ugyanaz maradt, aki ifjúkorában – bár haláláig megfigyelték, követték minden lépését. Nem véletlenül jellemzi így önma-

gát s helyzetét *Zugligeti ősz* című versében: „Állok a dombon, bekerítve / a nyári lobogó alatt, / oly védtelen vagyok, hogy szinte / szabadnak érzem magamat”. „Igazságkereső” útját járta – a forradalom „fehér mártírjaként”.

Mint ahogy szellemi örökösének, Benke Lászlónak az élete és munkássága is az „igazságkeresés” és a meg-nem-alkuvás örök példája marad. Mind szociográfiáiban, mind cikkeiben, prózai írásaiban, regényeiben korunk legégetőbb kérdéseit tárta fel, és hiteles, mély emberi szolidaritással állt (és áll) a hatalmi játszmaáknak kiszolgáltató, az élet perifériájára szorított milliók oldalán. Tizenkét „szókimondó” verseskötete is hiteles dokumentuma az ezredforduló társadalmi és emberi viszonyainak.

Függelék

*Összeállította
Benke Attila és Benke László*

*Anyám, Benke Józsefné,
született Gelencsér Mária
(1918-2001. november 17.)*

*Apám, Benke József,
(1910-1987. június 16.)*

Fél kilenc múlt öt perccel. A fiú várt még egy kicsit, mintha lenne még vár-nivalója. Aztán nagyot sóhajtván kiment az udvarra, s felemelt arccal úgy állt meg a szikrázóan csillagos ég alatt egyedül, mint aki látni akarja anyját, amint angyal képében e világból elsuhan. Mint aki mondana még valamit, ha volna kinek, kérne is valamit, ha volna kitől. Megpróbálta hittel mondani mégis, amit gondolt és remélt. – Köszönöm, Uram, hogy legalább az utolsó óráiban édesanyámmal lehettem. Nem érdemelte meg a sok-sok szenvedést. De hiszem, mert hinni akarom, hogy az én drága jó anyám bened megtalálja igaz Gondviselőjét.

Hogyan hittem volna el június 16-án, hogy volt és nincs apám? Ki kérdezte őt: – Tud-e élni most? Na és – hogyan? Akar-e meghalni most? Vállal-e mártíriumot?

GÖDÖRBEN

Családi képek

Anyámmal és bátyámmal, 1944-ben

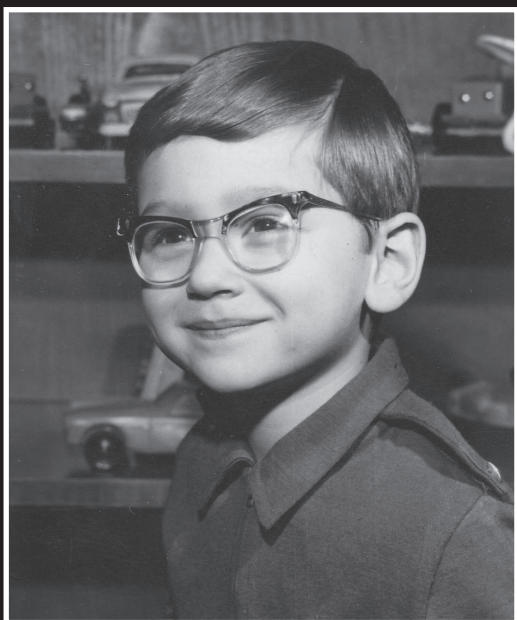
A szülői ház, Újvárfalván

*Balról jobbra:
Zsuzsa, Gelencsér Gáborné,
látogatóban újvárfalvai házuk udvarán,
Bözsi nénémmel, anyám nővérével,
Én mezítláb, mögöttem bátyám,
a jövő történéssz, mellette anyám és apám.
A fényképész nagybátyám, Gelencsér Gábor,
aki 1956 decemberében menekülni kényszerült,
később híres építész lett Kanadában, Brazíliában,
Európában és Ázsiában.*

Első feleség Stiller Veronika, (1943-2013)

*Laci, született 1963. október 20-án,
Bálint és Dani apja*

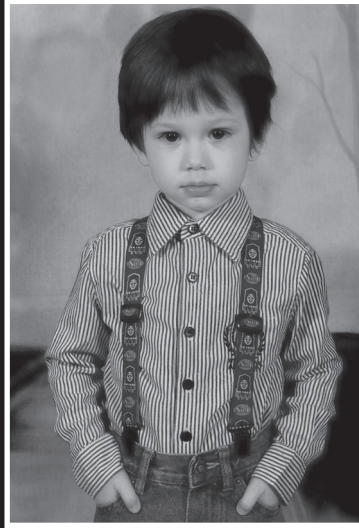
*Dani (született 1991. március 14-én) és
Bálint (született 1989. október 6-án)*

Második feleség, Péterfai Mária (1950 –)

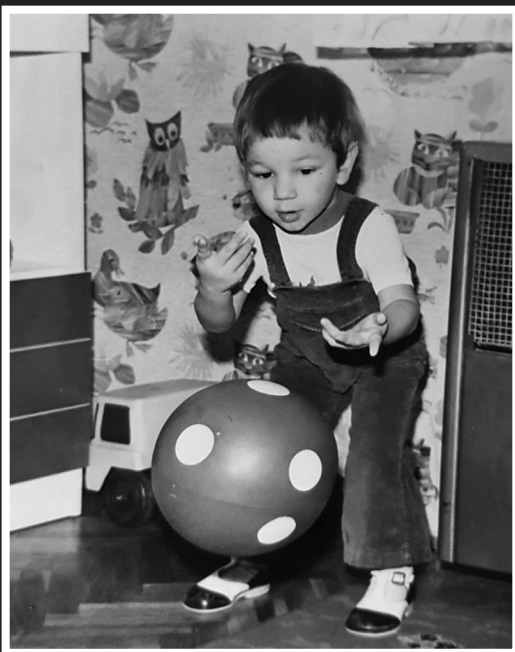
Attila, született 1974. november 23-án, Ádám apja

Ádám 6 évesen (2013-ban)

...és 2017 nyarán

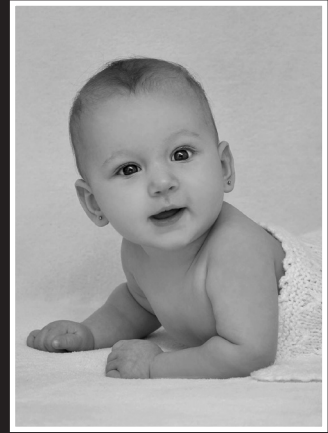
*Miklós, született 1978. április elsején,
ötgyerekes apa*

Miklós élettársával Eszttel, és Marci fiával

Matyi, született 2003. május 20-án

*Bíborka
(született 2016. augusztus 19-én)
az egyetlen lányunokám*

*Vendi (született 2013. november 30-án), Berci (született 2015. március 6-án),
Marczi (született 2010. szeptember 2-án)*

*Anyám és apám
a pestlőrinci lakásban*

*„Elűztek hozzám, Pestre,
panelmagányba, föl, a negyedikre”*

SZENVEDÉSTÖRTÉNETÜNK

Attila és Bálint nagymamánál, Somogysárdon

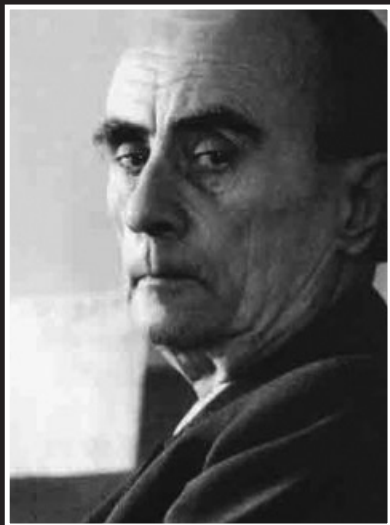

Apám, az egyházközség világi elnöke tisztségében 1979. május 27-én köszönti a gyönyörűen felújított somogyárdi templomban Dóber Viktor plébános urat, a község kedves Lelkipásztorát, aki egyháztörténeti kutatásai eredményeként 46 önálló, monografikus rendszerben írt kéziratkötetet állított össze, Zalavölgye, Sümeg és környéke plébániáinak, valamint a görbői és a somogyárdi plébániáinak történetéből.

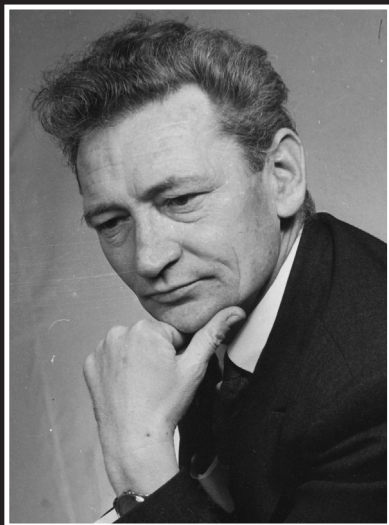

Gyerekkorában Laci sok-sok felejthetetlen élményt szerzett Újvárfalván, a nagyszüleinél

Olvasó Munkás Klub

Kassák Lajos

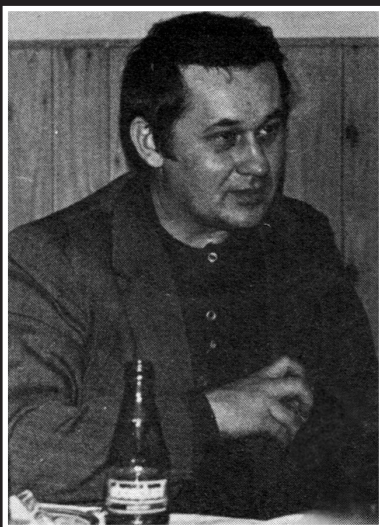

Tamási Lajos

„Tedd, hogy kövér nép foglaljon körül, / És síkfejű s kik éjjel alszanak.
E Cassius ott sovány, éhes színű; / Sokat tűnődik s ily ember veszélyes.”
A jó költők mindig sokat tűnődnek. Tamási nem azért szerette idézni Julius
Caesart, mert a diktátor személye tetszett neki; ellenkezőleg! Neki Cassius
tetszett, Kassákot is Cassiusnak látta, történetesen Kassák temetése című ver-
sében, melyben persze önmagát (is) láttatta.
„Miért ilyen élesen sovány? / Miért ilyen fehér-halovány?
Miért süt mindig a veszélynek / sugara homlokán
mint bélyeg / gyötrő és háborús? / Mért nem kövérebb?
Hát ez az, / mért nem kövérebb Cassius?”
A cézár-diktátor holtában sem nyugodhat, noha éppen temetik az 1967 júliu-
sában meghalt császár-ölő Kassák-Cassius. A Kassákra emlékeztető „sovány,
éhes-színű”, „fehér-halovány” Tamási is ott áll Kassák temetésén, sőt „a
tomba gyászdoboknak” diadalában sem nyugodhat a császár, „hiába sorakoz-
nak mögötte / látható és láthatatlan / légiók és hőhérlegények” („akiken kida-
gad a hús”). Fűrészsző szemek kereszttüzeiben épp most fogan meg benne a
vers, hiszen látja, mennyire tartanak a „holtan is gyanús” költőtől.

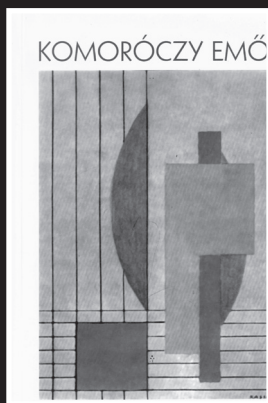
*G. Komoróczy Emőke,
irodalomtörténész, könyvünk szerzője*

Benke László

G. Komoróczy Emőke

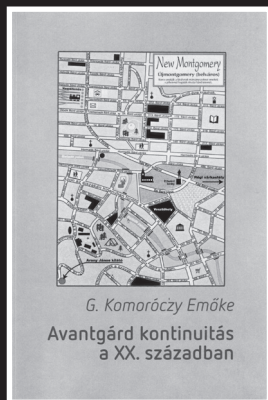
Könyvében G. Komoróczy Emőke feltárja és végigkíséri a XX. század egyik legjelentősebb szellemi vonulatának alakváltozásait, amely az ember „morális forradalmá”-nak – egy etikus(abb) és igazságos(abb) társadalom megteremtésének – előkészítését tűzte célul. Kassák Lajos, Tamási Lajos, Kárpáti Kamil „körei”, akik maguk is megtapasztalták a művészet emberformáló erejét, ezt a munkát folytatták.

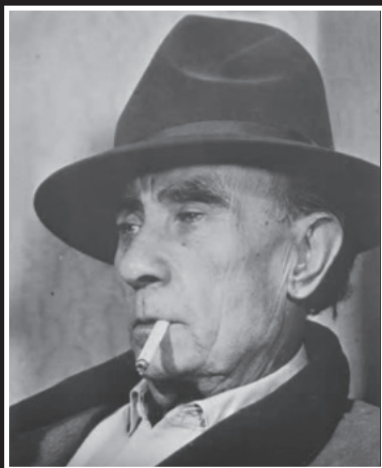

*Azok az alkotók, akik az ún.
„irodalmi élet” peremén maradtak,
maradnak többnyire mélyebben megélik-
megszenvedik koruk ellentmondásait,
mint azok, akiket könnyen felkap,
s aztán tovasodor a hírnév.*

*G. Komoróczy Emőke könyve
a párizsi Magyar Műhely történetéről,
alapító szerkesztőiről, legjelentősebb
munkatársairól hézagpótlónak tekinthető.*

*A XX. század kezdetétől egészen
az ezredforduló új jelenségéig felvázolja
a bűvópatakszerűen hol felbukkanó,
hol eltűnő experimentális költészet
fontosabb epizódjait, változatait.*

Kassák Lajos

Kedves Fiatal Barátaim!

Szívesen gondolok vissza látogatásuk alkalmával elhangzott beszélgetésünkre. Örülök, hogy ilyen tágkörű az érdeklődésük és ilyen komolyan veszik kulturális életünk aktuális problémáit. Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultura területén is jelentős tevékenységet fejtsen ki. Tudom, hogy a múltban milyen szép eredményeket értek el. Modern művészetünk éppen az ipari munkásságban fogott először gyökeret. Ezt a hajtást ápolják tovább az ország népének szellemi gazdagodásáért.
Budapest, 1964. II. 12

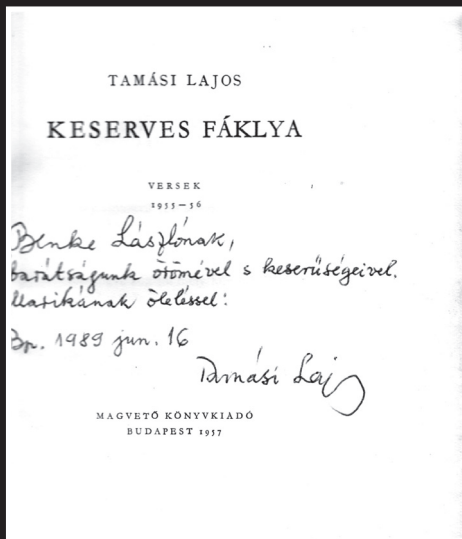
Szívélyes üdvözléttel

Kassák Lajos

Kassák levele

Balról jobbra: Csepeli Szabó Béla, Tamási Lajos, Kassák Lajos

Tamási Lajos kézírása
az 1956-os kiadású Keserves fáklyában

Magda és Lajos

„Mert az úton, a lomb közt,
éppen szíveddel szemközt
a jázminbokor fényben
gyönyörű asszony jött”

(Tamási Lajos)

ERDEI SÁNDOR
GONDOLKODNI JÓ

Válogatás hátrahagyott munkáiból

Beuke Laciéknek,
azt kívánva hogy ezúttal
az összes könyvet omébe
még sok-sok dedikált
könyvet kaphassak, — vagy
ha nem én, akkor a sor-
ládón. Szeretettel
Bp. 1987. febr. 10. Ginda

MAKÓ, 1986

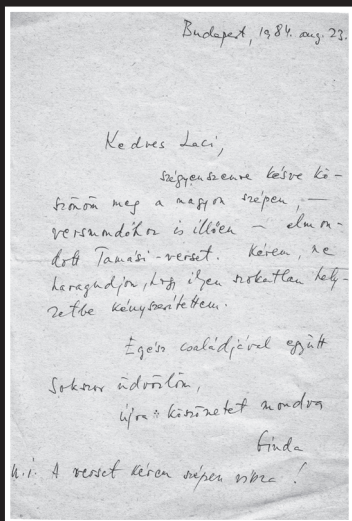
Erdei Sándorné, Ginda dedikációja

„...érted, az ágyhoz-kötözöttnek
szelid sírások könnyörögnek,
hogy
ne fájj,
hogy kelj föl és járj...”

Tamási Lajos:
Levél Erdei Sándornak

Erdei Sándor, a Magyar Írók Szövetsége
főtítkára, 1956-ban

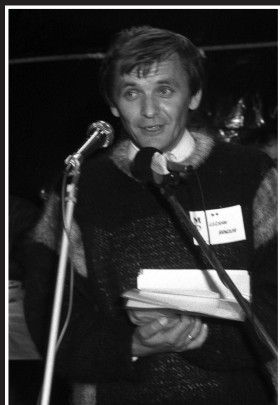

Erdei Sándorné levele.
Erdei Sándor temetésén Tamási Lajos
„Levél Erdei Sándornak című versét
Benke László mondta el

„Talán éppen végtelen tisztasága volt
az oka, hogy annyira megszenvedte,
ami történt. Az idegein eluralkodó, bénává
tevő kór élete utolsó évtizedében ágyhoz
szegezte. Az ágy-kínpadon sem adta meg
magaát...”

Hogy a végtelen betegség ágya még
műhellyé is válhatott, az annak
a csodálatos, hozzá méltán
hős asszonynak köszönhető, akinek
valamennyien nemcsak bámulattal,
hanem hálával is tartozunk.”

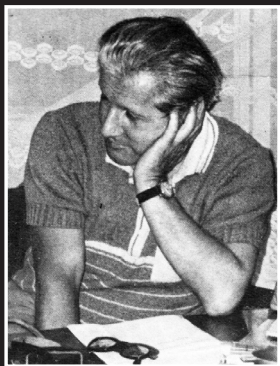
Molnár Zoltán emlékezése, Erdei Sándor
Gondolkozni jó című könyvéből

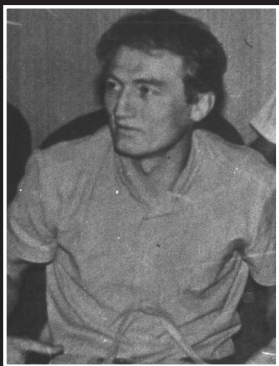
Lezsák Sándor

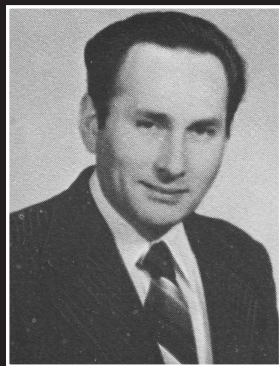
Csillag Tibor

Szentpéteri Zsigmond

Oláh János

Bokor Levente

Schuch János és Csőregh Éva

Az Olvasó Munkás Klub közönsége

2.

Tisztelet a népfőzőknek!

Tisztelet és köszönet munkájuknak,
ahogy részt vettek munkáikból,
köszönet a szervezőknek!

Nagy gondjaink, amit a népfő-
zők munkái mutatának, az
élet minden területéről kiterjed
híradások.

Köszönet azoknak az újságíró-
knak, megjelent a Csepel Művek
30. évfordulójára kiállítás.

3.

Ez az nyitós - jel. népfőzőkben,
van egy vers, mely alapjait:
Kaputt - c. műve utal.

A megfogott lovak

Egy másik jelent a képből:
fogyók,
lejjének elő, akik úni s
diváni tudnak.

Egyrútké Lovak, vörös fiók
Mihail Satrov
(TV. vasárnap este)

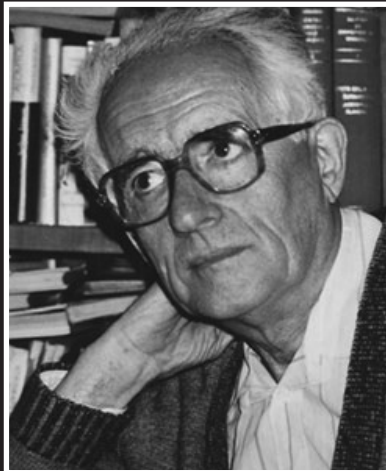
Tamási Lajos feljegyzéseinek egy részlete

Az OMK pályázatára a Csepel Művekből több értékes pályamű érkezett. Csenkiné Csupka Erzsébet Szabadidő mozgalom a Weiss Manfréd gyárban című szociográfiájában kimutatta, hogy a hatalmas gyár tőkés tulajdonosa a szociál- és kultúrpolitika területén többet tett a munkásokért, a szabadidő kulturált felhasználásáért, a munkások művelődéséért, mint amennyit a korszak szocialistának nevezett kultúrpolitikája tett a Csepel Művek dolgozóira. A nyertes pályamű 1982-ben megjelent a klub műhelyfüzetek sorozatában, szerkesztette Tamási Lajos. G. Komoróczy Emőke A szellemi nevelés fórumai – Kassák Lajos, Tamási Lajos, Kárpáti Kamil „körei” – c. kötetében írja ugyanerről: „...már a XX. század elején ...munkáslakások épültek, volt sporttelep, kórház, kiépített üzlethálózat, jó ételmiszer-ellátás, üdültetés, kirándulásokat szerveztek a munkásfiatalok számára, színházbérleteket, hangverseny-jegyeket, gyógyfürdői bérleteket biztosítottak a rászorulóknak; dalárda, szavalóköri, szabadidő-rendezvények tették változatossá a fiatalok életét stb.”

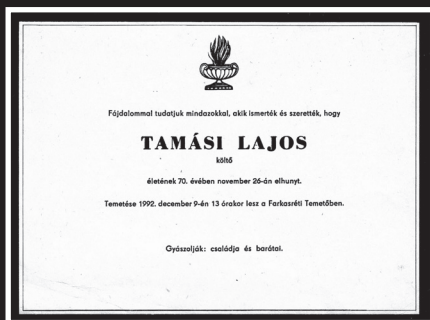
*„ – Állj fel már a porból! Süket vagy? És vak is?
Emeled föl a fejed, addig amíg fent van!”*

AZ ISTEN CSERESZNYEFÁJA

A példaadók

Hét Krajcár Kiadó

Tamási Lajos kötetzáró Epilógusa, (amely a Születésnapomra befejező verse volt), költőnk egyik legszemélyesebb önvallomása: „Nem a dicsőség, amit kértem, / csupán annyit reméltem, / hogy amiért harcolok / annak / harcolnia kellene értem”. Nem így történt... Az erkölcsi diadal mégis az övé. Jól sejtette: nélküle árvabb lett a világ – kihalt belőle a tisztaság és egyértelműség... „Csak egy parányi csillag sírjon / hogy: ő volt / aki kigondolt / aki látta / hogy bennem a remény tüze / parázzlik, / és most árva / derengés vagyok nélküle”.

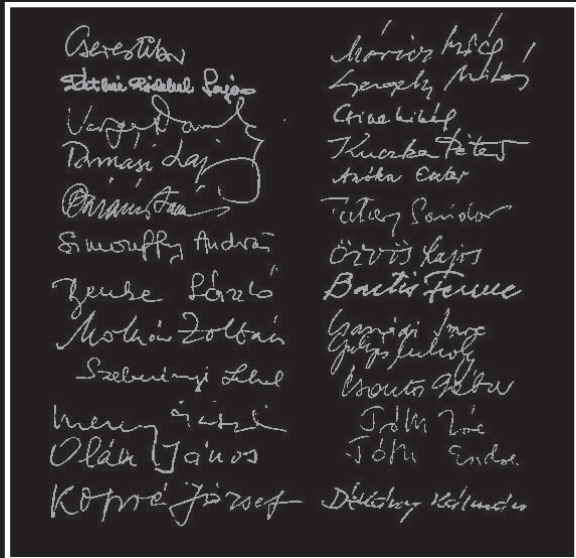
Nem csak egy parányi csillag síratta, természetesen. Családja, az ÖMK tagjai, pályatársai. Amint életében nem kapott meg, azt megkapta holtá után... Nincs azóta olyan antológia, amely ne idézné '56-os verseit, a Piros a vér... pedig minden új tankönyvbe bekerült. Hátrahagyott kötete egy tiszta, makulátlan emberarcot rajzol ki az utókor előtt – az örökké vérző Bárány fehérségével és ártatlanságával. Ez teszi költészetét maradvóvá a múltó Időben...

Halálának 10. évfordulója alkalmából az Írószövetség Tamási-emlékeket szervezett. De nem halála, s nem is temetése napján, hanem 2003 jan. 16-án, azon a napon, amelyen '56 után felszámolták az Írószövetséget. Ezt a dátumot természetesen szimbolikusnak tekinthetjük, hiszen ezzel a ténnyel kezdődött az a társadalmi hazugságösszjáték, amelynek bizonyos értelemben még ma is nyomát viseljük.

A személyiséget letörni, megalázni, gúzsba kötni akaró (új s újabb) hatalmi manipuláció(k) ellen védő-elixírt kínál nekünk Tamási Lajos költészete. Ezért „halhatatlan”: sorsa, életműve tanulság és intelem az eljövendő korok számára is.

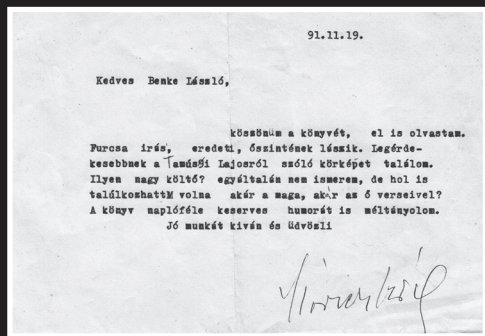
A Mórícz Zsigmond
Emlékbizottság
megalakulására
az emlékérmét
Rajki László készítette

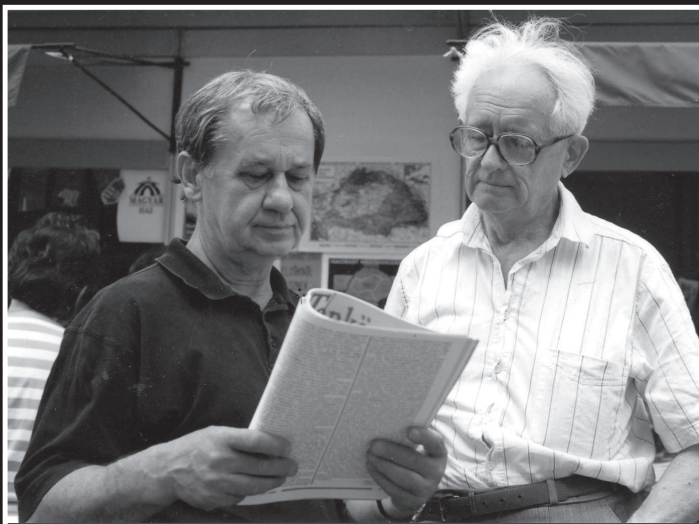

A Mórícz Zsigmond Alapítvány alapítói 1991-ben.
A Hét Krajcár Kiadó 1993 januárjában indult
immár 25 éves útjára.
Tamási Lajos Hazatérése (válogatott versek),
volt a kiadó első kötete, ugyanakkor jelent meg
Mórícz Zsigmond hasonmáskötete, a Hét krajcár

Mórícz Zsigmond gyönyörű
könyvének címlapját
Falus Elek tervezte,
a kötet 1909-ben jelent meg
a Nyugat kiadásában

Varga Domokossal Ünnepi Könyvhétén

VARGA DOMOKOS
BUDAPEST, MAROS U. 11.
H-1122

Kerentiny László úrnak
Budapest
Budaörsi út 5.

Kérem, Alvetkedjék Benke Lászlónak
10.000 Ft, azaz Tízezer forintot átadni
Tebegi Eleonóra kivándogatója és Ön által
kiszett pénzének terhére, hogy abból
lefedhesse a Szőrvány Székely-Csángó Látványos
Akció helyszíni ellenőrzése aljából teendő
erdélyi útfának kifizetésait, illetve azok
egy részét.

Budapest, 1994. szept. 13-án

Varga Domokos
1122 Budapest Maros u. 11.
Tel: 26-27-539

Egyesült Magyar Alap United Hungarian Fund
Fonds Unis Hongrois

1122 Budapest Maros Uta 11. Tel: 26-27-539
747 St. Clair Avenue West, Suite 102, Toronto, Ontario M6C 4A4

MEGBÍZÓLEVÉL

Aláírott, a kanadai Egyesült Magyar Alap magyarországi megbízottja Felkém és meghatalmazom Benke Lászlót, hogy nevében járjon el Csikszerebben, Sepeszentgyörgyön, Kovásznán és Kécsivásárhelyen a Szőrvány Székely-Csángó Intermátus Akció keretében támogatott tanulókra vonatkozó adatok és tapasztalatok helyszíni beszerzése, illetve ellenőrzése végett. Kérem az illetékeseket, hogy Benke Lászlót munkájában messzemenően támogassák.

Budapest, 1994. szeptember 13-án.

Varga Domokos
BUDAPEST, MAROS U. 11.
Tel: 26-27-539

1122 Budapest Maros utca 11.sz.
telefon: 26-27-539

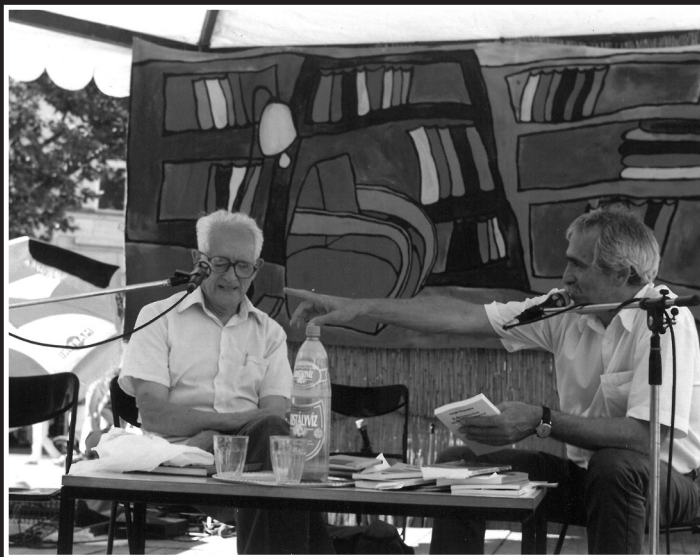
Ütlevél Erdélybe
Varga Domokostól

Varga Domokos megbízólevele
Benke László székelyföldi újtára

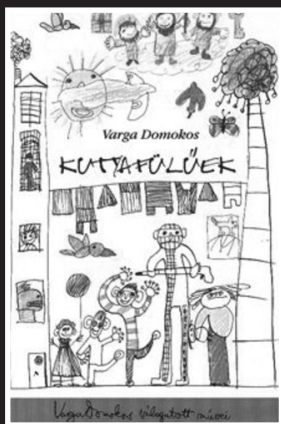

*Varga Domokos és felesége,
Stolte Magdolna*

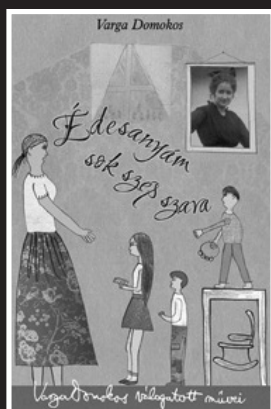
*Varga Domokos édesapjának,
Vargha Tamásnak, a Budapestről
Kunszentmiklóásra került lelkipásztornak öt
testvére volt, édesanyjának, Magay Máriaának
pedig négy. Varga Domokosék
Kunszentmiklóson heten voltak testvérek. Az
írónak és feleségének, Stolte Magdolnának
szintén hét gyereke és 25 unokája van. Az ő
esetükben a szabadság és a lélek nemessé-
ge egyensúlyban áll, akkor is, ha az ősökre
nézünk – akár a Szász-famíliára, akár a
Vargha-ágra gondolunk –, meg akkor is, ha
az utódokra, Varga Domokosék hét gyereké-
nek felnevelésére, kitanítottságára, emberi
minőségére tekintünk. Az apai és anyai ág
családfája sok-sok hajszálgyökéren szívta
éltető nedveit a Kárpát-medence talajából a
Dunántúlon ugyanúgy, mint Erdélyben, s e
régii és nagy család története sok-sok szá-
lon fonódott össze a magyar történelemmel.*

Interjú Varga Domokossal az Űnnepi Könyvhét színpadán

A Kutyafülűek 1966-ban jelent meg, eddig tizenkét kiadást ért meg és több mint százezer példányban elfogyott. Ez a könyv „megmutatja, hogy az árva emberi léleknek milyen menedéke a család, a gondok és bajok hogy teremnek boldogságot, ha nem is felhőtlen”.

Az *Édesanyám sok szép szava* 2000-ben készült el. Emlékezetes számomra, hogy regénye utolsó oldalával eljött hozzám. Jött a hőszakadásban, fehér haja fehérebb volt a hónál, jött felfelé a lépcsőházban, látható örömmel. Utólag vált értelmezhetővé a sietés. Alighogy megjelent a könyv, hamarosan megtudtuk: Varga Domokos halálos beteg. Ez 2001 szeptemberében derült ki.

„Tumorok falták fel a májam nagy részét. Néhány hónapom lehet még hátra” – írta Víg játék – végjáték című búcsúkötetéhez. Láttam, hogyan fogy el hétről hétre, napról napra. Mélyen őrzöm emlékezetemben az utolsó képet: fekszik az ágyán, csont és bőr, kéziratokkal terítve rajta a takaró – valóban utolsó pillanatáig dolgozott. Égő szemekkel, szelíden, vigasztalóan mosolyog rám. Alig tudtam palástolni riadalmamat.

Hiszen mit is hoztam neki vissza a korrektúrában? Ilyen mondatokat a Víg játék – végjáték frissen betördelt kéziratában: „Tisztelem azokat, akik szépen tudnak meghalni. Ezt tartom úgyszólván a legnagyobb emberi tudománynak.” Elérkezik 2002 áprilisa: Könyvfesztivál a Kongresszusi Központban. Nem tudhatjuk, hogy már csak egy gyöngye hónapja van. Felszaladok hozzá, örömmel újságolom, hogy a fesztiválon 121 könyvét eladtuk. Azt is elmondtam neki, hogy egy idős ember a fesztiválon mérgesen visszaadta az előre dedikált kis cédulát, amit a könyvbe tettünk.

„Ez a dedikáció csak másolat!” – Kímélni akartuk a beteg író, azért sokszorosítottuk az aláírását, védekeztem, s mentem vissza a fesztiválra. Dombi bátyám két nap múlva telefonált, s azt mondta: – Gondolkodtam a dolgon. Igaza van a kis öregnek. Ezért, s hogy majd a könyvhéten még jobban menjen az üzlet, előre dedikáltam 240 könyvemet. A könyvhetet már nem érte meg.

Kuczka Péterrel A kihalt játszótér írószövetségi bemutatóján

*Varga Domokos Íróiskola – Tollforgatás mesterfokon –
könyvbemutató 2001-ben, az Írószövetségben.
A képen: Varga Domokos, Gergely Mihály, Benke László*

*Ünnepi Könyvhét, Varga Domokos Györggyel
a Hét Krajcár pavilonjánál*

2006. október 23.

Kedves László Barátom!
Ittlen nincs díjazás leardeszonyi lap, sem
jópofáskodó újsávi!
EZ VAN, és lesz még sokáig.
Ami a szomorú — megérdemeljütek !!

Szelezky Zoltán levele

1997 IV. 20

Tisztelt Benke Úr!

Féjsem, Tollas Tibor nevében
könyveket maudat a 2 db
"Vérrel virágzó 56" c. kötetekért.
Csal most érem utol lassan
magam, egy komplikált kislány
2 1/2 hónapig mindenben a-
dályonk, Tibor pedig nagy beleg
a múlt nyár óta. Szüleimélts,
Alzheimer típusú betegségben
szenved. Talán a követség
hétén Budapestre jönni, hogy
a MUSZ hátsó barabáló körtön

Tollas Tiborné levele a Vérrel virágzó 1956-ról

Éva

*...minden elromlik az ég alatt,
körülöttünk ravaszság és gyűlölet tombol,
egyedül a szeretetünk maradandó.
Meddig lehetünk még e tiszta magaslaton?
Légy velünk sokáig, Élet, forrásunk vagy,
ölelő karunkban csillogsz.*

(KETTEN A FORRÁSNÁL)

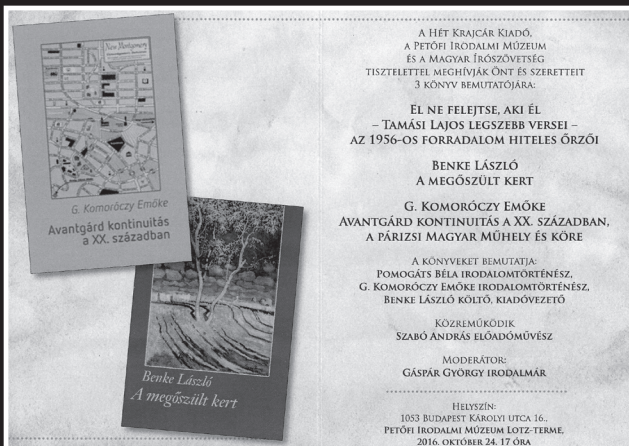
Ligetszépe, kertünk virága

Benke László
A szerelem erőterében

Benke László
A tűz igézetében

A forradalom hatvanadik évfordulóján a Hét Krajcár Kiadó három könyvét mutatta be a Petőfi Irodalmi Múzeum zsúfolásig megtelt Lotz-termében 2016. október 24-én Pomogáts Béla, Komoróczy Emőke és Benke László

MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
56
MEGHÍVÓ 2016

Meghívó

1956
2016

A Magyar Írószövetség
szeretettel invitál minden kedves érdeklődőt az

1956 irodalmi lenyomatai a rendszerváltás előtt és után
című konferenciájára

Időpont: 2016. november 23. 14.00 óra

Helyszín:
Magyar Írószövetség díszterme
(1062 Budapest, Bajza u. 18., I. em.)

Előadást tart

Benke László	Kovács István	N. Pál József
Borbély László	Márkus Béla	Pomogáts Béla
Jókai Anna	Mezey Katalin	Vasy Géza

tendevényünk az 1956-os Emlékbizottság támogatásával A magyar szabadság éve című programsorozat keretében valósul meg.

TARTALOM

„NINCS VISSZATÉRÉS ÉS MEGÁLLÁS SEM, SEHOL ÉS SOHA”	5
<i>(Benke László költészetéről)</i>	
1. Késleltetett költői indulás	12
2. Újabb csalódások.....	24
3. Az Élet forgatagában.....	31
4. Költői beérés – bő terméshozam	38
5. Az összegzés ideje	51
6. Útban Isten felé.....	59
7. Számvetés az életúttal	68
VAN-E, LESZ-E OTTHONA NEMZETÜNKNEK A XXI. SZÁZAD EURÓPÁJÁBAN?	87
<i>(Benke László prózai munkáiról)</i>	
1. Pályakezds a csepeli OMK-ban; az első írások	89
2. A rendszerváltást követő időszak „állapotrajza” Benke László szociografikus írásaiban	110
<i>Gyalogos riportok (Hét Krajcár Kiadó 1995.)</i>	110
3. Önéletrajzi fogantatású regények	125
<i>Sértők és sérültek (2001.)</i>	125
<i>Otthonkereső (2008)</i>	131
4. A nép és nemzet sorsáért felelősséget érző író töprengései jövőnkrol	149
FÜGGELÉK	159

1971-ben mint fiatal győri középiskolai tanár kerültem kapcsolatba a csepeli Munkásotthonban 1962 óta működő Olvasó Munkás Klubbal, amelyet Tamási Lajos (az 1956-os *Piros a vér a pesti utcán* c. „elhíresült” költemény szerzője) vezetett, akit a forradalom leverése után a perifériára száműztek, megfosztva minden publikációs lehetőségtől. Az OMK meghívta a győri Kassák Kollégiumot (melynek én voltam akkor a szellemi mentora, Kassákról épp ez idő tájt írván doktori disszertációm); s az igen színvonalas Kassák-est után továbbra is kapcsolatban maradtam a Klubbal. Tamási, aki hosszú évtizedeken át szigorú rendőri megfigyelés alatt állt, a kassáki szellemi nevelési koncepció jegyében foglalkozott az érdeklődő, tanulni vágyó munkásokkal (idősebbekkel és fiatalokkal); miközben a „demokratikus szocializmus” eszméjét próbálta bennünk elültetni. Kassák maga már 1964-ben – a Klub vendégeként – felhívta figyelmüket a valódi, alulról építkező demokratikus társadalom eszméjére, amelyet majdan a művelt, önértetes, etikus, a közösség javát szolgáló „kollektív individuumoknak” kell/ene/ megvalósítaniuk, híven '56 szelleméhez. S ezzel ki is jelölte számukra az utat, amelyen – akár ellen-szélben is – haladniuk kell.

1979-ben Pestre kerültem az akkor szerveződő Tanárképző Főiskolára (1983-tól: ELTE Tanárképző Kara); s magam is igyekeztem Kassák szellemiségét tanítványaimnak továbbadni. 1987-ben az OMK kiadta kandidátusi disszertációm (*Kassák az emigrációban, 1920-26*); amelynek megjelentetésére az akkori cenzurális viszonyok közepette semmi reményem nem volt. Az ún. „műhelyfüzetek”-sorozat gondozója ekkor már Benke László volt. S bár a Klub 1990 után – funkcióját veszve – már inkább csak a „társas élet” színtere lett (Tamási halála /1992/ óta Tamási Lajos Klub néven működik), mégis sokan hűek maradtak egykori szelleméhez. Benke László, a Hét Krajcár Kiadó vezetője, azóta is ápolja az „örökséget”, nem mondva le '56 eszméjeinek ébrentartásáról.

Én pedig, lassan kilépve az Időből, megkíséreltem átmenteni a Jövőbe annak a heroikus korszaknak az eredményeit, hogy „el ne felejtse, aki él”: 1956 ma is kilátópontot jelent a nemzet számára XX. századi történelmünk megismeréséhez és értékeléséhez.

G. Kővencsényi Emőke

Ára: 2400 Ft